

รายงานโครงการวิจัยฉบับสมบูรณ์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

การพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชโดยพลังสังคม
รหัสโครงการ 4776114

โดย

รศ.ดร.พรเศรษฐี วุฒิปัญญาอิสกุล
ผศ.ดร.ไพวรรณ ปุริมาตร
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา

เดือน พฤศจิกายน ปี พ.ศ. ๒๕๖๘

งบประมาณสนับสนุนงานมูลฐาน (Fundamental Fund)
ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๖๘
จากกองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม
MCURS 800768071

Complete draft research project report
Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Developing the cultural capital of ancient communities in Korat
through social power
Project Code 4776114

By

Assoc. Prof. Dr. Phonsetthi Wuttipanyaisakun
Asst. Prof. Dr. Paiwan Purimart
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Nakhon Ratchasima Campus
Month November B.E. 2025

Fundamental Fund
Fiscal Year B.E.2025
From National Science, Research and Innovation Fund (NSRF)
MCURS 800768071

ชื่อรายงานการวิจัย : การพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชโดยพลังสังคม
 ผู้วิจัย : รศ.ดร.พรเศรษฐี วุฒิปัญญาอิสกุล และ ผศ.ดร.ไพวรรณ บุริมาตร
 ส่วนงาน : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา
 ปีงบประมาณ : ๒๕๖๘

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ ๑. เพื่อศึกษาทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช ๒. เพื่อพัฒนาพื้นที่ทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชโดยพลังสังคม ๓. เพื่อสร้างเครือข่ายความร่วมมือในการพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชโดยพลังสังคม ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการสัมภาษณ์จำนวน ๓๐ คน เก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสัมภาษณ์ วิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า

๑. ทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช เป็นรากฐานสำคัญที่หล่อหลอมวิถีชีวิต และอัตลักษณ์ของชุมชน ประกอบด้วยทุนวัฒนธรรมทางศาสนา ทางสังคม ทางศิลปะและงานหัตถกรรม และทางธรรมชาติ ศาสนาพุทธทำหน้าที่เป็นกรอบคุณค่าทางจริยธรรมและศูนย์กลางของการเรียนรู้และความสัมพันธ์ทางสังคม ทุนทางสังคมสะท้อนความเข้มแข็งของเครือข่ายและการช่วยเหลือเกื้อกูลกันภายในชุมชน ขณะที่ศิลปะและงานหัตถกรรมพื้นบ้านเป็นทั้งมรดกทางภูมิปัญญาและฐานเศรษฐกิจของชุมชน ส่วนทุนทางธรรมชาติแสดงถึงการอยู่ร่วมกับสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุล ทุนเหล่านี้เมื่อผสมผสานกันจึงก่อให้เกิดความมั่นคงทางวัฒนธรรม เศรษฐกิจ และคุณภาพชีวิตของชุมชน

๒. การพัฒนาพื้นที่ทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชโดยพลังการมีส่วนร่วม ดำเนินการโดยความร่วมมือของหน่วยงานภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น วัด ชุมชน และภาคีเครือข่าย โดยยึดหลักการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นสำคัญ กระบวนการพัฒนาเริ่มจากการศึกษาข้อมูล เอกสาร การสำรวจพื้นที่ และการประเมินคุณค่าและศักยภาพของทรัพยากรวัฒนธรรม เพื่อนำไปสู่การอนุรักษ์ พื้นฟู และพัฒนาพื้นที่สาธารณะให้เป็นแหล่งเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์วิถีพุทธ ชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชวัดพระนอนบ้านคลองขวางถูกพัฒนาเป็นพื้นที่ต้นแบบที่สะท้อนอัตลักษณ์ชุมชน ควบคู่กับการส่งเสริมเศรษฐกิจ การท่องเที่ยว และการถ่ายทอดองค์ความรู้สู่เยาวชนอย่างเป็นระบบ

๓. การสร้างเครือข่ายความร่วมมือในการพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมโดยพลังสังคม เชื่อมโยงการทำงานระหว่างหน่วยงานภาครัฐ ผู้นำท้องถิ่น และภาคประชาชน โดยภาครัฐมีบทบาทในการสนับสนุน องค์ความรู้ ทรัพยากร และนโยบาย ผู้นำท้องถิ่นทำหน้าที่ประสานความร่วมมือและขับเคลื่อนกิจกรรมในพื้นที่ ขณะที่ประชาชนและปราชญ์ชุมชนเป็นผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญาและร่วมออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ กระบวนการดังกล่าวนำไปสู่การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ต้นแบบเชิงสร้างสรรค์ที่สอดคล้องกับวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธ การทำงานแบบเครือข่ายช่วยเสริมพลังสังคมและสร้างความยั่งยืนในการอนุรักษ์และพัฒนาชุมชนในระยะยาว

Research Title: Developing the cultural capital of ancient communities in Korat through social power

Researchers: Assoc. Prof. Dr. Phonsetthi Wuttipanyaisakun and Asst. Prof. Dr. Paiwan Purimart

Department: Mahachulalongkornrajavidyalaya University Nakhon Ratchasima Campus

Fiscal year: ๒๕๖๔/2025

ABSTRACT

This research aims to: 1. Study the cultural capital of ancient communities in the original Korat region; 2. Develop the cultural capital areas of ancient communities in the original Korat region through social power; and 3. Create a collaborative network for developing the cultural capital of ancient communities in the original Korat region through social power. The research methodology is qualitative. Thirty key informants were interviewed, and data was collected using interview questionnaires. Data was analyzed using descriptive content analysis.

The research findings revealed that:

1. The cultural capital of ancient communities in the original Korat region is a crucial foundation that shapes the way of life and identity of the community. It comprises religious, social, artistic and handicraft, and natural cultural capital. Buddhism serves as a framework of ethical values and is the center of learning and social relationships. Social capital reflects the strength of kinship and mutual assistance within the community. Folk arts and handicrafts are both intellectual heritage and the economic base of the community. Natural capital reflects a balanced coexistence with the environment. When these capitals are combined, they create cultural, economic, and quality of life stability for the community.

2. The development of cultural capital areas of ancient communities in the original Korat region through participatory power is carried out in cooperation with government agencies, local administrative organizations, temples, communities, and partner networks, prioritizing community participation. The development process begins with the study of documents and information. 1. Field surveys and assessments of the value and potential of cultural resources aim to conserve, restore, and develop public spaces into creative Buddhist learning centers. The ancient community of Wat Phra Non

Ban Khlong Khwang, an original site in Korat, has been developed as a model area reflecting community identity, coupled with the promotion of the economy, tourism, and the systematic transfer of knowledge to youth.

2. Building a collaborative network for developing cultural capital through social power, linking the work between government agencies, local leaders, and the public. The government plays a supporting role in providing knowledge, resources, and policies; local leaders coordinate cooperation and drive activities in the area; while the public and community scholars transmit wisdom and participate in designing learning activities. This process leads to the development of creative model learning centers that align with Buddhist cultural practices. Networking strengthens social power and creates long-term sustainability in community conservation and development.

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยครั้งนี้สำเร็จลงได้ ด้วยความอนุเคราะห์จากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยขอขอบพระคุณสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ที่ได้อนุมัติให้ทำการวิจัยในครั้งนี้ และขอขอบพระคุณคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านที่ได้ให้ข้อเสนอแนะ และแนวทางแก้ไขให้งานวิจัยฉบับนี้ซึ่งเป็นประโยชน์อย่างยิ่งทำให้งานวิจัยนี้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

นอกจากนี้ผู้วิจัยขอขอบคุณผู้ร่วมวิจัยทุกท่านที่เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดทำวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่าผลการวิจัยนี้จะเป็นประโยชน์แก่งานด้านการพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชโดยพลังสังคม และผู้สนใจทั่วไป ตลอดจนจะเป็นประโยชน์ในการสร้างองค์ความรู้ต่อไป

รศ.ดร.พรเศรษฐี วุฒิปัญญาอิสกุลและ
ผศ.ดร.ไพวรรณ ปุริมาตร

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ข
สารบัญ.....	ค
สารบัญตาราง.....	จ
สารบัญภาพ.....	ฉ
สารบัญแผนภาพ.....	ช
บทที่ ๑ บทนำ.....	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์การวิจัย.....	๔
๑.๓ ปัญหาการวิจัย.....	๔
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย.....	๔
๑.๕ นิยามศัพท์ในการวิจัย.....	๕
๑.๖ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	๖
บทที่ ๒ แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๗
๒.๑ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนา.....	๘
๒.๒ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการสร้างเครือข่าย.....	๑๙
๒.๓ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับเกี่ยวกับทุนทางวัฒนธรรม.....	๒๗
๒.๔ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๔๘
๒.๕ กรอบแนวคิดการวิจัย.....	๕๕
บทที่ ๓ วิธีการดำเนินการวิจัย.....	๕๖
๓.๑ รูปแบบการวิจัย.....	๕๖
๓.๒ พื้นที่การวิจัย.....	๕๘
๓.๓ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ.....	๕๘
๓.๔ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	๕๙
๓.๕ การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	๖๐
๓.๖ การวิเคราะห์ข้อมูล.....	๖๒

บทที่ ๔ ผลการวิจัย.....	๖๓
๔.๑ ทูทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชโดยพลังสังคม.....	๖๓
๔.๒ พัฒนาพื้นที่ทูทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชโดยพลังสังคม.....	๘๔
๔.๓ สร้างเครือข่ายความร่วมมือในการพัฒนาทูทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชโดยพลังสังคม.....	๙๔
๔.๔ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย.....	๑๐๒
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	๑๐๖
๕.๑ สรุปผลการวิจัย.....	๑๐๖
๕.๒ อภิปรายผล.....	๑๐๙
๕.๓ ข้อเสนอแนะ.....	๑๑๒
บรรณานุกรม.....	๑๑๔
ภาคผนวก.....	๑๒๑
แบบสัมภาษณ์.....	๑๒๒
ประวัติคณะผู้วิจัย.....	๑๒๕

สารบัญตาราง

ตารางที่

๓.๑

การเก็บรวบรวมข้อมูลและการปฏิบัติการวิจัย

หน้า

๖๑

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
๔.๑	พระพุทธรูปไสยาสน์ (พระนอนหินทรายใหญ่ที่สุดในประเทศไทย) วัดพระนอน บ้านคลองขวาง	๖๔
๔.๒	ด้านเศียรพระพุทธรูปไสยาสน์ (พระนอนหินทรายใหญ่ที่สุดในประเทศไทย) วัดพระนอนบ้านคลองขวาง	๖๕
๔.๓	พระพุทธรูปหินทรายแดงปางพระพุทธรูปไสยาสน์สมัยทวาราวดี วัดพระนอนบ้านคลองขวาง	๖๖
๔.๔	เสมาธรรมจักรหินทราย	๖๘
๔.๕	แผนที่เดินดินทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช วัดพระนอน บ้านคลองขวาง ตำบลเสมา อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา	๗๒
๔.๖	การประชุมร่วมจัดทำแผนการพัฒนาพื้นที่ชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช	๘๒
๔.๗	การประชุมร่วมพัฒนาพื้นที่พัฒนาทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิม โคราชโดยพลังสังคม วัดพระนอนบ้านคลองขวาง ตำบลเสมา อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา	๘๙
๔.๘	ภาพร่างพื้นที่พัฒนาทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชโดยพลัง สังคม วัดพระนอนบ้านคลองขวาง ตำบลเสมา อำเภอสูงเนิน จังหวัด นครราชสีมา	๙๑

สารบัญแผนภาพ

แผนภาพที่		หน้า
๒.๑	กรอบแนวคิดการวิจัย	๕๕
๔.๑	องค์ความรู้ที่ได้สังเคราะห์จากการวิจัย	๑๐๓

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

๑.๑.๑ ความเป็นมา

วิวัฒนาการของชุมชนเกิดจากการรวมตัวของผู้คนทั้งในชนบทและในเมือง ในหมู่บ้านและระหว่างหมู่บ้าน อำเภอ จังหวัด ในอาชีพหนึ่งหรือในความสัมพันธ์ร่วมกันของคนหลายอาชีพจากหลายแห่งหลายพื้นที่การรวมตัวกันดังกล่าวมีทั้งที่เป็นมูลนิธิตั้งเป็นสหกรณ์ สมาคม หรือรูปแบบอื่น ๆ ที่ไม่ได้จดทะเบียน รวมกันเป็นกลุ่มอาชีพ เป็นชมรม มีกติกาหลักการและกฎเกณฑ์ของการอยู่ร่วมกันการเสริมสร้างให้ชุมชนมีการรวมตัวอย่างเข้มแข็งมาร่วมคิดร่วมเรียนรู้สู่การปฏิบัติ มีกระบวนการเรียนรู้และการจัดการองค์ความรู้ในรูปแบบที่หลากหลายตาม ภูมิสังคม ที่เหมาะสมสอดคล้องกับการดำเนินชีวิตบนฐานทรัพยากร ภูมิปัญญา และวิถีวัฒนธรรมชุมชน ด้วยความรอบคอบและระมัดระวังมีคุณธรรมจริยธรรม มีความรักความเอื้ออาทร มีความสามัคคี เสียสละ มุ่งมั่นที่จะพัฒนาตนเองและผู้อื่น จึงเป็นการนำทุนทางสังคมที่มีอยู่มาเป็นหลักในการดำเนินกิจกรรมร่วมกันของคนในชุมชน เพื่อมุ่งไปสู่ความสุขที่เกิดจากความสมดุล ความพอประมาณอย่างมีเหตุผล และภูมิคุ้มกันที่ดี สามารถพึ่งตนเองได้ ชุมชนสามารถบริหารจัดการใช้ประโยชน์จากทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางสังคม ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่อย่างมีคุณภาพสอดคล้องเชื่อมโยงกับขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมชุมชน^๑ การที่ชุมชนก่อร่างสร้างตัวจนเป็นเมืองได้นั้น เปรียบเสมือนการก่อร่างสร้างบ้าน ล้วนประกอบขึ้นจากหลายๆ ส่วนร่วมเข้าด้วยกัน ดังเช่น เสา คาน ฝาบ้าน หลังคา เป็นต้น ตัวชุมชนเองก็เช่นกัน จำเป็นต้องมีผู้นำ ผู้ตาม และผู้นำทางจิตใจ มีวัฒนธรรมประเพณีที่ร่วมกันคิดร่วมกันปฏิบัติมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันจนเกิดเป็นทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนนั้น ๆ

การเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน เป็นการส่งเสริมให้ชุมชนมีการรวมตัวกันวิเคราะห์ วิจัยปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนของตนเอง ร่วมกันหาแนวทางแก้ไข พลังต่อรองได้โดยตรงเนื่องจากประชาชนมีโอกาสถ่ายทอดความรู้ประสบการณ์ซึ่งกันและกันอย่างเป็นระบบ สำหรับแนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนนั้นจำเป็นอย่างยิ่งต้องใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและวัฒนธรรมพื้นบ้านในการพัฒนาชุมชน เพราะภูมิปัญญาท้องถิ่นและวัฒนธรรมท้องถิ่นพื้นบ้านของ

^๑ พระศรีรัตนมุนี และคณะ, การเสริมสร้างคุณธรรมจริยธรรมของเยาวชนโดยใช้ทุนวัฒนธรรมท้องถิ่น, รายงานวิจัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘), หน้า ๑-๒.

ชุมชนได้ถูกสั่งสมและถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งเป็นระยะเวลายาวนาน ฉะนั้นภูมิปัญญาท้องถิ่นและวัฒนธรรมพื้นบ้านของชุมชนจึงเป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชนในชุมชน^๒

ทุนทางวัฒนธรรม จึงนับว่าเป็นทุนทางสังคมอย่างหนึ่ง ทุนทางสังคมจึงนับเป็นพลังสำคัญในการสรรค์สร้างสิ่งที่ตั้งถามให้กับชุมชนและสังคม ทำให้ชุมชนเกิดการพัฒนายั่งยืนและเสริมสร้างให้ชุมชนเข้มแข็ง การส่งเสริม "ทุนทางสังคม" จึงมีความสำคัญในการพัฒนาโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน เพื่อชุมชนเข้มแข็ง เป็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญในการพัฒนาชุมชนและสังคมไทยสู่สังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้^๓ ซึ่งสอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๓ พ.ศ. ๒๕๖๘ - ๒๕๗๐ ได้กล่าวถึง ยุทธศาสตร์ การเสริมสร้างและพัฒนาศักยภาพทุนมนุษย์ บนพื้นฐานของการมีสถาบันทางสังคมที่เข้มแข็ง โดยการพัฒนาทุนมนุษย์ให้มีคุณภาพสูง จากครอบครัวการศึกษา ศาสนา และชุมชน เพื่อใช้เป็นทุนทางสังคมที่สำคัญมีความเข้มแข็งในการขับเคลื่อนการพัฒนาประเทศ

ดังนั้น การที่จะพัฒนาชุมชนให้เกิดประโยชน์สูงสุดนั้น จำเป็นต้องเข้าใจทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนนั้น ๆ เสียก่อน ทุนทางวัฒนธรรม หมายถึง คุณค่าที่บุคคลได้รับจากกระบวนการหล่อหลอมทางสังคม จนกลายเป็นคุณสมบัติติดตัวที่เอื้อให้บุคคลนำไปเพิ่มพูนมูลค่าของตนได้ โดยแบ่งเป็น ๓ ลักษณะ คือ ทุนวัฒนธรรมที่แฝงฝังอยู่ในกาย (Embodied Form) ทุนวัฒนธรรมที่อยู่ในรูปของวัตถุ (Objectified Form) และทุนวัฒนธรรมที่อาศัยการสถาปนา (Institutionalization State)^๔ วัฒนธรรมเป็นวิถีชีวิตของมนุษย์ที่เกิดขึ้นจากกระบวนการสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์มนุษย์กับสังคม และมนุษย์กับธรรมชาติของแต่ละท้องถิ่น ที่เป็นเจ้าของวัฒนธรรมนั้น ๆ เป็นวิถีทางและแบบแผนการดำเนินชีวิตของชุมชนที่ได้ปฏิบัติสั่งสมกันมา รวมทั้งความคิดต่าง ๆ ที่คนได้สร้างสะสมถ่ายทอด และรักษาไว้จากรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง อาจอยู่ในรูปของความรู้ การปฏิบัติ และความเชื่อ ตลอดจนวัตถุสิ่งของอาจเกิดจากการคิดและการกระทำของมนุษย์ วัฒนธรรมคือความรู้สึกรู้จักคิดและการปฏิบัติของมนุษย์นั่นเอง^๕

๑.๑.๒ ความสำคัญของปัญหา

จังหวัดนครราชสีมาเป็นจังหวัดหนึ่งมีพื้นที่กว้างจึงทำให้พบร่องรอยของแหล่งชุมชนโบราณมากที่สุด มีจำนวนถึง ๒๓๘ แห่ง มีทุนทางวัฒนธรรมมากมายชวนให้ศึกษาและรอให้มีการจัดการให้เป็นระบบในจังหวัดนครราชสีมาโบราณสถานโบราณวัตถุที่สำคัญ เช่น อนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี ประตูล้อมพล ศาลเจ้าพ่อหลักเมือง ศาลเจ้าพ่อช้างเผือก วัดศาลาลอย พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ สมเด็จพระเจ้า

^๒ ณัฐนรี ศรีทอง, การเพิ่มศักยภาพภาวะความเป็นผู้นำในงานพัฒนาชุมชน, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๒), หน้า ๖๕.

^๓ เพ็ญประภา ภัทรานุกรม, “การพัฒนาทุนทางสังคมโดยใช้ชุมชนเป็นฐานในชุมชนประมงชายฝั่งปัตตานี : กรณีศึกษา ชุมชนในพื้นที่จังหวัดพังงา”, วารสารร่วมพฤษภ ปีที่ ๒๘ ฉบับที่ ๒ (กุมภาพันธ์ - พฤษภาคม ๒๕๕๓): ๑๒๑-๑๓๔.

^๔ ชนิดา เสี่ยงไพศาลสุข, เศรษฐกิจของทรัพย์สินเชิงสัญลักษณ์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โครงการจัดพิมพ์คปไฟ, ๒๕๕๐), หน้า ๑๑.

^๕ กาญจนา แก้วเทพ, มรดกทางวัฒนธรรมและศาสนา : พลังสร้างสรรค์ในชุมชนชนบท, (กรุงเทพมหานคร : สภาคทอภิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา, ๒๕๓๐), หน้า ๙.

มหาวิรุณษ์ปราสาทหินพนมวัน ปราสาทหินพิมาย ดินด่านเกวียน พิพิธภัณฑ์กลางแจ้ง ปราสาทบ้านสีดา ปราสาทบ้านดอนตะเนิน ปราสาทหินนางรำทุ่งสัมฤทธิ์ บ่อไก่อ พระนอนหินทรายเมืองเสมา ปราสาทหินเมืองเก่า ปราสาทหินเมืองแขก ปราสาทหินโนนกู่ ปราสาทบึงคำ ปราสาทนาแค ปราสาทบ้านปราสาท วัดพระยาโคตหัก โนนหิน บานประตูหอไตร ภาพเขียนสีวัดเขาจันทรงาม ภาพเขียนสีในวัดหน้าพระธาตุ ศาลากลางน้ำโบราณ ชุมชนโบราณบ้านตะคุ ชุมชนโบราณบ้านปราสาท ภาพแกะสลักหินในถ้ำวัวแดง นอกจากนี้ยังมีชุมชนโบราณ อำเภอสูงเนิน อำเภอสีคิ้ว และอำเภอปักธงชัย มีแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมหลายแห่ง เช่น ชุมชนโบราณที่อำเภอสูงเนินตำบลโคราช ได้แก่ ปราสาทโนนกู่ ปราสาทเมืองแขก ปราสาทเมืองเก่า ชุมชนโบราณตำบลเสมา ได้แก่ วัดธรรมจักรเสมาราม ในวัดมีโบราณวัตถุที่สำคัญคือ พระพุทธรูปปางไสยาสน์ก่อสร้างด้วยหิน ทรายแดงที่มีความเก่าแก่และใหญ่ที่สุดในประเทศไทยมีความยาว ๑๓.๓๐ เมตร สูง ๒.๘๐ เมตร อายุราว พ.ศ. ๑๒๐๐ และธรรมจักรเก่าแก่ ชุมชนโบราณอำเภอสีคิ้ว ได้แก่ ภาพเขียนสีที่วัดเขาจันทรงามที่สะท้อนให้เห็นถึงการดำเนินชีวิตของคนในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ชุมชนโบราณอำเภอปักธงชัย ที่ชุมชนพรหมราช ได้แก่ พระพุทธรูปบาทจำลอง หอไตรกลางน้ำ โบสถ์เก่าแก่ภาพเขียนสีที่สะท้อนถึงประเพณีวัฒนธรรมของวิถีชีวิตชุมชนโบราณและพระเจดีย์เก่าแก่^๖

ทั้งนี้ชุมชนโบราณดังกล่าวควรค่าแห่งการรักษาเป็นสมบัติของคนทั้งชาติแต่ยังขาดการจัดการที่เหมาะสมจึงทำให้ไม่เป็นที่รู้จัก ถ้าปล่อยเอาไว้โดยไม่มีแนวทางการจัดการที่ดีสมบัติของชาติในชุมชนโบราณเหล่านี้ต้องหายไปจากอนุชนรุ่นหลังเหลือแต่ชื่อให้ได้ยิน ดังนั้น ถ้ามีการจัดการที่ดีจะสามารถสร้างมูลค่าเพิ่มให้ชุมชนในท้องถิ่นให้มีรายได้เพิ่มเติมจากอาชีพหลัก พัฒนาเศรษฐกิจชุมชนได้เป็นอย่างดีอันส่งผลถึง การอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมชุมชนโบราณที่ดีงามอีกทั้งได้ตระหนักถึงคุณค่าของวัฒนธรรมสมบัติของท้องถิ่นแห่งตนให้คงไว้เพื่อสืบทอดต่อไป

ชุมชนโบราณตำบลเสมา ได้แก่ วัดธรรมจักรเสมาราม ในวัดมีโบราณวัตถุที่สำคัญคือ พระพุทธรูปปางไสยาสน์ก่อสร้างด้วยหิน ทรายแดงที่มีความเก่าแก่และใหญ่ที่สุดในประเทศไทยมีความยาว ๑๓.๓๐ เมตร สูง ๒.๘๐ เมตร อายุราว พ.ศ. ๑๒๐๐ และธรรมจักรเก่าแก่ ลักษณะเหมือนเสมารธรรมจักรที่ขุดพบที่จังหวัดนครปฐม หลักฐานทางโบราณคดีอื่น ๆ ที่ค้นพบบริเวณพระนอนและภายในเมืองเสมา ได้แก่ พระพุทธรูป สำริด พระพิมพ์ดินเผา ลูกปัดแก้ว และจารึกที่บ่ออึกา ซึ่งเป็นศาสนสถาน พราหมณ์แบบศิลปะขอม ได้กล่าวถึงอาณาจักรศรีจามาศะ หรือเมืองเสมาว่ามีการนับถือพุทธศาสนา มาแต่เดิม ต่อมาภายหลังได้รับวัฒนธรรมแบบขอมที่บูชาพระศิวะเข้ามาพร้อมกันด้วยและยังเป็นชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชส่วนใหญ่มีอาชีพทำไร่ทำนาและสวน ดำเนินชีวิตอย่างเรียบง่ายมีความรัก ความสามัคคี ต่างพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน อีกทั้งยังรักษาทุนทางวัฒนธรรมชุมชน ความเป็นไทย ไว้อย่างเหนียวแน่นด้วยการอนุรักษ์และสืบทอดมรดกภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่คนรุ่นลูกหลาน ในเรื่องของอาหารไทย โดยทำพลาหมี่แบบโบราณ สานตบหญ้าคาเพื่อบ่มหลังคาบ้าน และสานชะลอม

^๖ ทิพากร พลอยสมบูรณ์, “ชุมชนถิ่นโบราณถิ่นเดิมโคราช : แนวทางการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมจังหวัดนครราชสีมา”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๒).

เพื่อใส่ขนมและของฝากสำหรับผู้มาเยือน อีกทั้งชุมชนแห่งนี้มีประเพณีวัฒนธรรมที่สำคัญ ซึ่งปัจจุบันจัดขึ้นเป็นปีที่ ๙๙ แล้วคือ ประเพณีการไหว้ “พระพุทธรูปจำลอง” ซึ่งเป็นประเพณีที่จัดขึ้นเพื่อสักการะรอยพระพุทธรูปของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพื่อให้ลูกหลานที่ไปทำงานต่างถิ่นกลับมายังบ้านเกิด มาเยี่ยมพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย เป็นประจำทุกปี และได้จัดงานประเพณีสงกรานต์แบบดั้งเดิม วิถีถิ่น วิถีไทย มีกิจกรรมรดน้ำขอพระผู้ใหญ่ สรงน้ำพระและการละเล่นพื้นบ้านโดยปราศจากแอลกอฮอล์ และอบายมุขด้วย ซึ่งหมู่วัดพระนอนบ้านคลองขวาง ก่อตั้งมาพร้อมกับวัดธรรมจักรเสมารามที่มีความเก่าแก่กว่า ๑๐๐ ปี ปัจจุบันมีประชากร ๑๒๙ หลังคาเรือน ชาวบ้านกว่า ๕๐๐ คน อีกทั้งยังมีนักท่องเที่ยวเข้ามากราบพระพุทธรูปปางไสยาสน์เป็นจำนวนมากด้วยเหตุนี้ จึงทำให้ชุมชนเสมาหลังจากทำทำไร่ ทำนา และทำสวนงานซึ่งประจำหลักแล้ว มีความตื่นตัว กระตือรือร้น อยากพัฒนาพื้นที่ให้เกิดการสร้างรายได้

ดังนั้นโครงการวิจัย การพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชโดยพลังสังคม จึงต้องการศึกษาทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชโดยพลังสังคมที่เป็นชุมชนโบราณที่ควรค่าแห่งการรักษาเป็นสมบัติของชนในชาติ เพื่อให้กลับมามีบทบาทใหม่ในการเป็นพื้นที่โดยมีเป้าหมายที่จะพัฒนาพื้นที่ที่ทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วม เพื่อให้เกิดเป็นพลังร่วมในการหนุนเสริมซึ่งกันและกันในการสร้างสรรค์การพัฒนาที่ไม่เฉพาะทางสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ยังต้องรักษาคุณค่าวัฒนธรรมของชุมชน และร่วมกันจัดสรรการใช้ประโยชน์ทรัพยากรของชุมชนร่วมกันกับเครือข่ายความร่วมมือในการพัฒนาพื้นที่และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องเพื่อก่อให้เกิดการพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชโดยพลังสังคมต่อไป

๑.๒ คำถามการวิจัย

๑.๒.๑ ทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชเป็นอย่างไร

๑.๒.๒ การพัฒนาพื้นที่ทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชโดยพลังสังคมเป็นอย่างไร

๑.๒.๓ การสร้างเครือข่ายความร่วมมือในการพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชโดยพลังสังคมควรเป็นอย่างไร

๑.๓ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๓.๑ เพื่อศึกษาทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช

๑.๓.๒ เพื่อพัฒนาพื้นที่ทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชโดยพลังสังคม

๑.๓.๓ เพื่อสร้างเครือข่ายความร่วมมือในการพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชโดยพลังสังคม

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

๑. ศึกษาทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช โดยศึกษาประวัติความเป็นมา ทุนทางวัฒนธรรม

๒. พัฒนาพื้นที่ทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชโดยพลังสังคม โดยความต้องการจัดการพื้นที่ทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช ออกแบบและจัดการพื้นที่แหล่งเรียนรู้ชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชโดยพลังสังคม และแหล่งเรียนรู้ในพื้นที่ชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชโดยพลังสังคม

๓. สร้างเครือข่ายความร่วมมือในการพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชโดยพลังสังคม โดยหน่วยงานภาครัฐในพื้นที่ ผู้นำท้องที่ท้องถิ่น/ท้องที่ ภาคประชาชน และกลุ่มชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านพื้นที่

ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตด้านพื้นที่ ได้แก่

ชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช คือ วัดพระนอนบ้านคลองขวาง ตำบลเสมา อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา

๑.๔.๓ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

๑. การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ประกอบด้วย ผู้วิจัยได้คัดเลือกแบบเฉพาะเจาะจง จากผู้ที่สามารถจะให้ข้อมูลได้ โดยเป็นผู้ที่เกี่ยวข้องและมีส่วนได้ส่วนเสีย แบ่งออกเป็น ๔ กลุ่ม คือ

๑) กลุ่มนักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา ได้แก่ พระสงฆ์ในพื้นที่ จำนวน ๕ รูป

๒) กลุ่มตัวแทนหน่วยงานภาครัฐ ได้แก่ พัฒนาชุมชนจังหวัด พัฒนาชุมชนอำเภอ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดนครราชสีมา สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดนครราชสีมา สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัด สถานศึกษา และเทศบาลตำบลสูงเนินจำนวน ๑๒ คน

๓) กลุ่มตัวแทนผู้นำชุมชน ได้แก่ ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชุมชน และสมาชิกกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน จำนวน ๖ คน

๔) กลุ่มตัวแทนประชาชน ได้แก่ ประชาชนในพื้นที่ชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชวัดพระนอนบ้านคลองขวาง จำนวน ๗ คน

รวมทั้งสิ้น ๓๐ คน

๑.๕ นิยามศัพท์ในการวิจัย

การพัฒนา หมายถึง การพัฒนาแนวทางที่ส่งเสริมการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรทางวัฒนธรรมให้เกิดความยั่งยืน ทั้งยังช่วยสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนผ่านการท่องเที่ยว การเรียนรู้ และการส่งเสริมเอกลักษณ์ท้องถิ่น

ทุนทางวัฒนธรรม หมายถึง ทรัพยากรหรือสมบัติทางวัฒนธรรมที่สืบทอดมาจากชุมชนโบราณในเขตพื้นที่จังหวัดนครราชสีมา (โคราช) ซึ่งมีความสำคัญและเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นทั้งจากประเพณีและพิธีกรรม ภาษาถิ่น ศิลปะและหัตถกรรม สถาปัตยกรรม

ชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช หมายถึง กลุ่มชุมชนที่มีการตั้งถิ่นฐานและพัฒนาขึ้นมาตั้งแต่สมัยอดีตกาลในพื้นที่จังหวัดนครราชสีมา (โคราช) ซึ่งมีประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมที่ยาวนาน ชุมชนเหล่านี้มักจะเป็นที่อยู่อาศัยของคนในสมัยโบราณที่สืบทอดวิถีชีวิต ประเพณี และความเชื่อมาตลอดหลายชั่วอายุคน

สร้างเครือข่ายความร่วมมือ หมายถึง การเชื่อมโยงและประสานความร่วมมือระหว่างชุมชน หน่วยงานต่างๆ และกลุ่มบุคคล เพื่อร่วมกันส่งเสริม พัฒนา และอนุรักษ์ทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนโบราณในพื้นที่จังหวัดนครราชสีมา (โคราช)

พลังสังคม หมายถึง กระบวนการที่ชุมชนสามารถใช้ทุนทางวัฒนธรรมเป็นกลไกในการสร้างพลังความเข้มแข็งให้กับสังคมท้องถิ่นในหลายมิติ ทั้งการเสริมสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน การพัฒนาเศรษฐกิจ และการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมที่ยั่งยืน

๑.๖ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

๑.๖.๑ ได้ความรู้เกี่ยวกับทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช

๑.๖.๒ ได้ความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาพื้นที่ทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชโดยพลังสังคม

๑.๖.๓ ได้ความรู้เกี่ยวกับการสร้างเครือข่ายความร่วมมือในการพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชโดยพลังสังคม

๑.๖.๔ องค์ความรู้ที่ได้จากงานวิจัยเรื่อง การพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชโดยพลังสังคม สามารถนำไปประยุกต์ใช้กับพื้นที่อื่น ๆ ต่อไป

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยในครั้งนี้เป็นการศึกษาเรื่อง การพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชโดยพลังสังคม ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งประกอบด้วย

๒.๑ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวข้องกับการพัฒนา

๒.๑.๑ ความหมายของการพัฒนา

๒.๑.๒ แนวคิดหลักเกี่ยวกับการพัฒนา

๒.๑.๓ ทฤษฎีการพัฒนา

๒.๒ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวข้องกับการสร้างเครือข่าย

๒.๒.๑ แนวคิดการสร้างเครือข่าย

๒.๒.๒ ความหมายของเครือข่าย

๒.๒.๓ ประเภทและรูปแบบของเครือข่าย

๒.๒.๔ การก่อเกิดของเครือข่าย

๒.๒.๕ กระบวนการสร้างเครือข่าย

๒.๓ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวข้องกับทุนทางวัฒนธรรม

๒.๓.๑ ความหมายของทุนทางวัฒนธรรม

๒.๓.๒ ประเภทของทุนทางวัฒนธรรม

๒.๓.๓ ความหมายของวัฒนธรรม

๒.๓.๔ ความสำคัญของทุนทางวัฒนธรรม

๒.๓.๕ ลักษณะของทุนทางวัฒนธรรม

๒.๓.๖ องค์ประกอบของทุนทางวัฒนธรรม

๒.๓.๗ ประเภทของทุนทางวัฒนธรรม

๒.๔ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๕ กรอบแนวคิดการวิจัย

๒.๑ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนา

๒.๑.๑ ความหมายของการพัฒนา

สุมิตร สุวรรณ กล่าวว่า การพัฒนา (Development) ซึ่งพจนานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒ ได้แปล คำว่า “การ” หมายถึง งาน สิ่งหรือเรื่องที่ทำ และแปลคำว่า “พัฒนา” หมายถึง ทำให้เจริญ “การพัฒนา” จึงหมายถึง “การทำให้เจริญ” ซึ่งอาจจะอธิบายความหมายแบบกว้างๆ ได้ว่า การพัฒนา คือ การเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น^๑

สุเทพ เชาวลิตร กล่าวว่า การพัฒนา (Development) หมายถึง การสร้างสรรค์ความเจริญก้าวหน้าจนเกิดการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น (Change for the Better)^๒

เกื้อ วงศ์บุญสิน กล่าวว่า การพัฒนา หมายถึง ความก้าวหน้าหรือการ ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น ตามเกณฑ์หรือเป้าหมายของการพัฒนาตามที่ได้กำหนดคุณค่าไว้ และได้สรุปความหมาย คำว่า การพัฒนา ตามทฤษฎีความทันสมัย (Modernization Theory) ไว้ดังนี้

๑) การพัฒนา คือ สภาวะที่เศรษฐกิจของประเทศหนึ่งๆ สามารถทำให้ผลผลิตมวลรวม ประชาชาติสูงถึงร้อยละ ๕-๗ ต่อปีและสามารถรักษาระดับนี้ไว้ได้เป็นสภาวะที่ประชาชนมีความอยู่ ดีกินดี

๒) การพัฒนา คือ การสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ โดยการเร่งรัดให้ผลผลิตมวล รวมประชาชาติเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง อันเป็นกระบวนการที่ส่งผลให้ระดับรายได้โดยเฉลี่ยต่อบุคคล ของประเทศสูงขึ้นและประชาชนจะมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

๓) การพัฒนา คือ การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการผลิตและการว่าจ้างงานที่ได้วางแผน แล้วเพื่อลดสัดส่วนของภาคเกษตรกรรม ในขณะที่เพิ่มสัดส่วนของภาคอุตสาหกรรมและการบริหาร

๔) การพัฒนา คือ การสร้างสภาวะที่เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาบุคลิกภาพของบุคคล ซึ่ง การพัฒนานั้นจะประสบความสำเร็จได้ด้วยการลดหรือขจัดความยากจน ความไม่เท่าเทียมกันและ การว่างงานในขณะที่เศรษฐกิจของประเทศกำลังเจริญเติบโต

๕) การพัฒนา คือ กระบวนการหลายมิติ ซึ่งประกอบด้วย การเปลี่ยนแปลงในด้านโครงสร้างทางสังคม ท่าทีของประชาชน สถาบันต่าง ๆ ของชาติการเร่งรัดความเจริญเติบโต การลดความไม่เท่าเทียม และขจัดความยากจน นั่นคือ การเปลี่ยนแปลงต่อระบบสังคมทั้งระบบ และมุ่งสู่การสนองความต้องการขั้นพื้นฐานของปัจเจกชนและกลุ่มต่างๆ ในสังคมภายในทั้งระบบ เป็นก้าวออกจากสภาพชีวิตที่ไม่น่าพึงพอใจไปสู่สภาพชีวิตที่ดีกว่าทั้งในด้านวัตถุและความรู้สึกนึกคิด

๖) การพัฒนา คือ การสร้างความทันสมัย กล่าวคือ การที่คนในสังคมมีเหตุผล มีทัศนคติและความคิดที่ไม่มั่งงาย มีวินัยทางสังคม มีการคิดและวางแผนการพัฒนา มีความเท่าเทียมกันทางเศรษฐกิจและสังคม มีการเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิต การเพิ่มมาตรฐานการดำรงชีวิต การ

^๑ สุมิตร สุวรรณ, **รัฐกับแนวคิดและทฤษฎีการพัฒนา**, (นครปฐม : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๔), หน้า ๒๐.

^๒ สุเทพ เชาวลิตร, **หลักการพัฒนาชุมชน**, (ขอนแก่น : โอเดียนสโตร์, ๒๕๖๔), หน้า ๑๑๑

ปรับปรุงสถาบันทางสังคม การเมือง และเศรษฐกิจ ประเทศชาติมีความเป็นปึกแผ่น มีเอกราชและมีประชาธิปไตยในระดับพื้นฐาน^๓

จำนง อติวัฒนสิทธิ์ กล่าวว่า นอกจากนี้อีกการพัฒนาตรงกับคำว่า “ภาวนา” ซึ่งหมายถึง การทำให้เจริญงอกงาม (ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Development) หาก พิจารณาจากรากศัพท์ คำว่า พัฒนา มาจากภาษาบาลีว่า วัฒนะ หรือ วัฒนา คำนี้หมายถึงความ เจริญก้าวหน้า หรือ ภาวะยืนยาวนาน เช่น คำว่า อายุวัฒนะ หมายถึง ทำให้อายุยืนนานอันหมายถึง รวมถึง ความเป็นผู้มี สุขภาพแข็งแรงดีไม่มีโรคภัยไข้เจ็บมาเบียดเบียน และนอกจากนี้คำว่า วัฒนะ หมายถึงรกรงรัง ไม่มี ระเบียบเลยก็ได้เช่น คำว่า โลกวัฒโน หมายถึง เป็นคนรกรกโลก เป็นสิ่ง/เป็นคนที่โลกไม่ต้องการ^๔

ยุวัฒน์ วุฒิเมธี กล่าวว่า พัฒนา หมายถึง การกระทำให้เกิดขึ้น คือ เปลี่ยนจาก สภาพหนึ่งไปสู่อีกสภาพหนึ่งที่ดีกว่า^๕

จิตยา สุวรรณชฎ กล่าวว่า การพัฒนา คือการเปลี่ยนแปลงที่ต้องการ และได้ กำหนดทิศทางและมุ่งที่จะควบคุมอัตราการเปลี่ยนแปลงด้วย สภาวะการพัฒนาเป็นสภาวะ สมาชิก ของสังคมได้ใช้ความรู้ความสามารถของตนได้เต็มที่โดยไม่มีสภาวะครอบงำ เช่น ความบีบคั้น ทาง การเมือง ความบีบคั้นทางเศรษฐกิจ หรือความไม่สมบูรณ์ในอนามัย ทุกคนสามารถที่จะนำเอาศักยภาพ ของตนออกมาใช้ให้เป็นประโยชน์อย่างเต็มที่^๖

ราชบัณฑิตยสถาน กล่าวว่า การพัฒนา หมายถึง การทำให้เจริญ การ เปลี่ยนแปลงในทางเจริญขึ้น การคลี่คลายไปในทางที่ดีการกระทำที่ เป็นเหตุให้บางสิ่งบางอย่าง เจริญเติบโตขึ้น หรือขยายออกเพื่อให้ดีขึ้นกว่าที่มีอยู่เดิม และการพัฒนา นั้นอาจจะเกี่ยวข้องกับ สิ่งแวดล้อม หรือมนุษย์ก็ได้^๗

พระธรรมญาณมุนี (วรรณ มนุญโญ) กล่าวว่า การพัฒนาเป็นเครื่องรักษาชีวิตทุก ชนิด ให้อยู่ได้ชีวิตของคนอยู่ได้ด้วยการพัฒนา การพัฒนา คือ การคุ้มครองการเปลี่ยนแปลงให้อยู่ใน สถานที่เหมาะสมประการหนึ่ง เป็นการสร้างสรรค์สิ่งที่ดีที่เราต้องการให้เกิดขึ้นในปริมาณที่เพียงพอ อีกประการหนึ่ง คนเราย่อมอยู่กับความเปลี่ยนแปลง หน้าที่ของมนุษย์จะต้องควบคุมการเปลี่ยนแปลง ให้เหมาะสม เรียกว่า สร้างความเจริญ ถ้าเปลี่ยนแปลงไปไม่เหมาะสมก็เป็นความเสื่อมการพัฒนาจึงเป็น

^๓ เกื้อ วงศ์บุญสิน, ประชากรกับการพัฒนา, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่ง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๒๒-๒๓.

^๔ จำนง อติวัฒนสิทธิ์, สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่ง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๑๗-๑๑๘.

^๕ ยุวัฒน์ วุฒิเมธี, หลักการพัฒนาชุมชนและการพัฒนาชนบท, (กรุงเทพมหานคร : ส.ส.น.ไทย อนุเคราะห์ไทย, ๒๕๕๖), หน้า ๑.

^๖ จิตยา สุวรรณชฎ, “สังคมวิทยา” ในวิทยาศาสตร์สังคม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักวิจัยสถาบัน บัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๔๗), หน้า ๑๘๗-๑๘๘.

^๗ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : นาน มีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๗๗๙.

ลักษณะการคุ้มครองความเปลี่ยนแปลงได้เหมาะสมตามที่เรากำลังต้องการและเป็นการสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงามที่เราต้องการที่ยังไม่มีให้เกิดขึ้นในลักษณะที่เหมาะสม^๘

พระเทพวิสุทธิกวี (พิจิตร ตวณฺโณ) กล่าวว่า พัฒนา หมายถึง การทำให้เจริญขึ้น ทำให้รุ่งเรืองขึ้น ใช้ได้ทั้งการพัฒนาวัตถุและการพัฒนาจิตใจ เช่น การพัฒนาชนบท การพัฒนาประเทศ การพัฒนาสติปัญญา และการพัฒนาจิต เป็นต้น แต่ศัพท์ทางพระพุทธศาสนาที่แท้จริงที่ใช้ในการพัฒนาจิตนั้น ท่านใช้คำว่า ภาวนา หมายถึง การทำให้มีการทำให้เกิดขึ้น ทำให้เจริญ การ อบรม การบำเพ็ญ เช่น คำว่า สมาธิภาวนา คือ การเจริญ การอบรม หรือบำเพ็ญสมาธิและคำว่า วิปัสสนาภาวนา คือ การเจริญ การอบรม หรือการบำเพ็ญวิปัสสนา^๙

วิทยากร เชียงกูล กล่าวว่า การพัฒนาที่แท้จริงควรหมายถึงการทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนมีความสุข ความสะดวกสบาย ความอยู่ดีกินดี ความเจริญทางศิลปวัฒนธรรม และจิตใจและความสงบสันติซึ่งนอกจากจะขึ้นอยู่กับ การได้รับปัจจัยทางวัตถุเพื่อสนองความต้องการของร่างกายแล้ว ประชาชนยังต้องการพัฒนาทางด้านการศึกษาล้างแวล้อมที่ดีการพักผ่อนหย่อนใจ และการพัฒนาทางวัฒนธรรมและจิตใจด้านต่างๆ ด้วย ความต้องการทั้งหมดนี้บางครั้งเราเรียกกันว่าเป็นการพัฒนา “คุณภาพ” เพื่อให้เห็นว่า การพัฒนาไม่ได้ขึ้นอยู่กับ การเพิ่มปริมาณสินค้าหรือการเพิ่มรายได้เท่านั้น หากอยู่ที่การเพิ่มความพอใจความสุขของประชาชนมากกว่า^{๑๐}

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ กล่าวว่า การพัฒนาคือการเปลี่ยนแปลง ที่มีการกำหนดทิศทาง หรือการเปลี่ยนแปลงที่ได้วางแผนไว้แน่นอนล่วงหน้า ซึ่งทิศทางที่กำหนดขึ้นจะต้อง เป็นของดีสำหรับกลุ่มหรือชุมชนที่สร้างขึ้น^{๑๑}

อมร รักษาสัตย์และชัตติยา กรรณสูตร กล่าวว่า การพัฒนา หมายถึง การเคลื่อนย้ายจากความด้อยพัฒนาให้หลุดพ้นจากความยากจน ซึ่งจะแสวงหาและบรรลุถึงได้อย่างแท้จริง โดยวิธีการวางแผนเพื่อการพัฒนา กล่าวคือ การพัฒนาเป็นการปรับปรุงเงื่อนไขที่ไม่พึงปรารถนาต่างๆ ในสังคม^{๑๒}

Constantino กล่าวว่า การพัฒนาเป็นการสร้างความเจริญอย่างต่อเนื่องทำให้เจริญขึ้น โดยเน้นการพัฒนาคุณภาพชีวิตทั้งด้านร่างกายและจิตใจ ซึ่งผลประโยชน์สูงสุดต้องกลมกลืนกับสภาพแวดล้อม และความต้องการของมนุษย์

๑. ความสามารถในการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตในอนาคต

๒. ความสามารถของตัวบุคคลในการช่วยเหลือตนเอง

^๘ พระธรรมญาณมุนี (วรรณ มนฺตฺโร), วัดช่วยชาวบ้านได้อย่างไร : การแสวงหาเส้นทาง การพัฒนาชนบทของพระสงฆ์ไทย, (กรุงเทพมหานคร : การประชุมพระสังฆาธิการ กรมการศาสนา, ๒๕๒๖), หน้า ๑๕๖.

^๙ พระเทพวิสุทธิกวี (พิจิตร ตวณฺโณ), การพัฒนาจิต, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๒.

^{๑๐} วิทยากร เชียงกูล, การพัฒนาเศรษฐกิจสังคมไทย : บทวิเคราะห์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ฉัฏฐการ, ๒๕๔๓), หน้า ๑๗-๑๘.

^{๑๑} สัญญา สัญญาวิวัฒน์, การพัฒนาชุมชน, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๓), หน้า ๑๑๑.

^{๑๒} อมร รักษาสัตย์และชัตติยา กรรณสูตร, ทฤษฎีและแนวความคิดในการพัฒนาประเทศ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมชนสหกรณ์การเกษตรและสื่อแห่งประเทศไทย, ๒๕๕๕), หน้า ๑๑๑.

๓. ความสามารถในการควบคุมตัวเอง^{๑๓}

Misra and Jonjo กล่าวว่า การพัฒนา ว่าเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่มนุษย์ต้องการทำให้ดีขึ้นตามความคิดของตน กระบวนการนั้นจะไม่ใช่สภาวะการณ์ใดสภาวะการณ์หนึ่ง กระบวนการจะ อ้างอิงถึงค่านิยมต่างๆ เป็นพื้นฐาน และค่านิยมต่างๆ นั้น ประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการพัฒนา^{๑๔}

Roger and Burdge กล่าวว่า การพัฒนา คือรูปแบบหนึ่ง ของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ซึ่งแนวการเปลี่ยนแปลงทางสังคมนี้จะช่วยปรับปรุงโครงสร้าง องค์กร ทางสังคมดีขึ้น^{๑๕}

Freire กล่าวว่า การพัฒนา เป็นการมีเป้าหมายที่ถูกต้อง ซึ่งมีความสำคัญมาก และ เป็นสิ่งจำเป็นจนอาจกล่าวได้ว่าเป็นหนทางเพิ่มขึ้นที่มีค่า^{๑๖}

Riggs กล่าวว่า การพัฒนาเป็นการเจริญขึ้นของระดับ องค์กรทางสังคม หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่าเป็นการทำลายรูปแบบของโครงสร้างทางสังคมแบบเก่า และ การเปลี่ยนแปลงจะเริ่มจากการจัดระบบในส่วนบนขององค์การแล้วแผ่ขยายซึ่ลงสู่ส่วนล่าง และ ดำเนินเรื่อยไปจนครอบคลุมองค์กรอย่างกลมกลืน^{๑๗}

สรุปได้ว่า การพัฒนาเป็นกระบวนการที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ไม่หยุดนิ่ง การพัฒนาที่มีความสัมพันธ์โดยตรงกับความเปลี่ยนแปลง กล่าวคือการพัฒนาเป็นกระบวนการของการเปลี่ยนแปลงที่มีการวางแผนไว้แล้ว คือการทำให้ลักษณะเดิมเปลี่ยนไปโดยมุ่งหมายว่า ลักษณะใหม่ที่เข้ามาแทนที่นั้นจะดีกว่าลักษณะเก่าแต่โดยธรรมชาติแล้วการเปลี่ยนแปลง ย่อมเกิดปัญหาในตัวเอง เพียงแต่ว่าจะมีปัญหามาก หรือปัญหาน้อย

๒.๑.๒ แนวคิดหลักเกี่ยวกับการพัฒนา

การพัฒนาเป็นวาทกรรมอย่างหนึ่ง (A Discourse) ซึ่งได้รับความสนใจจากนักวิชาการ อย่างกว้างขวาง โดยมีการศึกษา วิจัย วิเคราะห์ และวิพากษ์วิจารณ์ในหลาย ขณะเดียวกัน การพัฒนาเป็นการทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากสภาพหนึ่งไปสู่อีกสภาพหนึ่งที่ดีกว่าเดิมอย่าง เป็นระบบหรือการทำให้ดีขึ้นกว่าสภาพเดิมที่เป็นอยู่อย่าง เป็นระบบ ซึ่งเป็นการเปรียบเทียบทาง ด้านคุณภาพระหว่างสภาพการณ์ของสิ่งใดสิ่งหนึ่งในช่วงเวลาที่แตกต่างกัน กล่าวคือ ถ้าในปัจจุบัน สภาพการณ์ของสิ่งนั้นดีกว่า สมบูรณ์กว่าก็แสดงว่าเป็นการพัฒนา ซึ่งการพัฒนาไม่ว่าจะในระดับใดก็ตามมีแนวคิดที่สำคัญที่จะต้องมียอมรับประกอบของเครื่องชี้วัดที่สำคัญและต้องผสมผสานระหว่าง

^{๑๓} Constantino, Renato, “The Challenge of the Churches”, Paper presented during the First Gregorio Aplipay Lecture on Nationalism Manila Philippines, (May 18, 1984), p. 112.

^{๑๔} Misra, R.P. and Jonjo, M. (ed.), The Changing Perspective of Development Problems In Misra, (Hong Kong : Maruzen Investment Hong Kong, 1981), p.111.

^{๑๕} Roger, Everette M. and Burdge Rabel J, Social Change In Rural Societies, (New Jersey : Prentice – Hall, 1972), p.23.

^{๑๖} Freire, P., Education : The Practice of Freedom, (London : Writers and Readers Publishing Cooperative, 1972), p.110.

^{๑๗} Riggs, Fred W., Modernization and Political Problems: Some Developmental Prerequisites Development Nations : Guest for A Model (Beling and Toten), (New York: Van Nostran Reinhold, 1970), p.110.

๑. มีการเปลี่ยนแปลง (Change) ในทางบวก ได้แก่ การปรับปรุงเศรษฐกิจและคุณภาพชีวิตเสมอ ถ้าเปลี่ยนแปลงในทางลบไม่ถือว่าเป็นการพัฒนา คือการเปลี่ยนแปลงนั้นจะต้องดีขึ้น เจริญขึ้น งอกงามขึ้น และต้องเกี่ยวข้องกับ ๔ แกนหลัก คือ คน โครงสร้าง เทคโนโลยีและระบบหรืองาน (รวมทั้งสิ่งแวดล้อมด้วย)

๒. การเปลี่ยนแปลงนั้นต้องมีการควบคุม (Control) ทิศทางของการเปลี่ยนแปลงได้โดยการกำหนดเป็นแผนที่ชัดเจนและนำไปสู่การปฏิบัติที่ดำเนินตามเป้าหมายอย่างเด่นชัดและปรับเปลี่ยนยืดหยุ่นได้ตามความเหมาะสมของสถานการณ์และเวลาที่เปลี่ยนแปลงไป โดยมีจุดเน้นของการพัฒนาโดยประชาชน เพื่อประชาชนและเป็นการพัฒนาแบบยั่งยืน

๓. ผลของการพัฒนานั้นต้องเกิดความเสมอภาค (Equity) และการกระจายใหม่ (Redistribution) ในการกระจายความเป็นธรรมในเรื่องรายได้ และการกระจายความเป็นธรรมในเรื่องคุณภาพชีวิต (Quality of Life) แก่กลุ่มคนในสังคมอย่างยุติธรรมและจะต้องทำให้เกิดความเท่าเทียมกันอย่างแท้จริงในเรื่องโอกาส (การศึกษา การทำงาน ความก้าวหน้า ฯลฯ)^{๑๘}

แนวคิดและกระบวนทัศน์ใหม่เกี่ยวกับการพัฒนา (New Development Paradigm) กระบวนทรรศน์ (Paradigm) หมายถึง “ทรรศนะพื้นฐานอย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลาย อย่างอันกำหนดแบบแผนการคิดและการปฏิบัติในประชาคมหนึ่งๆ เมื่อใดทรรศนะพื้นฐานดังกล่าวเปลี่ยนแปลงจะทำให้แบบแผนการคิดและการปฏิบัติที่เกี่ยวข้องเปลี่ยนแปลงไปด้วย (Paradigm Shift)” เรื่องราวเกี่ยวกับการพัฒนาและความหมายของการพัฒนา มีการเปลี่ยนแปลงของ กระบวนทัศน์ที่เต็มไปด้วยความขัดแย้งและเกิดวิาทะในการช่วงชิงอำนาจในการนิยามความหมายมา ตั้งแต่การเริ่มก่อกำเนิดของทฤษฎีแรกแห่งการพัฒนา (The First Theory of Development) ใน สมัยของประธานาธิบดี Harry Truman ของจักรวรรดินิยมอเมริกาภายหลังจากการยุติลงของ สงครามโลกครั้งที่สอง ตามมาด้วยการต่อสู้ระหว่างสองลัทธิคือ เสรีนิยมและสังคมนิยม รวมทั้ง นโยบายสี่เป้าหมาย (Point Four Programme) เพื่อถ่วงดุลอำนาจ ช่วงชิงและครอบงำประเทศ อ่อนแอให้เป็นฐานกำลังในการต่อสู้กับปฏิปักษ์สงครามระหว่างลัทธิได้ดำเนินติดต่อกันมาจนกระทั่ง เกิดการล่มสลายของลัทธิสังคมนิยมโซเวียต รวมทั้งการเปลี่ยนท่าทีแนวทาง และนโยบายทางการ เมืองของพันธมิตรหลายๆ ประเทศ การล่มสลายของลัทธิเศรษฐกิจการเมืองของประเทศที่เป็น ปฏิปักษ์ทำให้เกิดการแพร่กระจายและขยายตัวของแนวคิดเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก (Main Stream Economy) ประเทศบริเวณและกึ่งบริวารซึ่งเปรียบเสมือนประเทศอาณานิคมยุคใหม่ (New Colony) ของจักรวรรดินิยมอเมริกา ได้นำเอาแนวคิดแบบเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก รวมทั้งแนวคิดแบบปฏิฐาน นิยมไปกำหนดแนวทางในการพัฒนาประเทศจนประจักษ์ต่อมาว่า แนวคิดดังกล่าวหาได้สอดคล้องกับ วัฒนธรรม รวมทั้งวิถีการดำรงชีวิต (Mode of Living) ของผู้คนส่วนใหญ่ในสังคมของตนแม้แต่น้อย โดยแนวคิดดังกล่าวได้ก่อให้เกิดการแสวงหาผลประโยชน์ส่วนบุคคลอย่างไร้ขอบเขต รวมทั้งเป็น สาเหตุให้เกิดการทำลายล้างระบบนิเวศ ระบบศีลธรรม วัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อมอย่างไม่ยั้งคิด

^{๑๘} ชัยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, วาทกรรมการพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร : วิชาษา, ๒๕๔๒), หน้า ๗.

จนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์ใหม่ รวมทั้งการก่อกำเนิดของ กระบวนทัศน์ใหม่ในการพัฒนาขึ้น^{๑๙}

กระบวนทัศน์ใหม่ในการพัฒนา (New Development Paradigm) หมายถึง “กระบวนความคิดและการปฏิบัติที่ทุกฝ่ายเข้ามาเรียนรู้ร่วมกันโดยการทำงานด้วยกัน ใช้ความพยายามร่วมกันและไม่มาเป็นปक्षัยต่อกัน” วิธีการส่งเสริมให้คนมีความรักกันและมีความรู้ร่วมกัน มีการค้นคว้าวิจัยจนได้เครื่องมือ ที่เรียกว่า (AIC) ซึ่งเป็นวิธีการและเทคนิคในการเอาคนที่จะทำงานร่วมกันทั้งหมดในระบบเข้ามา ประชุมเชิงปฏิบัติการ (Workshop) ซึ่งจะดำเนินการใน ๓ ขั้น คือ

ขั้นที่ ๑ คือ A : Appreciation ขั้นที่ ๒ คือ I : Influence ขั้นที่ ๓ คือ C : Control ขั้นที่ ๑ คือ A : Appreciation คือ “การทำให้ทุกคนเกิดการยอมรับและชื่นชมคน อื่นโดยไม่รู้สึกรู้สหรือแสดงการต่อต้านหรือวิพากษ์วิจารณ์” ในกระบวนการขั้นนี้ ทุกคนจะมีโอกาสแสดงออกอย่างทัดเทียมกันด้วยภาพ ข้อเขียน และคำพูด ว่าเขาเห็นสถานการณ์ในปัจจุบันเป็นอย่างไร และเขาอยากเห็นความสำเร็จในอนาคต เป็นอย่างไร ซึ่งจะทำให้ทุกคนมีโอกาสใช้ข้อเท็จจริง เหตุผล และความรู้สึก ตลอดจนการแสดงออกใน ลักษณะต่างๆ ตามข้อเท็จจริง เมื่อทุกคนได้แสดงออกโดยได้รับการยอมรับจากคนอื่น ๆ จะทำให้คนมี ความรู้สึกที่ดีมีความสุข มีความอบอุ่น และเกิด “พลังร่วม” ขึ้นในระหว่างคนที่มาประชุมด้วยกัน ในช่วงของการแสดงออกว่าแต่ละคนอยากเห็นความสำเร็จในอนาคตเป็นอย่างไร เป็นการใช้จินตนาการที่ไม่ถูกจำกัดด้วยปัจจัยและสถานการณ์ต่างๆ ในปัจจุบัน จึงทำให้เกิดความคิด สร้างสรรค์ การมองการณ์ไกล การมองภาพกว้างและการคิดสิ่งแปลกใหม่ได้ดีกว่า การคิดจากสภาพ ปัญหาหรือข้อขัดข้องที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน นั่นคือ การใช้ “จินตนาการ” (Imagination) ซึ่งจะมีพลังมาก ขึ้นกลายเป็น “วิสัยทัศน์ร่วม” (Shared Vision) หรือ “อุดมการณ์ร่วม” (Shared Ideal) ซึ่งได้แก่ “สิ่งที่มุ่งมาดปรารถนาร่วมกันหรือเป้าหมาย” นั่นเอง

ขั้นที่ ๒ คือ I : Influence คือ การใช้ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ที่แต่ละคนมีอยู่มาช่วยกันกำหนดวิธีการสำคัญหรือยุทธศาสตร์ (Strategy) ที่จะทำให้บรรลุวิสัยทัศน์ร่วมหรืออุดมการณ์ร่วมของกลุ่มได้อย่างดีที่สุด ในขั้นนี้ทุกคนมีโอกาสดัดเทียมกันที่จะให้ข้อคิดเห็นว่า วิธีการสำคัญที่จะทำให้บรรลุวิสัยทัศน์ร่วมหรืออุดมการณ์ร่วมนั้นประกอบด้วยอะไรบ้าง เมื่อทุกคนแสดงความคิดเห็นแล้ว จะนำ “วิธีการ” ที่เสนอแนะทั้งหมดมาจัดหมวดหมู่ แยกแยะ และพิจารณาร่วมกัน จนกระทั่งได้ “วิธีการสำคัญ” ที่กลุ่มเห็นพ้องต้องกันว่า จะนำไปสู่ ความสำเร็จตามที่กลุ่มต้องการ ซึ่งในการพิจารณาเลือกวิธีการสำคัญนั้น สมาชิกกลุ่มจะมี “ปฏิสัมพันธ์” (Influence หรือ Interaction) ซึ่งกันและกันสูง รวมถึงการถกเถียงโต้แย้งกันด้วย ทั้งนี้เพื่อให้ได้วิธีการที่กลุ่มเห็นร่วมกันว่าดีที่สุด เนื่องจากเป็นการถกเถียงโต้แย้งในระดับวิธีการ ดังกล่าว มี “เป้าหมาย” หรือ “อุดมการณ์” ร่วมกัน ฉะนั้น กลุ่มยังมีแนวโน้มที่จะรักษาความสามัคคี ไว้ได้โดยไม่ยากนัก

ขั้นที่ ๓ คือ C : Control คือ การนำ “วิธีการสำคัญ” มากำหนดเป็น “แผนปฏิบัติการ” (Action Plan) อย่างละเอียดว่า ทำอะไร มีหลักการและเหตุผลอย่างไร มีกำหนดเวลาอย่างไร ใครรับผิดชอบเป็นหลัก ใครต้องให้ความร่วมมือ จะต้องใช้งบประมาณค่าใช้จ่ายเท่าไร จากแหล่งใด จะ

^{๑๙} จิตรกร โพธิ์งาม, **ทฤษฎี และหลักการพัฒนาชุมชน**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.lecture.cs.buu.ac.th>, [๒๕ มิถุนายน ๒๕๖๗].

มีรายได้จากการดำเนินงานดังกล่าวหรือไม่ถ้ามีประมาณเท่าไร และรายละเอียดอื่นๆ ตามที่เห็นว่าควรระบุไว้ ในขั้นนี้สมาชิกกลุ่มแต่ละคนจะเลือกเองว่า สมัยใจจะเป็นผู้รับผิดชอบหลักในเรื่องใดจะเป็นผู้ให้ความร่วมมือในเรื่องใด จะเป็นผู้ร่วมคิดแผนปฏิบัติการข้อใดเป็นการกำหนด “ข้อผูกพัน” (Commitment) ให้ตนเองเพื่อ “ควบคุม” (Control) ให้เกิดการกระทำอันจะนำไปสู่การบรรลุผลที่เป็นเป้าหมายหรืออุดมการณ์ร่วมกันของกลุ่มในที่สุด นอกจากการเข้ารับผิดชอบหรือไม่ความร่วมมือตาม “แผนปฏิบัติการ” ที่กลุ่มร่วมกัน กำหนดขึ้นแล้ว สมาชิกกลุ่มในแต่ละคนยังอาจกำหนด “ข้อผูกพันเฉพาะตัว” (Personal Commitment) ได้อีกด้วย เพื่อเป็นการใช้พลังในส่วนของตัวเองแต่ละคนให้เกิดผลในทางสร้างสรรค์มากที่สุด

กระบวนการ AIC จะสร้างพลังสร้างสรรค์ขึ้น เมื่อฝ่ายต่าง ๆ เข้ามาทำกิจกรรมร่วมกัน ด้วยความรักความเมตตา ตัว A (Appreciation) คือ ธรรมะอย่างสูง ได้แก่ ความรักและความเมตตา คนอื่น ต้องรับฟัง อดทน และยอมรับฟังความคิดเห็นของคนอื่น ซึ่งตรงกับหลักของพระพุทธศาสนา ฉะนั้น “A” ทำให้เกิดพลังความดีเข้ามา อาจเรียกว่าเป็น “การพัฒนาทางจิตวิญญาณ” (Spiritual Development) พอคนที่เข้ามาร่วมกิจกรรมมีความรักความเมตตาต่อกัน ก็จะเกิดการเรียนรู้ร่วมกัน จากการทำงานด้วยกัน ที่เรียกว่า “Interactive learning through action” จึงให้การพัฒนาประสบ ความสำเร็จ เพราะทำให้เกิด “การเรียนรู้” ที่แท้จริง ซึ่งมีพลังมาก ปกติแล้วคนมักจะเรียนรู้กันยาก เพราะฉะนั้น “การพัฒนา” ต้องการ “การเรียนรู้” อย่างมากของทุกฝ่าย นั่นคือ ต้องมี “I” (Influence) ได้แก่ การเรียนรู้ร่วมกันให้เกิดพลัง และต้องมี “C” (Control) ซึ่งได้แก่ “การจัดการ” (Management) และ “แผนปฏิบัติการ” (Action Plan) ที่กำหนดว่าใคร จะทำอะไร อย่างไร เมื่อใด มีค่าใช้จ่ายเท่าไร จะได้เงินจากไหน ถ้าไม่พอจะทำอย่างไร เป็นต้น

การที่จะผลักดันกระบวนการทศวรรษใหม่ในด้านการพัฒนาให้มีบทบาทในทางปฏิบัติ นั้น จะต้องใช้กระบวนการให้ทุกฝ่ายเข้ามาร่วมกันทำงานและเรียนรู้ร่วมกันด้วยความรัก ทุกฝ่ายในที่นี้หมายถึง เบญจภาคีคือ

๑. ชุมชน ได้แก่ องค์กรประชาชน สถาบันครอบครัว สถาบันศาสนา อาสาสมัคร และ ประชาชนทั่วไป

๒. รัฐ ได้แก่ รัฐบาล และหน่วยงานของทางราชการ

๓. นักวิชาการ ได้แก่ สถาบันการศึกษา ผู้ทรงคุณวุฒิผู้เชี่ยวชาญ และผู้ชำนาญการ ต่างๆ

๔. องค์กรเอกชน ได้แก่ มูลนิธิสมาคม องค์กรสาธารณประโยชน์องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรการกุศล สื่อมวลชน ตลอดจนชมรม และกลุ่มต่างๆ

๕. องค์กรธุรกิจ ได้แก่ บริษัท ห้างร้าน และนักธุรกิจ

ปัจจุบันสังคมไทยเกิดปัญหาสังคมขึ้นมากมาย เช่น อาชญากรรม โสเภณีความยากจน ซึ่งเชื่อมโยงไปกับเรื่องความเสื่อมเสียทางศีลธรรม สรุปแล้วเรียกว่า เป็นวิกฤตการณ์ทางสังคม (Social Crisis) มีสาเหตุทั้งที่เกิดขึ้นในสังคมไทยเอง และสาเหตุจากกระแสโลกที่เปลี่ยนแปลงไป กรณีดังกล่าวเป็นปัญหาของประเทศต่างๆ ทั่วโลก การที่จะแก้ไขได้ต้องเปลี่ยนกระบวนความคิดหรือ วิธีคิดใหม่ โดยให้ผืนภักดิ์กันทุกส่วนเข้ามาเชื่อมโยงกันทำงาน เพราะเราจะแก้ปัญหาที่ละเรื่องไม่ได้ ต้องทำพร้อมกันทุกเรื่อง โดยมีครอบครัวและชุมชนเป็นหลักและอาศัยเครื่องมือ วิธีการทำงานเพื่อให้

บรรลุเป้าหมาย โดยใช้กระบวนทัศน์ใหม่ในการพัฒนา (New Development Paradigm) เพื่อ ก่อให้เกิดแนวทางใหม่แห่งความร่วมมือในการพัฒนาของทุกฝ่าย ทั้งทางราชการ ชุมชน องค์กร เอกชน สาธารณะประโยชน์หรือองค์กรพัฒนาเอกชน สถาบันวิชาการ สถาบันทางศาสนา และภาค ธุรกิจ ในอันที่จะพัฒนาทางเศรษฐกิจ จิตใจ สิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรมไปพร้อมกัน เพื่อให้เกิด การพัฒนาอย่างสมดุลและยั่งยืน โดยระดมทรัพยากรกำลังและทรัพยากรทั้งหมดมาเชื่อมโยงกันในการ ดำเนินงานสร้างสรรค์สังคม^{๒๐}

สรุปได้ว่า การพัฒนาคือกระบวนการแปรเปลี่ยนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปใน ทิศทางที่ดี ขึ้น และสอดคล้องสัมพันธ์กับค่านิยมสมัยใหม่ที่มุ่งเน้นประสิทธิภาพและการใช้ให้เกิด ประโยชน์สูงสุด โดยการพัฒนา มีลักษณะเป็นทั้งกระบวนการวิธีการเคลื่อนไหว การจัดทำโปรแกรม รวมถึงการให้ โอกาสด้วย

๒.๑.๓ ทฤษฎีการพัฒนา

๒.๑.๓.๑ ทฤษฎีความทันสมัย (Modernization Theory)

ความทันสมัย (Modernization) เป็นแนวคิดที่สลับซับซ้อนมากอย่างหนึ่ง และ ไม่อาจจะศึกษาได้จากเพียงแห่งใดแห่งหนึ่ง และความทันสมัยเป็นแนวคิดที่ได้รับความนิยมจากนักวิ ชาการหลายสาขา ขณะเดียวกันก็ได้กลายเป็นเป้าหมายของการพัฒนาประเทศของประเทศ กำลัง พัฒนาด้วยเช่นกัน ในยุคแรกของการพัฒนา ความทันสมัยได้รับการตีค่าในระดับเดียวกับความเป็น ตะวันตก (Westernization) หรือความเป็นอเมริกัน (Americanization) ดังนั้น การพัฒนาที่มุ่งเรียน วิถีชีวิตแบบอเมริกันหรือแบบยุโรปตะวันตกซึ่งเป็นกลุ่มประเทศที่มีความรุ่งเรืองทางเทคโนโลยี เศรษฐกิจการเมือง และตรงกับค่านิยมความทันสมัยของ Wilbert E. Moore ว่าความทันสมัย หมายรวมเอาการเปลี่ยนแปลงทุกอย่างของสังคมตามประเพณีไปเป็นแบบสังคมที่มีการพัฒนา เทคโนโลยีให้สัมพันธ์ สอดคล้องกับองค์กรทางสังคมซึ่งเป็นลักษณะของชาติที่มีความเจริญรุ่งเรืองทาง เศรษฐกิจและความมั่นคงทางการเมือง

หลักการของทฤษฎีความทันสมัย

การพัฒนาให้ทันสมัยต้องดำเนินการไปพร้อมกันอย่างน้อยใน ๓ เรื่องใหญ่ คือ

๑) ความทันสมัยทางเศรษฐกิจ (Economic Modernization) หมายถึง การที่ ระบบเศรษฐกิจเปลี่ยนแปลงจากแบบการผลิต การจำหน่ายและการบริโภคตามประเพณีดั้งเดิมไปสู่ ระบบการผลิตที่ใช้เครื่องจักรกลและเทคโนโลยีสมัยใหม่ และระบบเศรษฐกิจเปลี่ยนแปลงจาก เกษตรกรรมเป็นอุตสาหกรรม โดยมีการพึ่งพาเทคโนโลยีสมัยใหม่ ความทันสมัยทางเศรษฐกิจสัมพันธ์ กับความทันสมัยทางสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งมีการเน้นการบริโภคของมวลชนและการเพิ่มรายได้ให้แก่ ประชาชนในชาติในระดับสูงขึ้น รวมทั้งการกำจัดความยากจน ความทันสมัยทางเศรษฐกิจและรายการ เพิ่มผลผลิตซึ่งจะช่วยให้สังคมพัฒนาตามไปด้วย

๒) ความทันสมัยทางสังคมและวัฒนธรรม (Social and Cultural Modernization) รวมเอาความทันสมัยของระบบเศรษฐกิจ ความเสมอภาคทางสังคม และความเป็น

^{๒๐} จิตรกร โพธิ์งาม, **ทฤษฎี และหลักการพัฒนาชุมชน**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.lecture.cs.buu.ac.th>, [๒๕ มิถุนายน ๒๕๖๗].

ประชาธิปไตยในสังคมการเมือง และความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีในระบบการศึกษา เป็นต้น^{๒๑}

Dube กล่าวว่า ความทันสมัยทางวัฒนธรรมเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในขอบเขตของวัฒนธรรม กล่าวคือ เป็นกระบวนการที่ระเบียบ สังคมตามแบบอย่างประเพณี หรือกิจประเพณีเปลี่ยนแปลงไปสู่ความพึงพอใจ โดยเทคโนโลยีสัมพันธ์ กับโครงสร้างทางสังคม และสัมพันธ์กับค่านิยมและบรรทัดฐานต่างๆ ในสังคม ความทันสมัยทางวัฒนธรรมเป็นความพยายามที่จะปรับตัวเข้ากับกระแสนิยม สมัยนิยม (Fashions) ศิลปะ และวิถีชีวิต ซึ่งเป็นที่นิยมกันอย่างแพร่หลาย (Popularism) ในช่วงขณะนั้นๆ ความทันสมัยทางวัฒนธรรมนั้นอาจจะไม่ใช่ สิ่งที่ดีหรือมีคุณค่าอย่างแท้จริงก็ได้ และอาจเป็นสาเหตุของความทุกข์ทรมานของมนุษย์ก็ได้ ความทันสมัยทางสังคมและวัฒนธรรมอาจจะรวมถึงการปฏิรูประบบราชการบริหารราชการแผ่นดิน การปฏิรูปกฎหมายการพัฒนาอาชีพ การส่งเสริมการแสดงความสามารถ และการแข่งขันอย่างยุติธรรม การเปิดโอกาสให้มีการเคลื่อนย้ายทางสังคม (Social Mobility) โดยอิสระ การกระจายอำนาจการปกครองไปสู่ระดับท้องถิ่น การสร้างหน่วยงานที่เป็นที่เชื่อถือได้ของประชาชน^{๒๒}

๓) ความทันสมัยทางจิตวิทยา (Psychological Modernization) มีความเกี่ยวข้องกับลักษณะทางจิตวิทยาของมนุษย์ โดยมีความสัมพันธ์ กับทัศนคติ บุคลิกภาพ ประสิทธิภาพ และคุณสมบัติประจำตัวของมนุษย์ ดังนั้น ความทันสมัยทางจิตวิทยา จึงหมายถึงบุคคลที่ทันสมัย คือบุคคลที่มีการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ เปลี่ยนแปลงวิธีการคิด ความรู้สึกและการกระทำ บางอย่างการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจจะไม่สามารถบรรลุถึงได้ ถ้ายังไม่พัฒนาทัศนคติของบุคคลให้ทันสมัยเสียก่อน

Myrdal Gunner ได้กล่าวถึงคุณลักษณะของบุคคลที่ทันสมัยที่จำเป็นต้องพัฒนาให้เกิดมีขึ้นในตัวบุคคลเพื่อก่อให้เกิดการพัฒนาสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองที่ดี ดังต่อไปนี้

- (๑) ความมีประสิทธิภาพ
- (๒) ความขยัน
- (๓) ความเป็นระเบียบ
- (๔) ความตรงต่อเวลา
- (๕) ความซื่อสัตย์
- (๖) ความมีเหตุผลในการตัดสินใจ
- (๗) การเตรียมตัวพร้อมสำหรับการเปลี่ยนแปลง
- (๘) การตื่นตัวต่อสถานการณ์ต่างๆ ที่กำลังเกิดขึ้นในโลกอย่างมีสติ
- (๙) ความกล้าในการลงทุน
- (๑๐) การรู้จักพึ่งตนเองและการควบคุมตนเอง

^{๒๑} More, Wilbert E., *The Impact of Industry*, (Englewood Cliffs, N.J. : Prentice-Hall, 1965), p.44.

^{๒๒} Dube, S.C., *Modernization and Its Adaptive Demands on Indian Society* in M.S. Gore, I.P. Desai and Suma Chitnis (eds), *The Papers in Sociology of Education in Indian*, (New Delhi : National Council of Educational Research and Training, 1967), p.56.

(๑๑) การร่วมมือกับบุคคลอื่น

(๑๒) ความตั้งใจที่จะหวังผลในระยะยาวมากกว่าระยะสั้น

(๑๓) การรู้จักคาดคะเนในเรื่องการค้า การคลัง การผลิตทางธุรกิจการงานต่างๆ

เป็นต้น^{๒๓}

๒.๑.๓.๒ ทฤษฎีการพึ่งพา

ทฤษฎีการพึ่งพามีหลักการสำคัญอยู่ว่าการพัฒนาไม่สามารถถือเป็นเกณฑ์ได้ โดยการพัฒนาเฉพาะด้านใดด้านหนึ่ง เช่น ด้านเศรษฐกิจ การพึ่งพาอาศัยกันและกันเป็นสิ่งสำคัญในการพัฒนาสังคม เศรษฐกิจและการเมืองในทุกระดับ ความเจริญทางเศรษฐกิจจะมั่นคงยั่งยืนได้ต้องอาศัยการพัฒนาสังคม การเมืองและวัฒนธรรมให้มั่นคงยั่งยืนด้วยในโลกปัจจุบันการพึ่งพาอาศัยกันและกันเป็นสิ่งสำคัญมาก การขาดแคลนทรัพยากรธรรมชาติในที่แห่งหนึ่งจำเป็นต้องได้รับการทดแทนจากแหล่งทรัพยากรธรรมชาติในที่อีกแห่งหนึ่ง ความยากจนในที่แห่งหนึ่งจำเป็นต้องได้รับการช่วยเหลือจากผู้ที่มีร่ำรวยจากที่แห่งหนึ่งสาระสำคัญของทฤษฎีนี้ มีดังนี้

(๑) ประเทศพัฒนาแล้วมีบทบาทเป็นศูนย์กลางหรือเป็นประเทศแม่ประเทศกำลังพัฒนาอยู่ในฐานะประเทศบริวารที่ต้องพึ่งพิงหรือขึ้นอยู่กับประเทศศูนย์กลางประเทศศูนย์กลางมีบทบาทครอบงำประเทศบริวารด้วยการดึงเอาทรัพยากรธรรมชาติไปจากประเทศบริวาร ตลอดจนเข้าไปผูกขาดกิจการธุรกิจบางอย่างในรูปของบริษัทข้ามชาติ และควบคุมด้านเงินทุนโดยการให้กู้และให้ความช่วยเหลือต่างๆ โดยมีเงื่อนไขผูกติดกับข้อผูกมัดที่ต้องพึ่งพา ประเทศศูนย์กลาง

(๒) ประเทศกำลังพัฒนาจำต้องอาศัยเทคโนโลยีและเครื่องจักรกลต่างๆ จากประเทศที่พัฒนาแล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพึ่งพาปัจจัยทางด้านการผลิต ทำให้ประเทศพัฒนาแล้ว มีอิทธิพลเหนือประเทศกำลังพัฒนา ประเทศกำลังพัฒนาจึงขาดอิสรภาพในการกำหนดนโยบายการพัฒนาประเทศ นักธุรกิจผู้ประกอบการในประเทศกำลังพัฒนาต้องพึ่งพาเงินทุนและเทคโนโลยีจากประเทศศูนย์กลางจึงจะสามารถดำเนินธุรกิจได้

(๓) การพึ่งพาอาศัยกันเพื่อความอยู่รอดเป็นธรรมชาติของมนุษย์ โดยความเชื่อดังกล่าว ประเทศกำลังพัฒนาจึงมีการร่วมมือกันกับประเทศพัฒนาแล้วและกับประเทศกำลังพัฒนาด้วยกันเพื่อแลกเปลี่ยนสินค้าหรือผลผลิตต่างๆ และเพื่อให้มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ทางด้านต่างๆ เช่น ทางด้านนโยบายภาษีสินค้า และเทคนิคทางด้านวิ ชาการต่างๆ เพื่อช่วยให้ประเทศกำลังพัฒนาสามารถดำเนินการพัฒนาตามโครงการต่างๆ ได้

อย่างไรก็ตาม การพัฒนาประเทศตามทฤษฎีนี้กำลังถูกวิจารณ์อย่างหนัก กล่าวคือหากยึดเอาทฤษฎีการพึ่งพาเป็นกรอบสำหรับการพัฒนา ประเทศกำลังพัฒนาทั้งหลายจะเป็นเพียงเมืองขึ้นของประเทศพัฒนาแล้วโดยทางพฤตินัย ดังนั้น ประเทศกำลังพัฒนาทั้งหลายจะต้องหยุดพึ่งพาประเทศภายนอกรวมทั้งการพึ่งพาการจำหน่ายสินค้าโดยอาศัยตลาดภายนอก แม้กระทั่งระบบการทำงานในประเทศกำลังพัฒนาก็ไม่ควรจะมีการแบ่งงานมากเกินไป เพราะจะทำให้เกิดการพึ่งพา

^{๒๓} Myrdal, Gunnar, *Asian Drama*, (London : Allen Lane, The Penguin Press, 1968), p.147.

กันสูงมาก ทฤษฎีการพึ่งพาอาจจำเป็นต้องนำมาใช้ในระยะแรกเท่านั้นแต่ไม่ควรนำมาใช้ในระยะยาว^{๒๔}

๒.๑.๓.๓ ทฤษฎี ความพอใจในความต้องการพื้นฐาน (Theory of Satisfaction of Basic Needs)

การที่ผู้รู้ได้หันมาใช้ วิธีการใหม่ๆ ในการมองปัญหา ประกอบกับแนวคิดในเรื่องทฤษฎีพึ่งพาทำให้ กรอบการพิจารณาและการอ้างอิงของทฤษฎี การพัฒนาแบบเดิมถูกวิพากษ์วิจารณ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความคิดเกี่ยวกับความเจริญเติบโต แนวความคิดเกี่ยวกับการทำให้ทันสมัย และการพัฒนาแบบเก่าที่เริ่มมาตั้งแต่ ค.ศ.1960 โดยผู้สนใจในเรื่องการพัฒนาได้หันมาให้ความสำคัญกับความพอใจเรื่องความต้องการพื้นฐานตามแนวทางของจาซอบ ไวนเนอร์ (Jacob Viner) เกี่ยวกับวิธีการที่ให้ความสำคัญกับมนุษย์ (Humanitarian approach) ซึ่งถูกปฏิเสธมาแล้วเมื่อ ๒๐ ปีก่อน เพราะไม่มีใครเชื่อว่าจะเป็นไปได้

แนวความคิดในเรื่องความต้องการพื้นฐานนี้ ถือว่าเป็นกลยุทธ์ มากกว่าที่จะเป็นวิธีการวิเคราะห์แนวความคิดนี้จะตีความหมายข้อมูลทั้งหมดได้ในแนวทางที่แตกต่างไปจากวิธี ที่เคยทำมาก่อนและเป็นแนวความคิดที่ เกิดวิพากษ์ตัวเอง (Self-criticism) ขององค์การสหประชาชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง องค์การแรงงานระหว่างประเทศและธนาคารโลก แนวความคิดนี้เป็นรูปร่างขึ้นมาได้โดยความพยายามของผู้รากลุ่มหนึ่ง ซึ่งประชุมกันที่เมืองโคโคยอค (Cocoyoc) ในประเทศเม็กซิโก ในปี ค.ศ.๑๙๗๔ โดยถือว่าเป็นโครงการหนึ่งของกลยุทธ์ ในการพัฒนาแบบดั้งเดิม จากประสบการณ์หลายปีในการทำงานตามโครงการดังกล่าว ทำให้เกิดความแน่ใจว่ากระบวนการทางเศรษฐกิจที่ใช้ อยู่ นั้นนั้น มีอาจทำให้ประเทศโลกที่สามสามารถพัฒนาให้ทันประเทศอุตสาหกรรมทั้งหลายได้ จากความแน่ใจดังกล่าวขององค์การระหว่างประเทศได้นำไปสู่การยอมรับว่า ไม่มีทางที่จะอุดช่องว่างระหว่างความร่ำรวยกับความยากจนได้ จึงควรลดวัตถุประสงค์ลงมาสู่ ระดับที่ทำให้ประชากรส่วนใหญ่ที่ยากจนพอมีปัจจัยทางวัตถุที่จำเป็นเพื่อการดำรงชีวิตก่อน ดังนั้น กลยุทธ์ ใหม่จึงมุ่งสู่ความพอใจในความต้องการพื้นฐาน ทั้งนี้ เพราะกลไกการตลาดที่มีอยู่นั้นสนองตอบเฉพาะความต้องการที่ได้มาจากการมีอำนาจซื้อเท่านั้น ไม่ได้สนองตอบความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ซึ่งเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปว่า ประกอบด้วย อาหาร สุขภาพอนามัย ที่อยู่อาศัย การศึกษา สภาพการทำงาน และความมั่นคงทางสังคม กลยุทธ์ของการพัฒนา ดังกล่าวช่วยให้มีความสำนึกถึงสิทธิพื้นฐานของ มนุษย์อันสอดคล้องกับหลักแห่งความมีศักดิ์ศรีของมนุษย์และช่วยให้มีผลในแง่สร้างสรรค์อีกหลายๆ อย่างที่ถูกมองข้ามไป บ่อยๆ ตามความเห็นของผู้ สนับสนุนแล้ว กลยุทธ์ นี้ไม่จำกัดตัวเองอยู่ ที่การแก้ไขบางส่วนเท่านั้น เช่น ถ้ามาตรการช่วยเหลือเพื่อการพัฒนาอยู่บนที่โครงการช่วยเหลือประชากรส่วนที่ยากจนที่สุด การช่วยเหลือควรจะคำนึงถึงความต้องการของประชากรที่เกี่ยวข้องด้วย โดยให้เขาได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจด้วย ซึ่งเป็นกลยุทธ์ที่มุ่งถึงความพอใจในความต้องการพื้นฐาน ผู้รู้ส่วนหนึ่งมีความเห็นว่า กลยุทธ์ แห่งความต้องการพื้นฐานนี้จะต้องไม่เป็นที่เข้าใจอย่างอิสระแยกจากความสัมพันธ์ระหว่างประเทศแบบพึ่งพา หากจะมีการนำ เอาไปใช้จริงๆ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง ก็คือ ถ้าใช้ กลยุทธ์ ใหม่

^{๒๔}จางง์ อติวัฒน์สิทธิ์, ประวัติ แนวความคิดทางสังคม, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕),

เป็นทางเลือกเพื่อใช้แทนระบบเศรษฐกิจระหว่างประเทศแบบใหม่ (New International Economic Order) ซึ่งเรียกร้องให้มีโดยประเทศกำลังพัฒนาทั้งหลายนั้นหรืออาจเปลี่ยนเป็นศูนย์บริการระหว่างประเทศของผู้ยากจน (International care service for the poor) การกระทำดังกล่าวอาจแก้ปัญหาความยากจนไปได้ แต่จะเป็นไปได้มากน้อยแค่ไหนเพียงใดนั้นยังเป็นปัญหาที่ยากที่จะบอกได้ เพราะกลยุทธ์ อันนี้มีได้กล่าวถึงปัญหาหรือสาเหตุ ตลอดจนแนวทางแก้ไขในเรื่องเกี่ยวกับความทุกข์ยาก การแสวงหาประโยชน์และความแปลกแยก (Alienation) ต่างๆทั้งหลายทั้งมวลที่มีอยู่ ดังนั้น กลยุทธ์ ความต้องการพื้นฐานจึงอาจเป็นส่วนหนึ่งของกลยุทธ์ ทั้งหมดที่จะนำมาใช้ ในการพัฒนาเพื่อให้เกิดความเท่าเทียมกันและความเป็นธรรมระหว่างมนุษย์ในประเทศต่างๆ ในโลกนี้ ในด้านต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในแง่ของการแบ่งปันทรัพยากร เทคโนโลยี และผลผลิตทั้งหมด^{๒๕}

สรุปได้ว่า การพัฒนาเป็นการเพิ่มประสิทธิ ภาพของสังคมให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ดีทั้งในระบบความเป็นอยู่ของคนในสังคม ค่านิยมและการกระจายโอกาสที่ดีของบุคคล การพัฒนาสังคมจึงเป็นการปรับปรุงภาวะความเป็นอยู่ของคนในสังคมให้ดีขึ้น โดยยึดหลักความร่วมมือของรัฐและประชาชน ให้ประชาชนเกิดความริเริ่ม วางแผนและลงมือปฏิบัติงานด้วยตนเองใช้ ทรัพยากรในสังคมให้เกิดประโยชน์แก่สังคมมากที่สุด

๒.๒ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวข้องกับการสร้างเครือข่าย

๒.๒.๑ แนวคิดการสร้างเครือข่าย

แนวคิดเกี่ยวกับเครือข่ายนั้นมาจากการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันของผู้คนในสังคมที่มาร่วมตัวกันเป็น องค์กร และเครือข่าย เพื่อการพัฒนา การแก้ไขปัญหา และการสร้างสรรค์ในสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อปัจเจกบุคคลและสังคม โดยเป็นคำที่นำมาใช้ในแวดวงการพัฒนาสังคม ที่กล่าวถึงระบบความสัมพันธ์ในสังคมมนุษย์ที่เชื่อมโยงเป็นเครือข่าย นับตั้งแต่ระดับปัจเจกบุคคล ปัจเจกบุคคลกับกลุ่ม กลุ่มกับกลุ่ม และกลุ่มกับเครือข่ายซึ่งเป็นระบบความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับการทำกิจกรรม การสื่อสารความร่วมมือ การพึ่งพาอาศัย การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ โดยมีโครงสร้างรูปแบบความสัมพันธ์ที่หลากหลาย และมีการกระจายตัวไปตามหน่วยย่อย หรือปัจเจกบุคคลในสังคมด้วย เครือข่ายนั้นเริ่มต้นจากการอธิบายความสัมพันธ์และการเชื่อมโยงระหว่างปัจเจกบุคคล กลุ่ม หรือชุมชนเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ช่วยเหลือพึ่งพาจนกระทั่งสามารถสร้างพลังอำนาจการต่อรอง และต่อมาก็มีการขยายความสัมพันธ์นั้นไปสู่ระดับที่กว้างขึ้น โดยมีการเชื่อมโยงกับองค์กรเครือข่ายพันธมิตรอื่นๆ ที่เป็นการส่งเสริมให้ปัจเจกบุคคลและกลุ่มคนเข้ามามีส่วนร่วมในการทำงานตามประเด็นปัญหาที่ต้องการแก้ไข^{๒๖} แนวคิดการสร้างเครือข่ายในการทำงานเชิงพัฒนามีแนวโน้มที่จะเป็นการสร้างเครือข่ายระหว่างองค์กรที่ทำงานพึ่งพิงซึ่งกันและกันมากกว่าที่จะแข่งขันกันมีทฤษฎีและแนวคิดที่อธิบายการสร้างเครือข่ายการทำงาน ได้แก่

^{๒๕}จิตรกร โพธิ์งาม, ทฤษฎี และหลักการพัฒนาชุมชน, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.lecture.cs.buu.ac.th>, [๒๕ มิถุนายน ๒๕๖๗].

^{๒๖} พระมหาสุทิตย์ อาภากร, เครือข่าย : ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข, ๒๕๔๘)

๑. ทฤษฎีการแลกเปลี่ยน (Exchange Theory) อธิบายถึงการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ระหว่างกัน ดังนั้นเหตุผลหลักที่จะทำให้เครือข่ายเกิดขึ้นได้โดยสมัครใจก็คือแต่ละฝ่ายมองเห็นประโยชน์ที่ตนจะได้รับจากการเข้าร่วมเครือข่าย ซึ่งจะนำไปสู่ความเต็มใจที่จะประสานกันหรือเข้าร่วมเป็นเครือข่าย

๒. แนวคิดการรวมพลัง (Synergy) เป็นการผนึกกำลังในลักษณะที่มากกว่าหนึ่งบวกหนึ่งเท่ากับสองแต่ต้องเป็นหนึ่งบวกหนึ่งมากกว่าสอง หมายความว่า การรวมพลังกันทำงานนำไปสู่ผลลัพธ์ที่มีคุณค่าหรือเข้มแข็งมากกว่าการที่แต่ละองค์กรจะทำงานโดยโดดเดี่ยว

๒.๕.๒ ความหมายของเครือข่าย

Paul Starkey ให้ความหมายของ "เครือข่าย" ว่า คือ กลุ่มของคนหรือองค์กรที่สมัครใจแลกเปลี่ยนข่าวสารข้อมูลระหว่างกัน หรือทำกิจกรรมร่วมกัน ในลักษณะที่บุคคลหรือองค์กรสมาชิกยังคงมีความเป็นอิสระในการดำเนินกิจกรรมของตนเองการสร้างเครือข่ายเป็นการทำให้บุคคลและองค์กรที่กระจัดกระจายได้ติดต่อและแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร และการร่วมมือกันด้วยความสมัครใจ อีกทั้งให้สมาชิกในเครือข่ายมีความสัมพันธ์กันฉันท์เพื่อนที่ต่างก็มีความเป็นอิสระมากกว่าสร้างการคบค้าสมาคมแบบพึ่งพิง^{๒๗}

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ กล่าวถึง เครือข่ายว่า หมายถึงการที่ปัจเจกบุคคล องค์กร หน่วยงาน หรือสถาบันใดได้ตกลงที่จะประสานเชื่อมโยงเข้าหากัน ภายใต้วัตถุประสงค์ หรือข้อตกลงอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกันอย่างเป็นระบบโดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อทำกิจกรรมต่าง ๆ เช่น เช่น การปฏิรูปการศึกษาโดยกลุ่มเครือข่ายที่ต้องมีการแสดงออกเป็นการลงมือกระทำกิจกรรมร่วมกัน^{๒๘}

พระมหาสุทิตย์ อาภากร กล่าวถึงเครือข่ายว่า คือแนวคิดที่มาจากกรณีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันของผู้คนในสังคมที่มารวมตัวกันเป็นกลุ่ม องค์กร และเครือข่าย เพื่อการพัฒนา การแก้ไข ปัญหา และการสร้างสรรค์ในสิ่งที่เป็นประโยชน์ทั้งต่อปัจเจกบุคคลและสังคมโดยเป็นคำที่นำมาใช้ในแวดวงการพัฒนาสังคม อันกล่าวถึงระบบความสัมพันธ์ในสังคมมนุษย์ที่เชื่อมโยงเป็นเครือข่าย นับตั้งแต่ในระดับปัจเจกบุคคล ปัจเจกบุคคลกับกลุ่ม กลุ่มกับกลุ่ม และกลุ่มกับเครือข่าย ซึ่งเป็นระบบความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับการทำกิจกรรม การสื่อสาร การร่วมมือ การพึ่งพาอาศัย การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ โดยมีโครงสร้างรูปแบบความสัมพันธ์ที่หลากหลาย และมีการกระจายตัวไปตามหน่วยย่อยหรือปัจเจกบุคคลในสังคม โดยเครือข่ายนั้นเริ่มต้นจากการอธิบายความสัมพันธ์และการเชื่อมโยงระหว่างปัจเจกบุคคล กลุ่ม หรือชุมชน เพื่อแลกเปลี่ยน เรียนรู้ ช่วยเหลือพึ่งพา จนกระทั่งสามารถสร้างพลังและอำนาจต่อรอง และต่อมาก็มีการขยายความสัมพันธ์นั้นไปสู่ระดับที่กว้างขึ้น โดยมีการเชื่อมโยงกับองค์กร เครือข่ายพันธมิตรอื่น ๆ^{๒๙}

^{๒๗} Paul Starkey, **Networking for Development**, (London : International Forum for Rural Transport and Development, ๑๙๙๓), p.๕๘.

^{๒๘}เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, **การจัดการเครือข่าย : กลยุทธ์สำคัญสู่ความสำเร็จของการปฏิรูปการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทซัคเซสมีเดีย จำกัด, ๒๕๔๓), หน้า ๒๘.

^{๒๙}พระมหาสุทิตย์ อาภากร, **พระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคม**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙), หน้า ๕๕.

อเนก นาคะบุตร ให้ความหมายของเครือข่าย หมายถึงการรวมกลุ่มของบุคคลในชุมชน บุคคลระหว่างชุมชน กลุ่มกับกลุ่ม ชุมชนกับชุมชน โดยยึดหลักตามขอบเขตพื้นที่ประเด็นปัญหาและสถานภาพทางสังคม โดยไม่แยกระหว่างการเรียนรู้กับวิถีชีวิต การเรียนรู้และการปฏิบัติ เนื้อหาและกระบวนการเรียนรู้ที่เป็นหนึ่งเดียว^{๓๐}

อาภรณ์ ภูวิทย์พันธ์ กล่าวว่าเครือข่าย คือการเชื่อมโยงของกลุ่มคนหรือองค์กร ที่สมัครใจจะแลกเปลี่ยนข่าวสารหรือกิจกรรมร่วมกัน โดยมีการจัดระเบียบโครงสร้างของคนในข่ายด้วยความเป็นอิสระเท่าเทียมกันภายใต้พื้นฐานของความเคารพสิทธิเชื่อถือเอื้ออาทรซึ่งกัน และกัน และมีการระบบให้กลุ่มบุคคลหรือองค์กรที่เป็นสมาชิกดำเนินกิจกรรม บางอย่างร่วมกัน เพื่อน นำไปสู่จุดหมายที่เห็นพ้องต้องกัน^{๓๑}

นฤมล นิราทร กล่าวว่าเครือข่ายมีความหมายได้หลายลักษณะซึ่งหากมองในเชิงโครงสร้าง เครือข่าย หมายถึง กลุ่มของจุดต่างๆ ซึ่งเชื่อมโยงต่อกันด้วยเส้นโดยจุดต่างๆ คือบุคคลหรือกลุ่ม ส่วนเส้นที่เชื่อมนี้คือ ความสัมพันธ์ที่บุคคลหรือกลุ่มต่างๆมีต่อกัน^{๓๒}

ชาติชาย ณ เชียงใหม่ กล่าวว่าเครือข่ายสังคม หมายถึงความสัมพันธ์ทางสังคมทั้งหมดของคนในสังคมที่กลุ่มบุคคลมีต่อกัน โดยคุณลักษณะของความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นสามารถนำมาใช้อธิบายพฤติกรรมของบุคคลเหล่านี้ เครือข่ายทางสังคมนี้ประกอบขึ้นด้วยความสัมพันธ์ทางสังคมทั้งหมด การเรียนรู้ของบุคคล หรือกลุ่มองค์กรใดก็ตามย่อมสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับเครือข่ายสังคมรูปแบบต่างๆเช่นความสัมพันธ์ทางเครือญาติ เพื่อน และความสัมพันธ์ในฐานะของบุคคลหรือองค์กรที่มีปัญหา มีกิจกรรมที่ปฏิบัติทางสังคมร่วมกันที่จะทำให้ชุมชนสามารถดำรงได้^{๓๓}

สรุป เครือข่ายหมายถึง กลุ่มของคน องค์กร หรือกลุ่ม ที่มีความสนใจในการเรียนรู้ การร่วมมือ การพึ่งพาอาศัย แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ความรู้ ประสบการณ์ระหว่างกัน โดยการทำกิจกรรมร่วมกัน มีความสัมพันธ์ระหว่างกันในด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม ด้านวัฒนธรรม ด้านความเป็นอยู่ และอื่น ๆ โดยมีการ ความตระหนักร่วมกันและมีเป้าหมายและแผนงานที่จะทำ เครือข่ายทางสังคม (Social Network) เป็นรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่ไม่มีขอบเขต การเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกเครือข่ายอาจจะมองเห็นหรือมองไม่เห็น เป็นรูปธรรมก็ได้ ซึ่งการ

^{๓๐} อเนก นาคะบุตร, เครือข่ายการเรียนรู้ของชาวเขาที่ขายสินค้าในเขตเชียงใหม่, (เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๓), หน้า ๒๙.

^{๓๑} อาภรณ์ ภูวิทย์พันธ์, กลยุทธ์ในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์, (กรุงเทพมหานคร : เอช อาร์ เซ็นเตอร์, ๒๕๕๑), หน้า ๗.

^{๓๒} นฤมล นิราทร, การสร้างเครือข่ายการทำงาน : ข้อควรพิจารณาบางประการ, (กรุงเทพมหานคร : โครงการระหว่างประเทศว่าด้วยการจัดปัญหาการใช้แรงงานเด็ก องค์กรแรงงานระหว่างประเทศ, ๒๕๔๓), หน้า ๖.

^{๓๓} ชาติชาย ณ เชียงใหม่, “การเปลี่ยนแปลงทางสังคมกับพฤติกรรมทางการเมืองของชาวนาในภาคเหนือ”. รบกับหมู่บ้านในไทยศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๓), หน้า ๒๐๙-๒๑๔.

เชื่อมโยงระหว่างกันที่จะเห็นเป็นรูปธรรมของเครือข่ายมี ๓ ลักษณะ คือ เครือข่ายการแลกเปลี่ยน เครือข่ายการติดต่อสื่อสารและเครือข่ายความสัมพันธ์ในการอยู่ร่วมกัน

๒.๕.๓ การก่อเกิดของเครือข่าย

เครือข่ายแต่ละเครือข่าย ต่างมีจุดเริ่มต้น หรือถูกสร้างมาด้วยวิธีการต่าง ๆ กัน แบ่งชนิดของเครือข่ายออกเป็น ๓ ลักษณะ ดังนี้

๑) เครือข่ายที่เกิดโดยธรรมชาติ

เครือข่ายชนิดนี้มักเกิดจากการที่ผู้คนมีใจตรงกัน ทำงานคล้ายคลึงกันหรือประสบกับสภาพปัญหาเดียวกันมาก่อน เข้ามารวมตัวกันเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดและประสบการณ์ร่วมกันแสวงหาทางเลือกใหม่ที่ดีกว่า การดำรงอยู่ของกลุ่มสมาชิกในเครือข่ายเป็นแรงกระตุ้นที่เกิดขึ้นภายในตัวสมาชิกเอง (ฉันทะ) เครือข่ายเช่นนี้มักเกิดขึ้นในพื้นที่ อาศัยความเป็นเครือญาติ เป็นคนในชุมชนหรือมาจากภูมิลำเนาเดียวกันที่มีวัฒนธรรมความเป็นอยู่คล้ายคลึงกัน มาอยู่รวมกันเป็นกลุ่มโดยจัดตั้งเป็นชมรมที่มีกิจกรรมร่วมกันก่อน เมื่อมีสมาชิกเพิ่มขึ้นจึงขยายพื้นที่ดำเนินการออกไป หรือมีการขยายเป้าหมาย/วัตถุประสงค์ ของกลุ่มมากขึ้น ในที่สุดก็พัฒนาขึ้นเป็นเครือข่ายเพื่อให้ครอบคลุมต่อความต้องการของสมาชิกได้กว้างขวางขึ้น เครือข่ายประเภทนี้ มักใช้เวลาก่อร่างสร้างตัวที่ยาวนาน แต่เมื่อเกิดขึ้นแล้ว มักจะเข้มแข็ง ยั่งยืน และมีแนวโน้มที่จะขยายตัวเพิ่มขึ้น

๒) เครือข่ายจัดตั้ง

เครือข่ายจัดตั้ง มักจะมีความเกี่ยวข้องกับนโยบายหรือการดำเนินงานของภาครัฐเป็นส่วนใหญ่ การจัดตั้งอยู่ในกรอบความคิดเดิมที่ใช้กลไกของรัฐผลักดันให้เกิดงานที่เป็นรูปธรรมโดยเร็ว และส่วนมากภาคีหรือสมาชิกที่เข้าร่วมเครือข่ายมักจะไม่ได้มีพื้นฐาน ความต้องการ ความคิด ความเข้าใจ หรือมุมมองในการจัดตั้งเครือข่ายที่ตรงกันมาก่อนที่จะเข้ามารวมตัวกัน เป็นการดำเนินงานเฉพาะกิจชั่วคราวที่ไม่มีความต่อเนื่อง และมักจะจางหายไปในที่สุด เว้นแต่ว่าเครือข่ายจะได้รับ การชี้แนะที่ดี ดำเนินงานเป็นขั้นตอนจนสามารถสร้างความเข้าใจที่ถูกต้อง เกิดเป็นความผูกพันระหว่างสมาชิกจนนำไปสู่การพัฒนาเป็นเครือข่ายที่แท้จริง อย่างไรก็ตาม แม้ว่ากลุ่มสมาชิกจะยังคงรักษาสถานภาพของเครือข่ายไว้ได้ แต่มีแนวโน้มที่จะลดขนาดของเครือข่ายลงเมื่อเปรียบเทียบกับระยะก่อตั้ง

๓) เครือข่ายวิวัฒนาการ

เป็นการถือกำเนิดโดยไม่ได้เป็นไปตามธรรมชาติตั้งแต่แรก และไม่ได้เกิดจากการจัดตั้งโดยตรงแต่มีกระบวนการพัฒนาผสมผสานอยู่ โดยเริ่มที่กลุ่มบุคคล/องค์กรมารวมกันด้วยวัตถุประสงค์กว้างๆ ในการสนับสนุนกันและเรียนรู้ไปด้วยกัน โดยยังไม่ได้สร้างเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์เฉพาะที่ชัดเจนนัก หรืออีกลักษณะหนึ่งคือถูกจุดประกายความคิดจากภายนอก ไม่ว่าจะเป็นการได้รับฟัง หรือการไปได้เห็นการดำเนินงานของเครือข่ายอื่นๆ มา แล้วเกิดความคิดที่จะรวมตัวกัน สร้างพันธมิตรอยู่เป็นเครือข่ายช่วยเหลือและพัฒนาตนเอง เครือข่ายที่วุ่นวายนี้แม้จะไม่ได้เกิดจากแรงกระตุ้นภายในโดยตรงตั้งแต่แรก แต่ถ้าสมาชิกมีความตั้งใจจริงที่เกิดจากจิตสำนึกที่ดี เมื่อได้รับการกระตุ้นและสนับสนุน ก็จะสามารถพัฒนาต่อไปจนกลายเป็นเครือข่ายที่เข้มแข็งทำนองเดียวกันกับเครือข่ายที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ เครือข่ายในลักษณะนี้พบเห็นอยู่มากมาย เช่น เครือข่ายผู้สูงอายุ เครือข่ายโรงเรียนสร้างเสริมสุขภาพ เป็นต้น

๒.๕.๔ ประเภทและรูปแบบของเครือข่าย

ประเภทและรูปแบบของเครือข่ายมีความแตกต่างกันไปตามนิยามและกิจกรรมที่แต่ละกลุ่ม หรือผู้ที่ใช้กิจกรรมเครือข่ายกำหนดขึ้น โดยได้มีผู้แบ่งประเภทและรูปแบบของเครือข่ายไว้ ดังนี้

Hanson กล่าวถึงเครือข่ายของการสื่อสาร Communication Networks) ว่า การส่งข่าวสารภายในหรือระหว่างองค์กรโดยผ่านเครือข่ายนั้นมีรูปแบบของการสื่อสารอยู่ ๕ รูปแบบที่แตกต่างกัน ได้แก่ ๑) แบบลูกโซ่ ๒) แบบวงล้อ ๓) แบบวงกลม ๔) แบบทุกช่อง ๕) แบบตัววาย

พระมหาสุทิตย์ อาภากร^{๓๔} กล่าวถึงประเภทของเครือข่ายทางสังคม ว่า ในการดำเนินการที่จะพัฒนาชุมชน การใช้แนวคิดเครือข่ายทางสังคมจะช่วยให้มองเห็นขอบเขตการทำงานที่กว้างไกลมากขึ้น เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในการเสริมสร้างเรียนรู้ของทุกฝ่ายโดยประเภทของเครือข่ายทางสังคมมี ๓ ประเภท คือ

๑) เครือข่ายเชิงพื้นที่ หมายถึง องค์กรเครือข่ายที่อาศัยพื้นที่แห่งใดแห่งหนึ่งเป็นปัจจัยหลักในการทำกิจกรรมเป็นการดำเนินการรูปแบบบูรณาการที่ไม่แยกส่วนของประเด็นปัญหา และการพัฒนาออกจากการ ยึดเอาพื้นที่เป็นที่ตั้งแห่งความสำเร็จในการทำงานร่วมกันของทุกภาคส่วน ทั้งในระดับปัจเจกบุคคล องค์กร ชุมชน และเครือข่ายย่อย โครงสร้างความสัมพันธ์ขององค์กร ชุมชน และเครือข่ายเชิงพื้นที่นั้น สามารถจัดโครงสร้างความสัมพันธ์ได้หลายระดับ ตามพื้นที่ตามกิจกรรมที่เกิดขึ้น เช่น การแบ่งองค์กร ชุมชน และเครือข่ายตามระบบการปกครองทางภาครัฐ ได้แก่ เครือข่ายระดับหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ เช่น สภาองค์กรชุมชนตำบลแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ เครือข่ายภาคประชาคม อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก เครือข่ายระดับจังหวัด เช่น เครือข่ายประชาคมจังหวัดน่าน เครือข่ายระดับภูมิภาค เช่น เครือข่ายป่าชุมชนภาคเหนือ เครือข่ายระดับประเทศ เช่น เครือข่ายสมาพันธ์เกษตรกรแห่งประเทศไทย เครือข่ายขององค์กรระหว่างประเทศ เช่น เครือข่ายการพัฒนาของกลุ่มประเทศในอนุภูมิภาคแม่น้ำโขง และขององค์กรพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (UNDP) เป็นต้น หรือการแบ่งที่ตามแรงของทรัพยากรธรรมชาติ เช่น เครือข่ายลุ่มน้ำปิง เครือข่ายอ่าวปัตตานี เครือข่ายป่าเขาสก เป็นต้น โดยมีกระบวนการทำงานทั้งในแนวดิ่งและแนวราบ มีการรวมศูนย์กิจกรรมเข้าสู่ศูนย์กลางในระดับพื้นที่ขนาดใหญ่ และอาจมีศูนย์ประสานย่อยในพื้นที่ขนาดเล็ก เพื่อให้เกิดกิจกรรมและการสื่อสารระหว่างกัน

๒) เครือข่ายสังคมเชิงประเด็น ซึ่งเป็นเครือข่ายที่ใช้ประเด็นกิจกรรมประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นในสถานการณ์ต่างๆเป็นปัจจัยหลักในการรวมกลุ่มองค์กรโดยมองข้ามมิติในเชิงพื้นที่ ซึ่งมีขอบเขตจำกัดเฉพาะพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง แต่มุ่งเน้นการจัดการในประเด็นกิจกรรมนั้นๆ เช่น เรื่องสิ่งแวดล้อม ยาเสพติด สิทธิชุมชน การพัฒนาการศึกษา เป็นต้น และพัฒนาให้เกิดความร่วมมือกับภาคีอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นประเด็นร่วมของประชาชนในหลายพื้นที่ และเป็นประเด็นในระดับนโยบาย ที่จะต้องมีการดำเนินการในเชิงกฎหมาย และการจัดการในลักษณะสหวิทยาการโครงสร้างความสัมพันธ์ของเครือข่ายเชิงประเด็นกิจกรรมนั้น สามารถจัดโครงสร้างความสัมพันธ์ขององค์กรชุมชนเครือข่าย ได้อย่างมากมายตามความสนใจที่เกิดขึ้น โดยไม่ได้ยึดติดกับพื้นที่ดำเนินการและใช้

^{๓๔} พระมหาสุทิตย์ อาภากร, พระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙), หน้า ๖๒-๖๓.

หลักของกิจกรรม หรือประเด็นที่เกิดขึ้นเป็นตัวกำหนด เช่น เครือข่ายป่าชุมชนซึ่งเป็นเครือข่ายของกลุ่มชาวบ้าน ที่ร่วมดำเนินการผลักดันพระราชบัญญัติป่าชุมชน เครือข่ายภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นเครือข่ายที่นำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาพื้นที่ เครือข่ายธนาคารหมู่บ้าน และกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ เป็นเครือข่ายที่รวมองค์กรชุมชนที่ดำเนินการในเรื่องของการออมทรัพย์ของประชาชน เครือข่ายคุ้มครองผู้บริโภค เป็นเครือข่ายที่รวมกลุ่มของผู้ที่ต้องการให้มีการคุ้มครองผู้บริโภคในมิติต่างๆ หรือเครือข่ายอื่นที่มีการตั้งชื่อตามกิจกรรมที่เกิดขึ้น เช่น เครือข่ายสิ่งแวดล้อม เครือข่ายปฏิรูปการศึกษา เครือข่ายสิทธิมนุษยชน เป็นต้น โดยมีโครงสร้างสัมพันธ์ทั้งในแนวดิ่งและแนวราบ และจะมีองค์กรแม่ข่าย หรือหน่วยงานหลักที่ทำงานในด้านนั้นๆเป็นผู้ให้การสนับสนุนการทำงาน of เครือข่ายย่อย ในระดับพื้นที่ซึ่งแต่ละเครือข่ายที่อยู่ในพื้นที่ต่างๆมีความเป็นอิสระในการที่จะดำเนินการกับประเด็นนั้นๆกิจกรรมนั้นๆ ภายใต้ศักยภาพของตน

๓) องค์กรชุมชนและเครือข่ายแบ่งตามโครงสร้างหน้าที่ ได้แก่ องค์กรชุมชนและเครือข่ายที่เกิดขึ้นหรืออาศัยภารกิจ และการก่อตัวของกลุ่มผลประโยชน์ในสังคม ได้แก่ ภาครัฐ ภาคประชาชน ภาคธุรกิจเอกชน และภาคองค์กรพัฒนาเอกชน เป็นแนวทางในการจัดการองค์กร และเครือข่าย โดยเป็นองค์กรและเครือข่ายที่เน้นการดำเนินการภายใต้กรอบแนวคิด หลักการวัตถุประสงค์ และเป้าหมาย หลักของหน่วยงาน หรือโครงสร้างหลักของกลุ่มผลประโยชน์นั้น โดยกลุ่มผลประโยชน์อาจให้การสนับสนุนในการจัดตั้งองค์กร และเครือข่ายให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ และมีกระบวนการดำเนินการที่สอดคล้องกับภารกิจ และเป้าหมายหลักของกลุ่มผลประโยชน์ หรือหน่วยงานนั้นๆ ซึ่งเครือข่ายในแต่ละภาคส่วนนั้น อาจมีการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายเชิงพื้นที่ และเครือข่ายประเด็นกิจกรรมได้ ถ้าแต่ละฝ่ายเห็นความสำคัญในการรวมพลังเพื่อการแก้ไขปัญหาในภาพรวม

๒.๕.๕ กระบวนการสร้างเครือข่าย

Starkey ^{๓๕} ได้เสนอแนวทางในการสร้างเครือข่ายดังนี้

๑) เชิญองค์กรและผู้มีส่วนได้เสียมาร่วมประชุมโดยมีหัวข้อการประชุมที่น่าสนใจเกี่ยวกับผลประโยชน์ร่วมหรือเป้าประสงค์ที่เกี่ยวข้องกันมอบหน้าที่ในการบริหารจัดการการประชุมให้กับบรรดาผู้มีส่วนได้เสีย ร่วมกันรับผิดชอบการหาข้อตกลงร่วมในกิจกรรมที่เป็นผลประโยชน์ร่วมดังกล่าว

๒) กำหนดวัตถุประสงค์ของการจัดตั้งเครือข่าย ทิศทางกิจกรรมหลักและคุณสมบัติของสมาชิกให้ชัดเจนโดยให้สมาชิกส่วนใหญ่มีส่วนร่วมในกระบวนการกำหนดด้วย เพื่อป้องกันการครอบงำจากกลุ่มคนบางกลุ่ม ทั้งนี้ควรมีการทบทวนเป็นระยะ ๆ เพื่อปรับให้เหมาะสมกับสภาพการณ์ของสังคม และความต้องการของสมาชิก

๓) จัดตั้งกลุ่มแกนของเครือข่ายที่ปวารณาตัวเข้ามาทำหน้าที่ประสานงาน จัดการและส่งกำลังบำรุงให้กับสมาชิกซึ่งต้องไม่อยู่กับกิจกรรมประจำวันขององค์กรตัวเอง และกลุ่มแกนต้องดำเนิน

^{๓๕}Starkey, Paul, **Networking for Development**, (IFRTD : The International Forum for Rural Transport and Development, ๑๙๙๗), p.๒๕.

กิจกรรมของเครือข่ายให้บังเกิดประโยชน์สูงสุด ทั้งนี้ต้องมีการหมุนเวียนเปลี่ยนกลุ่มผู้นำ เครือข่ายเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำของสมาชิกและป้องกันการผูกขาดอำนาจ

๔) ความรู้สึกมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของ และความผูกพันที่เหนียวแน่น มีส่วนอย่างสำคัญต่อความสำเร็จของเครือข่าย ควรเปิดโอกาสให้สมาชิกเข้ามีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจการเลือกกิจกรรม และวิธีการทำงานของเครือข่ายในลักษณะประชาธิปไตย

๕) เครือข่ายต้องมีวิธีการจัดหาและจัดการทรัพยากร เพื่อความมีประสิทธิภาพในการขับเคลื่อนกิจการของเครือข่าย และความสามารถในการพึ่งตนเอง ทรัพยากรนี้ไม่ได้หมายถึงเงินทุนเท่านั้น แต่ยังหมายความรวมถึงคุณภาพของสมาชิก วิธีการจัดการแบบมีส่วนร่วมเทคโนโลยีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ฯลฯ

๖) ทำให้เครือข่ายมีสถานภาพถูกต้องตามกฎหมายเพื่อให้เครือข่าย และผู้นำเครือข่ายได้รับการสนับสนุน และความไว้วางใจจากสมาชิกเครือข่าย อีกทั้งยังได้สามารถดำเนินงานได้กว้างขวางอาจมีข้อและสัญลักษณ์ของเครือข่ายเพื่อให้เป็นที่จดจำได้ง่ายและอาจส่งข่าวสารไปให้กับบุคคลเป้าหมายที่สามารถให้การรับรองเครือข่ายได้

๗) สนับสนุนให้มีการเชื่อมโยงระหว่างเครือข่ายกับเครือข่าย เพื่อเสริมให้เครือข่ายมีความเข้มแข็งมากขึ้น ซึ่งมีได้ทั้งทางแนวนราบ แนวตั้งหรือในภูมิภาคต่างระดับกัน การเชื่อมเครือข่ายทำได้ทั้งอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการด้วยการมีกิจกรรมร่วมกันหรือเป็นตัวแทนร่วมคนในการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการที่เกี่ยวข้องและการร่วมกันประสานงานการประชุม

๘) มีการติดตามผลและประเมินผลเป็นประจำสม่ำเสมอและถี่ถ้วน โดยดูความสอดคล้องของแผนการทำงานกับวัตถุประสงค์ความก้าวหน้า และความสำเร็จของเครือข่ายในแต่ละระยะ

๙) มีการจัดหลักสูตรฝึกอบรมด้านการจัดการเครือข่ายให้กับองค์กรแกน และผู้นำเครือข่ายสม่ำเสมอ

๑๐) ถ้าวัตถุประสงค์ของเครือข่ายดีการเชื่อมโยงภายในเครือข่ายเหมาะสมเอื้อให้เกิดความเคลื่อนไหวของกิจกรรมและความเข้มข้นของสมาชิก โครงการหรือกิจกรรมมีลักษณะกระจายอำนาจไปให้กับมวลสมาชิกที่ได้รับประโยชน์ การดำเนินงานของเครือข่ายจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนได้ในที่สุด การสร้างเครือข่ายนั้น อาจจำแนกเป็นกระบวนการสร้างเครือข่ายตามขั้นตอนต่าง ๆ ดังนี้

ขั้นที่ ๑ การตระหนักถึงความจำเป็นในการสร้างเครือข่าย (Realization) เป็นขั้นตอน ที่ผู้ปฏิบัติงานหรือฝ่ายจัดการตระหนักถึงความจำเป็นในการสร้างเครือข่าย เพื่อที่จะทำงานให้บรรลุเป้าหมาย คำถามที่สำคัญเหล่านี้จะเกิดขึ้น ได้แก่จะเข้าร่วมเป็นเครือข่ายกับองค์กรใด จะได้รับประโยชน์ หรือจะต้องเสียสละประโยชน์ด้านใดบ้างในการเข้าร่วมเป็นเครือข่าย ระยะเวลาในการเข้าร่วมเป็นเครือข่ายจะนานเท่าใด

ขั้นที่ ๒ การติดต่อกับองค์กรที่จะเป็นสมาชิกหรือภาคีสมาชิก (Courtship) หลังจากตัดสินใจเลือกองค์กรที่เห็นว่าเหมาะสมจะเข้าร่วมเครือข่ายได้แล้ว ก็เป็นขั้นตอนของการติดต่อสัมพันธ์เพื่อชักชวนให้เข้าร่วมเป็นเครือข่ายในการทำงาน ซึ่งขั้นตอนนี้เป็นการสร้างความคุ้นเคยและการยอมรับรวมทั้งความไว้วางใจระหว่างกันและถือว่าเป็นขั้นตอนของการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารซึ่งกันและกันอาจเรียกว่า เป็นขั้นตอนการเตรียมกลุ่มหรือเตรียมเครือข่าย (Pre-group)

ขั้นที่ ๓ ขั้นตอนการสร้างพันธกรณีร่วมกัน (Commitment) เป็นขั้นตอนของการสร้างความผูกพันร่วมกัน หมายถึง การตกลงในความสัมพันธ์ต่อกันขั้นตอนนี้เป็นการตกลงว่าจะทำงานร่วมกันอาจจะทำได้โดยการแลกเปลี่ยนความรู้ภายในกลุ่ม หรือแลกเปลี่ยนความรู้กับองค์กรภายนอก เช่น ศึกษาดูงาน เชิญวิทยากรมาถ่ายทอดความรู้ เป็นต้น อาจเรียกว่า กลุ่มศึกษาเรียนรู้ (Learning group)

ขั้นที่ ๔ ขั้นตอนการพัฒนาความสัมพันธ์ (Building) เป็นขั้นตอนที่การสร้างเครือข่ายปรากฏผลงานเป็นรูปธรรมเป็นขั้นตอนของการเริ่มทำกิจกรรมโดยใช้ทรัพยากรร่วมกัน ขณะเดียวกันมีการตกลงร่วมกันในการบริหารจัดการกลุ่มโดยการกำหนดวัตถุประสงค์ บทบาทสมาชิก เป็นต้น อาจเรียกขั้นตอนนี้ว่าขั้นกลุ่มกิจกรรม (Action group)

ขั้นที่ ๕ หลังจากขั้นตอนการพัฒนาความสัมพันธ์ จนนำไปสู่การทำกิจกรรมร่วมกันเมื่อผลงานเป็นที่ปรากฏองค์กรเครือข่ายรู้สึกว่าได้ประโยชน์จากการเข้าเป็น เครือข่ายความสัมพันธ์ของเครือข่ายจะแน่นแฟ้นขึ้นพร้อมกับการเรียนรู้ร่วมกันหรืออาจปรากฏในรูปของการขยายกิจกรรมหรือการขยายกลุ่มตามพื้นที่หรือตามลักษณะกิจกรรม

๒.๕.๖ กระบวนการทำงานและวงจรชีวิตของเครือข่าย

กระบวนการจัดการเครือข่ายว่า มี ๔ ขั้น ตอนตามวงจรชีวิตเครือข่าย ดังนี้

๑. ขั้นการตระหนักและการก่อตัวของเครือข่าย เป็นขั้น ตอนที่มีความสำคัญยิ่ง เพราะเป็นจุดเริ่มต้นของการใช้พลังกลุ่มและความเป็นเครือข่ายในการจัดการกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้น มีวิธีการดังนี้

(๑) การศึกษาข้อมูลและสภาพการณ์ เป็นการศึกษาค้นคว้า สภาพการณ์ ความพร้อมภายในกลุ่มของตนเองและข้อมูลของกลุ่มเครือข่ายอื่นรวมทั้งสภาวการณ์ทางสังคม ทำให้ทราบถึงกิจกรรมและบริบทที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการที่จะส่งเสริมหรือจัดการเครือข่าย

(๒) การสร้างศรัทธาและหาแนวร่วม เป็นการสร้างความเชื่อถือให้กับฝ่ายต่างๆ เช่น ความเชื่อถือในเรื่องของข้อมูล บุคคล ความสำคัญของปัญหา สร้างความคุ้นเคยกับบุคคลที่เป็นผู้นำ

(๓) การสร้างความตระหนักหรือการเสนอให้เห็นประเด็นปัญหา

(๔) การแสวงหาข้อมูลทางเลือก การค้นหาความต้องการและการหาจุดร่วมในการพัฒนาเครือข่าย

(๕) การแสวงหาทางเลือกในการทำกิจกรรมที่ส่งเสริมความสัมพันธ์และการแสวงหาแกนนำเครือข่ายและ

(๖) การสร้างระบบความสัมพันธ์ของเครือข่าย

๒. ขั้นการสร้างพันธกรณีและการบริหารเครือข่าย เป็นขั้น ที่จะก่อเกิดความร่วมมือของความเป็นเครือข่าย และการบริหารจัดการทั้งภายในและภายนอกเครือข่าย มีวิธีการจัดการดังนี้

(๑) การกำหนดวัตถุประสงค์และข้อตกลงร่วม

(๒) การกำหนดบทบาท หน้าที่ และการวางผังเครือข่าย

(๓) การเสริมสร้างและพัฒนาผู้นำ

(๔) การจัดระบบการติดต่อสื่อสาร

- (๕) การส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ที่ต่อเนื่อง
 - (๖) การติดตามและประเมินผลแบบมีส่วนร่วม
 - (๗) การส่งเสริมและดำรงไว้ซึ่งความสัมพันธ์
๓. ขั้นการพัฒนาความสัมพันธ์และการใช้ประโยชน์ มีวิธีการดังนี้
- (๑) การทบทวนและสรุปบทเรียน
 - (๒) การเสริมสร้างผู้นำและหน่วยนำของเครือข่าย
 - (๓) การเสริมสร้างกิจกรรมสาธารณะแลเวทีแห่งการแลกเปลี่ยนความรู้
 - (๔) การขยายกิจกรรมและมโนทัศน์
 - (๕) การสร้างความรู้ใหม่และการจัดการความรู้ที่ต่อเนื่อง
 - (๖) การเสริมสร้างวัฒนธรรมเครือข่ายเพื่อจัดการความขัดแย้ง
 - (๗) การเสริมสร้างความน่าเชื่อถือและระบบการตรวจสอบแบบมีส่วนร่วม
๔. ขั้นการรักษาความสัมพันธ์และความต่อเนื่อง มีแนวทางดังนี้
- (๑) การจัดกิจกรรมที่ต่อเนื่อง
 - (๒) การรักษาสัมพันธภาพที่ดีระหว่างสมาชิกของเครือข่าย
 - (๓) การเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ด้วยเทคโนโลยีและความรู้ใหม่
 - (๔) การกำหนดและสร้างแรงจูงใจในการทำงาน
 - (๕) การบริหารจัดการข้อมูล ระบบสื่อสาร และการจัดการความรู้ที่ต่อเนื่อง
 - (๖) การให้ความช่วยเหลือและการแก้ไขปัญหาภายในเครือข่าย
 - (๗) การเสริมสร้างผู้นำรุ่นใหม่อย่างต่อเนื่อง^{๓๖}

๒.๓ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวข้องกับทุนทางวัฒนธรรม

๒.๓.๑ ความหมายของทุนทางวัฒนธรรม

แนวคิดเรื่องทุนทางวัฒนธรรมเกิดจากการพัฒนาแนวคิดของมาร์กซ^{๓๗} ซึ่งเห็นว่าทรัพย์สินเงินทองที่แต่ละคนมีอยู่นั้น ยังไม่ใช่ทุน ทรัพย์สินเหล่านี้จะแปรสภาพไปเป็นทุน เมื่อเข้าไปสู่กระบวนการผลิต เช่น นำไปลงทุน ใส่แรงงานเข้าไป แล้วทำให้เกิดมูลค่าส่วนเกินและกำไร สิ่งที่จะแปรสภาพกลายเป็นทุนได้ยังครอบคลุมไปถึงปัจจัยการผลิตตามที่รู้จักในนาม ๕M ประกอบไปด้วย แรงงานมนุษย์ (Manpower) เครื่องจักร (Machine) วัตถุดิบ (Material) เงิน (Money) และการจัดการ/ความรู้ (Management/Knowledge) มาร์กซ เห็นว่า ทุนทางเศรษฐกิจ (Economic Capital) จำเป็นต้องมีการขยายตัวเองอยู่เสมอด้วยกลวิธีต่างๆ และความมั่งคั่งของเจ้าของทุนไม่ได้เกิดจากกำไร

^{๓๖} พระมหาสุหิตย์ อาภากรโร และสายชล ปัญญชิต, รูปแบบของเครือข่ายการเรียนรู้ทางสังคมในการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๑๒๔.

^{๓๗} กาญจนา แก้วเทพ และ สมสุข หินวิมาน, สายธารแห่งนักคิดทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองกับสื่อสารศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : ภาพพิมพ์, ๒๕๕๑) หน้า ๖๙-๗๐.

จากการขายสินค้าได้เท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงมูลค่าส่วนเกินที่ได้มาจากการที่คนงานใส่แรงงานไปยังขั้นตอนการผลิตด้วย

นอกจากนี้นักทฤษฎีวิวัฒนาการวิพากษ์ชาวฝรั่งเศส เช่น บูร์ดิเยอ^{๓๘} ก็เป็นผู้หนึ่งที่ริเริ่ม นำแนวคิดเรื่องทุนประยุกต์ใช้ศึกษาวัฒนธรรมโดยได้นิยามความหมายของทุนว่า สิ่งใดจะกลายสภาพเป็นทุนได้ก็ต่อเมื่อสิ่งนั้น ได้ทำหน้าที่ในฐานะความสัมพันธ์เชิงอำนาจทางสังคม (Function as Social Relation of Power) จากนั้นเขาแบ่งประเภทของทุนออกเป็น ๔ ประเภท ได้แก่ ๑) ทุนทางเศรษฐกิจ (Economic Capital) เป็นทุนที่เกิดจากการสะสมความมั่งคั่งของรายได้และทรัพย์สินที่อยู่ในรูปของเงินทอง อาคารบ้านเรือน เครื่องเพชรนิลจินดา รถยนต์ หุ่น ฯลฯ ทุนประเภทนี้สามารถนำไปแลกเปลี่ยนเป็นทุนประเภทอื่นตามมูลค่าทางเศรษฐกิจได้ ๒) ทุนทางสังคม (Social Capital) เป็นรูปแบบของโครงสร้าง สถาบัน เครือข่ายและความสัมพันธ์ซึ่งปัจเจกบุคคลสามารถใช้ในการดำรงรักษาและพัฒนาตนเองเพื่อเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มสังคมตามที่ตนเองต้องการ ทุนทางสังคมเป็นเสมือนทรัพยากรประเภทที่สามารถนำไปเอื้อ ประโยชน์ทางสังคมให้แต่ละคนตามกลุ่มที่สังกัด ตั้งแต่ในครอบครัว โรงเรียน หมู่บ้าน สถานที่ทำงาน กลุ่มธุรกิจ ฯลฯ ๓) ทุนทางสัญลักษณ์ (Symbolic Capital) เป็นสถานภาพ ชื่อเสียง หรือการได้รับการยอมรับจากบุคคลอื่นที่ทำให้เจ้าของ ทุนเกิดการได้เปรียบหรือได้รับผลประโยชน์ต่างๆ และ ๔) ทุนทางวัฒนธรรม (Cultural Capital)

Bourdieu นิยามไว้ว่า เป็นทุนที่สะสมอยู่ในตัวตนของแต่ละบุคคล วัตถุสิ่งของ และที่ อยู่ในรูปแบบของสถาบัน ซึ่งแต่ละบุคคลได้รับการหล่อหลอมและผลิตซ้ำ เพื่อสืบทอดผ่านทางระบบการศึกษา ผลผลิตที่ได้จากการสะสมทุนทางวัฒนธรรมคือรสนิยม (Taste) ซึ่งจะสร้างความแตกต่างและเป็นเครื่องมือที่ใช้ธำรงรักษาระดับชั้นในสังคมให้ดำรงอยู่ต่อไป^{๓๙}

McRobbie ได้ให้ความหมายของทุนทางวัฒนธรรมว่า เป็นการกระจายรูปแบบของ ทุนชนิดหนึ่ง ทุนวัฒนธรรมจะอยู่ในความสามารถพิเศษหรือทรัพย์สินส่วนบุคคล และไม่สามารถ ลดทอนไปยังทุนทางเศรษฐกิจได้ แต่ละคนจะมีทุนทางวัฒนธรรมแตกต่างกัน ไม่ใช่ทุกคนที่จะสามารถ เป็นเจ้าของทุนทางวัฒนธรรมที่มั่งคั่งได้ แต่ทุนชนิดนี้สามารถนำไปใช้เป็นเครื่องมือในการดำรง รักษาการมีอำนาจทางสังคมได้^{๔๐}

จากการให้ความหมายของคำว่าทุนวัฒนธรรมของนักวิชาการดังกล่าวข้างต้น จึง สามารถสรุปความหมายของทุนทางวัฒนธรรมตามแนวคิดนักวิชาการข้างต้นไว้ว่า ทุนวัฒนธรรม หมายถึงทรัพยากรที่สะสมอยู่ในระบบ ความคิด ความเชื่อ ค่านิยม วัตถุสิ่งของ รวมไปถึงแนวทางการ ดำเนินชีวิตในกลุ่มสังคมที่แต่ละคนเข้าไปมีส่วนร่วมและช่วยกันผลิตคุณค่าหรือความหมายขึ้นมา แล้วเผยแพร่ให้เป็นที่รับรู้ในกลุ่ม จนเกิดเป็นข้อตกลงเพื่อการปฏิบัติที่เห็นพ้องต้องกัน ได้รับการยอมรับจากผู้คนส่วนใหญ่ และดำเนินการผลิตซ้ำ อย่างต่อเนื่องผ่านทางกระบวนการผลิตซ้ำ เพื่อดำรงรักษา ทุนทางวัฒนธรรมให้คงอยู่ การสะสมความมั่งคั่งของทุนทางวัฒนธรรมยังแสดงถึงอำนาจของผู้

^{๓๘} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๗๑.

^{๓๙} Richardson, J., *Handbook of Theory of Research for the Sociology of Education*, (New York : Greenwood, 1986), p.p. 241-258.

^{๔๐} McRobbie, Angela., *The Uses of Cultural Studies: a Textbook*, (Thousand Oaks: SAGE, 2005) p. 137.

กรอบกองทุนทางวัฒนธรรมซึ่งมีอิทธิพลต่อทัศนคติของปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มสังคมที่ได้รับการยอมรับอย่างแพร่หลายด้วย

๒.๓.๒ ประเภทของทุนทางวัฒนธรรม

Bourdieu ได้แบ่งทุนทางวัฒนธรรมเป็น ๓ รูปแบบ ได้แก่ ทุนที่มีอยู่ในตัวตน (Embodied Form) ทุนที่อยู่ในรูปของวัตถุ (Objectified Form) และทุนที่อยู่ในรูปแบบสถาบัน (Institutionalized State) ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้^{๔๑}

๑. ทุนวัฒนธรรมที่มีอยู่ในตัวตน เป็นสมรรถนะด้านวัฒนธรรมที่มีอยู่ใน ตัวตน ได้แก่ การแสดงออกของร่างกายและจิตใจ เป็นทุนที่อยู่ในระดับอุปนิสัย มักปรากฏในชีวิตทาง วัฒนธรรม และต้องใช้ระยะเวลาในการก่อตัวเป็นรูปเป็นร่างผ่านทางกระบวนการขัดเกลาทางสังคม ซึ่งทำหน้าที่ถ่ายทอดความคิด ทัศนคติ และค่านิยมซึ่งมีผลต่อการทำความเข้าใจ หรือการรับรู้ของ รสนิยมต่างๆ เช่น ศิลปะ การใช้ชีวิต การเปลี่ยนรูปทุนวัฒนธรรมที่มีอยู่ในตัวตนต้องอาศัยเวลา สังคม ชนชั้นทางสังคม และสามารถเชื่อมโยงไปยังทุนทางเศรษฐกิจได้ การสะสมทุนในระดับนี้สั่งสมอยู่ในตัว ของแต่ละบุคคลมาตั้งแต่เยาว์วัย ผ่านการหล่อหลอม (Pedagogy Action) โดยผู้ปกครองพี่น้อง สมาชิกในครอบครัวจะใช้เวลาเพื่อให้สมาชิกใหม่ซึมซับความหมายและรหัสของวัฒนธรรม สร้าง ความเด่นชัดและความแตกต่างทางวัฒนธรรมขึ้นยิ่งในสังคมที่มีความซับซ้อนก็ยิ่งมีการแข่งขันลงทุน เพื่อสะสมทุนทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในตัวตนอย่างเข้มข้น

๒. ทุนวัฒนธรรมที่อยู่ในรูปของวัตถุ เป็นทุนทางวัฒนธรรมที่แสดงออกให้ เห็นในรูปของ วัตถุ สื่อมวลชน หรือสิ่งของ เช่น รูปภาพ งานเขียน หนังสือ พจนานุกรม อนุสาวรีย์ เครื่องมือ เครื่องจักร ฯลฯ วัตถุเหล่านี้เป็นรูปแบบหนึ่งของการแบ่งปันความหมายทางวัฒนธรรมที่ถูก กำหนดโดยผู้ผลิตวัฒนธรรมหรือแนวคิดของผู้คนส่วนใหญ่ในสังคม

๓. ทุนวัฒนธรรมที่อยู่ในรูปแบบของสถาบัน คือ การอ้างอิงถึงคุณสมบัติ เบื้องต้นของทุนทางวัฒนธรรมในลักษณะการรับประกันโดยแสดงออกในรูปของประกาศนียบัตร หนังสือรับรอง และการสอบวัดคุณสมบัติ ซึ่งปรากฏชัดอยู่ในสถาบัน เช่น สถาบันการศึกษา หรือ สถาบันประเมินผลต่างๆ ทุนทางวัฒนธรรมสามารถเปลี่ยนรูปได้ภายใต้เงื่อนไขเฉพาะ คืออาจเปลี่ยน รูปเป็นทุนทางเศรษฐกิจ เช่น เงินเดือน หรือคุณสมบัติทางการศึกษา ทุนแบบนี้ได้สร้างความแตกต่าง ระหว่าง ความรู้ที่เป็นทางการที่ได้รับการรับรองความสามารถ กับความรู้ทางวัฒนธรรมแบบธรรมดา ทุนนี้ยังทำให้เกิดการ สับเปลี่ยนระหว่างทุนทางวัฒนธรรมกับทุนทางเศรษฐกิจ โดย “การรับประกัน ทุนทางการศึกษา” ด้วย “มูลค่าของเงิน” เพราะผลผลิตของการแลกเปลี่ยนทุนทางเศรษฐกิจไปเป็น ทุนทางวัฒนธรรมได้ สร้างมูลค่าของทุนทางวัฒนธรรมให้กับผู้ที่มีคุณสมบัติทางการศึกษา ผลกำไรใน รูปวัตถุและสัญลักษณ์ ที่คุณสมบัติทางการศึกษารับรองขึ้นอยู่กับการลงทุนในแง่เวลา และความพยายาม

^{๔๑} Richardson, J., *Handbook of Theory of Research for the Sociology of Education*, (New York : Greenwood, 1986), p.p. 241-258

๒.๓.๓ ความหมายของวัฒนธรรม

คำว่า “วัฒนธรรม” ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔ ได้ให้ความหมายไว้ว่า สิ่งที่ทำความเจริญงอกงามให้แก่หมู่คณะ เช่น วัฒนธรรมไทย วัฒนธรรมในการแต่งกาย, วิถีชีวิตของหมู่คณะ เช่น วัฒนธรรมพื้นบ้าน วัฒนธรรมชาวเขา^{๔๒}

บุปผาชาติ อุปถัมภ์นรากร อธิบายว่า วัฒนธรรม หมายถึงแบบแผนพฤติกรรมของ คนในสังคมใดสังคมหนึ่ง มีการสั่งสม สืบทอด และเปลี่ยนแปลง ปรับปรุง ผลิต หรือสร้างขึ้นจาก ปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อม และระหว่างคนในสังคมด้วยกันเองจนอาจกล่าวได้ว่าอะไรก็ตามที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับมนุษย์แล้วย่อมถือเป็นวัฒนธรรมได้ทั้งสิ้นประกอบด้วยความรู้ ความเชื่อ ศิลปะ ประเพณี กฎหมายและจริยธรรม^{๔๓}

ส่วนนักวิชาการต่างประเทศได้นิยามความหมายของคำความหมายวัฒนธรรมไว้ ดังนี้ Leslie a white ได้ให้ความหมายของวัฒนธรรมว่า วัฒนธรรมคือปรากฏการณ์ที่สร้างขึ้นอย่างมีระบบ ประกอบด้วยการกระทำ (แบบแผนพฤติกรรม) วัตถุ (เครื่องมือเครื่องใช้และสิ่งที่ใช้สร้างเครื่องมือเครื่องใช้) ความคิด (ความเชื่อ ความรู้) และความรู้สึก (ทัศนคติ ค่านิยม) ที่แสดงออกให้เห็นได้อย่างชัดเจน วัฒนธรรมเป็นผลงานที่มาจากการสร้างสรรค์ของมนุษย์ และมีลักษณะชัดเจน ดังนั้นจึงสามารถถ่ายทอดจากคนหนึ่งไปสู่คนอื่นได้ง่าย^{๔๔}

เทเลอร์ (Taylor) ให้นิยามวัฒนธรรมว่า เป็นส่วนทั้งหมดที่ซับซ้อน ประกอบด้วย ความรู้ ความเชื่อ ศิลปะ ศิลธรรม กฎหมาย ประเพณี และความสามารถด้านอื่นๆ ที่มนุษย์ได้มาใน ฐานะเป็นสมาชิกของสังคม^{๔๕}

วีระพล วงษ์ประเสริฐ ได้กล่าวว่า “วัฒนธรรมหมายถึงแบบแผนพฤติกรรมที่เกิดจากการเรียนรู้และเป็นที่ยอมรับปฏิบัติร่วมกันของสมาชิกในสังคมรวมทั้งมีการถ่ายทอดไปสู่สมาชิกรุ่นต่อ ๆ มา”^{๔๖}

นิยพรรณ วรรณศิริ กล่าวถึงความหมายของคำว่าวัฒนธรรมในมุมมองของนักสังคมวิทยาไว้ว่า “วัฒนธรรม” เป็นกระบวนการอบรมสั่งสอนปลูกฝังเพื่อให้เรียนรู้ให้เกิดการดำรงชีวิตใน รูปแบบเดียวกันของคนในสังคมและถ่ายทอดไปยังคนรุ่นหลังส่วนในมุมมองของนักมานุษยวิทยา “วัฒนธรรม” หมายถึงพฤติกรรมที่กลั่นกรองมาจากความคิดที่จะหาวิธีการมาตอบสนองความต้องการพื้นฐานของมนุษย์เช่นการกินอาหารการอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มการสื่อสารความคิดต่อกันเป็นการ มองถึงพฤติกรรม

^{๔๒} พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์, ๒๕๕๖), หน้า. ๑๑๐๓.

^{๔๓} บุปผาชาติ อุปถัมภ์นรากร, “โนรา : การอนุรักษ์การพัฒนาและการสืบสานศิลปการแสดงภาคใต้”, วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวัฒนธรรมศาสตร์, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาสารคาม, ๒๕๕๖).

^{๔๔} Leslie, Gerald R. el, *Introductory sociology : Order and change in society*, (New York : New York University press, 1980), p. 75.

^{๔๕} Taylor, Edward B., *Primitive culture*,. (London : John Murrey, 1871), p.98.

^{๔๖} วีระพล วงษ์ประเสริฐ, “ความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมการเปิดรับข่าวสารทางการเมืองจากสื่อสารมวลชนกับบุคลิกภาพทางการเมืองแบบประชาธิปไตยของข้าราชการกรุงเทพมหานคร”, สารนิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๐), หน้า ๓๕.

พื้นฐานที่เน้นความอยู่รอดและความเป็นจริงของชีวิตก่อนที่จะคำนึงความดีความงาม ใด ๆ นอกจากนี้ยังได้ให้ความหมายเพิ่มเติมถึงลักษณะเฉพาะของวัฒนธรรมไว้ ๔ ประการคือ^{๔๗}

๑. วัฒนธรรมเป็นผลผลิตของระบบความคิดมนุษย์ (Cognitive Systems) เป็นระบบ ทางชีวภาพเพราะความเกิดจากระบบสมองระบบประสาทและระบบจิตใจของมนุษย์

๒. วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ไม่ตายตัวสามารถเปลี่ยนแปลงได้ในเมื่อวัฒนธรรมคือผลผลิตจากระบบความคิดของมนุษย์และมนุษย์ก็มีความคิดไม่คงที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอย่อมจะมีผลให้เกิดวิวัฒนาการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมไปด้วย

๓. วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่บุคคลได้มาด้วยการเรียนรู้มนุษย์รับถ่ายทอดวัฒนธรรมต่อ ๆ กันมาโดยการอบรมสั่งสอนบอกกล่าวสังเกตการลองผิดลองถูกบุคคลจะมีการเรียนรู้วัฒนธรรมในสังคมของตนตั้งแต่เกิดจนโต

๔. วัฒนธรรมเป็นสมบัติส่วนรวมบุคคลจะมีการเรียนรู้ที่จะดำเนินชีวิตประพฤติปฏิบัติให้เป็นที่ยอมรับของผู้อื่นในสังคมเดียวกันเพราะมนุษย์ไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่โดยลำพังได้วัฒนธรรมที่ถูกนำมาปฏิบัติในสังคมก็จะกลายเป็นสมบัติส่วนรวมของสังคมและเป็นมรดกของชนรุ่นหลังต่อไปของสังคมนั้น

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข ได้ให้ความหมายว่า “วัฒนธรรม หมายถึง วิธีแห่งการดำรงชีพที่มนุษย์สร้างขึ้นตามที่มนุษย์มีความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสังคมและมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นทั้งความรู้ความคิดหรือความเชื่อจนมีการยอมรับปฏิบัติกันมาเป็นวิธีการหรือแบบแผนและมีการอบรมและถ่ายทอดไปสู่สมาชิกรุ่นต่อมาตลอดจนมีการเปลี่ยนแปลงให้เข้ากับสภาพสิ่งแวดล้อมของมนุษย์”^{๔๘}

กาญจนา แก้วเทพ กล่าวว่า วัฒนธรรม หมายถึง วิธีทางและแบบฉบับในการดำเนินชีวิตของชุมชนที่ได้ปฏิบัติสั่งสมกันมา รวมทั้งความคิดต่าง ๆ ที่ตนได้กระทำ สร้างสม ถ่ายทอด และรักษาไว้จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งที่อาจจะได้ในรูปของความรู้ การปฏิบัติ ความเชื่อ ตลอดจนวัตถุสิ่งของที่เกิดจากการคิดประดิษฐ์ และการกระทำของมนุษย์ที่ครอบคลุมถึงวิถีชีวิต การทำมาหากิน และระบบเศรษฐกิจโดยได้จำแนกวิธีการทำงานพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนออกเป็น ๓ แบบใหญ่ คือ

๑) การนำเอาวัฒนธรรมดั้งเดิมในด้านรูปแบบและเนื้อหามาใช้ในงานพัฒนาโดยมีเป้าหมายหลักอยู่ที่ผลสำเร็จของงานพัฒนา

๒) การถือเอาวัฒนธรรมเป็นเป้าหมายในตัวเอง เป็นเครื่องมือสำหรับการพัฒนา

๓) แนวทางการพัฒนาที่มีมิติของวัฒนธรรมสอดแทรกเป็นยาดำในเนื้องานทุกอย่าง โดยเฉพาะส่วนของคุณค่าวัฒนธรรมการทำงานพัฒนาแนววัฒนธรรมไม่ว่าจะเป็นรูปแบบใด ควรจะหมายถึงการเคารพ และเชื่อมั่นในศักยภาพ พลังสร้างสรรค์ของชุมชน อันมีคุณค่าที่ดำรงเป็นพื้นฐาน

^{๔๗} นิยพรธณ วรณศิริ, *มานุษยวิทยาสังคมและวัฒนธรรม*, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๐), หน้า ๓๗-๓๘.

^{๔๘} สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, *การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม*, (ขอนแก่น : คณะมนุษยศาสตร์ และ สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๒), หน้า ๓๔.

และการศึกษาถึงแนววัฒนธรรมชุมชน ในงานพัฒนาควรพิจารณาในเนื้อหาและรูปแบบ ๒ ประเภท คือ

(๑) ทักษะแบบการนำเอาวัฒนธรรมชุมชนเป็นเครื่องมือ โดยมองว่างานพัฒนาจะสามารถนำเอาวัฒนธรรมมาใช้ในลักษณะโครงการพัฒนา โดยเป็นเครื่องมือหรือวิธีการทำงานที่ตอบสนองกับผลประโยชน์และความต้องการของประชาชน และการทำงานพัฒนาให้สอดคล้องกับวิถี ชีวิต ระบบคิด โลกทัศน์ ซึ่งรวมถึงวัฒนธรรมของประชาชน

(๒) ทักษะแบบโครงสร้าง ต้องมีความผูกพันอยู่กับโครงสร้างของสังคมวัฒนธรรมการผลิต กระบวนการผลิต และผลิตซ้ำ โดยการผลิตวัฒนธรรมนั้นย่อมขึ้นอยู่กับเงื่อนไขและบริบทต่าง ๆ ของสังคม^{๔๙}

วีรพร รอดทัศนากล่าวไว้ว่า วัฒนธรรมคือพฤติกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์ในสังคมหนึ่ง ๆ ซึ่งอาจจะเหมือนหรือแตกต่างกับคนในกลุ่มสังคมอื่นพฤติกรรมของมนุษย์ดังกล่าวคือสิ่งที่เกิดจากแรงขับเคลื่อนของปัจจัยความจำเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิตและการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม พฤติกรรมเหล่านี้เมื่อเกิดขึ้นก็จะถูกกลืนกรองให้เกิดเป็นความงดงามสร้างสรรค์เป็นประโยชน์ต่อสังคมทั้งส่วนตัวและส่วนรวมเมื่อพฤติกรรมนั้นกลายเป็นที่ยอมรับของสังคมแล้วก็จะถูกนำมาปฏิบัติ ๓๔ ๓๕ ยึดถือและถ่ายทอดสืบต่อกันจากคนรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่งโดยวิธีการรับรู้เรียนรู้หรือเลียนแบบ สิ่งที่เป็น วัฒนธรรมหรือพฤติกรรมที่คนในสังคมหนึ่งเห็นว่าเป็นสิ่งดีงามสำหรับอีกสังคมหนึ่งอาจมองว่าเป็น เรื่องน่าเกลียดน่ากลัวหรือยอมรับไม่ได้เช่นการรับประทานเนื้อสุนัขของคนในสังคมหนึ่งซึ่งเป็น เรื่องที่ เกี่ยวโยงกับความเชื่อในด้านของการเป็นยาบำรุงร่างกายทำให้ร่างกายแข็งแรงซึ่งเป็นวัฒนธรรม ด้าน การกินของคนในสังคมหนึ่งที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาตั้งแต่ยุคบรรพชนแต่คนอีกสังคมหนึ่งอาจมอง เรื่องนี้ เป็นสิ่งที่โหดร้ายป่าเถื่อนไม่มีอารยธรรมเป็นต้น^{๕๐}

ศรีศักร วัลลิโภดม กล่าวว่า วัฒนธรรมคือวิถีชีวิตของคนแต่ละกลุ่มซึ่งมีความหลากหลาย แตกต่างกันการพัฒนาโดยใช้มิติของวัฒนธรรมเป็นตัวนำในรูปแบบหนึ่ง ๆ กับชุมชนหนึ่งอาจใช้แล้ว ประสบความสำเร็จแต่ไม่ได้หมายความว่าจะสามารถนำมาใช้กับทุกชุมชนได้เพราะวัฒนธรรมเป็น ลักษณะเฉพาะของกลุ่มคนในชุมชนหนึ่ง ๆ เท่านั้น^{๕๑} ๓๖

Du Bois กล่าวว่า วัฒนธรรมหมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน และความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมของเขาทั้งสิ่งแวดล้อมทางสังคมและสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ รวมทั้งความสัมพันธ์ทางสังคมที่มนุษย์สร้างขึ้น^{๕๒}

^{๔๙} กาญจนา แก้วเทพ, การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน : โดยถือมนุษย์เป็นศูนย์กลาง, (กรุงเทพมหานคร : สภา คาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา จัดพิมพ์, ๒๕๓๘), หน้า. ๘๐.

^{๕๐} วีรพร รอดทัศนากล่าวไว้ว่า, “การจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของกลุ่มไทยพวน : กรณีศึกษาชุมชน ตลาดเก่าห้อง อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี”, ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัย รุกกิกิจบัณฑิตย, ๒๕๕๗).

^{๕๑} ศรีศักร วัลลิโภดม, พัฒนาการทางสังคม – วัฒนธรรมไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์, ๒๕๔๔), หน้า ๗๓-๗๔. ๗

^{๕๒} Du Bois อ้างใน สุริยา สมุทคุปต์ และพัฒนา กิตติอาษา, อิตบ้านคองเมือง : รวมบทความทางมานุษยวิทยาว่าด้วยสังคมและวัฒนธรรมอีสาน, (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, ๒๕๔๔), หน้า. ๕๗.

อมรา พงศาพิชญ์ กล่าวว่า วัฒนธรรม คือ สิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นกำหนดขึ้น มีใช้สิ่งที่ทำ ตาม สันตญาณ อาจเป็นการประดิษฐ์วัตถุสิ่งของขึ้นใช้ หรืออาจเป็นการกำหนดพฤติกรรม หรือคาม คิด ตลอดจนวิธีการหรือระบบการทำงานวัฒนธรรมเกิดขึ้นเมื่อมนุษย์ที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียงกัน ใน สังคม เดียวกันทำความตกลงว่า จะยึดระบบไหนดี พฤติกรรมใดบ้างที่จะถือเป็นพฤติกรรมที่ควรปฏิบัติ และ มีความหมายอย่างไร แนวความคิดใดจึงเหมาะสม ข้อตกลงเหล่านี้คือการกำหนดความหมาย ให้กับสิ่ง ต่าง ๆ ในสังคม เพื่อว่าสมาชิกของสังคมจะได้เข้าใจตรงกันและยึดระบบเดียวกัน หรืออีกนัย หนึ่งเรา อาจเรียกระบบที่สมาชิกในสังคมได้ตกลงกันแล้วว่า ระบบสัญลักษณ์ ดังนั้น วัฒนธรรมก็คือ ระบบ สัญลักษณ์ในสังคมมนุษย์ที่มนุษย์สร้างขึ้น เมื่อสร้างขึ้นแล้วจึงสอนให้รุ่นหลัง ๆ ได้เรียนรู้และ นำไป ปฏิบัติ วัฒนธรรมจึงต้องมีการเรียนรู้และมีการถ่ายทอดเมื่อมนุษย์เรียนรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรม มนุษย์ก็ เรียกว่าอะไร คือ ขนบธรรมเนียมประเพณีของสังคม และส่วนใหญ่จะรู้ว่า อะไรควรทำและ อะไรไม่ ควรทำ ฉะนั้นความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมและพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคมจึงเป็น ความสัมพันธ์ที่ ใกล้ชิดมากวัฒนธรรมในสังคมอาจแบ่งได้เป็น ๒ ลักษณะคือ^{๕๓}

๑) วัฒนธรรมในลักษณะที่ไม่ใช้สัญลักษณ์และ

๒) จับต้องไม่ได้ เป็นต้นว่า ภาษาพูด ระบบความเชื่อ โลกทัศน์ กิริยา มารยาท ขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมทางด้านวัตถุ เป็นต้นว่า อาคาร บ้านเรือน วัด และศิลปกรรม ประติมากรรมต่าง ๆ ตลอดจนถึงของเครื่องใช้ต่าง ๆ ที่ใช้เป็นประจำทุกวัน

ประเวศ วะสี กล่าวว่า วัฒนธรรมจะเป็นเครื่องมือสำคัญที่ทำให้สังคมในชุมชนนั้น เข้มแข็ง ควรมีลักษณะ ๘ ประการ ดังนี้^{๕๔}

๑) มีความหลากหลาย กระจายอำนาจ การเห็นคุณค่าและส่งเสริมวัฒนธรรมของชุมชน ท้องถิ่นจึงเป็นการพัฒนาประชาธิปไตย

๒) กระจายรายได้ และสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ

๓) ส่งเสริมศักดิ์ศรีของชุมชนท้องถิ่น ชุมชนท้องถิ่นย่อมมีศักดิ์ศรี

๔) ความเป็นบูรณาการ วัฒนธรรมเป็นเรื่องความเชื่อมโยงอย่างบูรณาการทุกมิติ วัฒนธรรมเป็นเรื่องของคนทั้งหมดในชุมชนหรือสังคม ที่มีความเชื่อ และระบบคุณค่าและการปฏิบัติ ร่วมกัน

๕) สร้างความบรรสานสอดคล้อง (Harmony) และความสมดุลยั่งยืน วัฒนธรรมจึงมี ลักษณะผสมผสานหรือมีความบรรสานสอดคล้องระหว่างมนุษย์ทั้งกายและใจ กับสังคม และกับ สิ่งแวดล้อม

๖) มีการพัฒนาจิตใจ และจิตวิญญาณอันลึกซึ้ง

๗) ส่งเสริมความเข้มแข็งของสังคม วัฒนธรรมต้องมีความเป็นชุมชน ความเป็นชุมชนต้อง มีองค์กรชุมชนทำให้ชุมชนหรือสังคมเข้มแข็ง

^{๕๓} อมรา พงศาพิชญ์, วัฒนธรรม ศาสนาและชาติพันธุ์ การวิเคราะห์สังคมไทยในแนวมานุษยวิทยา, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า. ๑.

^{๕๔} ประเวศ วะสี, ภูมิศาสตร์กับวิถีชีวิตไทย, ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๓๗), หน้า. ๑๓-๑๓.

๘) เป็นการผดุงศีลธรรมของสังคม ศีลธรรมเป็นเรื่องของความถูกต้องทั้งหมด ทั้งการเมือง เศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม จิตใจและจิตวิญญาณ ไม่ใช่แค่เป็นเรื่องวิชาจริยธรรมเท่านั้น

วีรพร รอดทัศนากล่าวว่า วัฒนธรรมชุมชนคือรากฐานสำคัญที่จะต้องคำนึงในการวางแผนเพื่อการพัฒนาการพัฒนาชุมชนโดยวิธีการที่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของพื้นฐานชีวิตคนในชุมชนจะได้รับการยอมรับและได้รับความร่วมมือไม่มีการต่อต้านส่งผลเป็นแรงขับเคลื่อนในการพัฒนาให้สามารถบรรลุผลได้ดีมากกว่าการพัฒนาโดยใช้หลักวัฒนธรรมชุมชนนั้นเป็นการพัฒนาจากภายในชุมชนเองโดยอาศัยมิติทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นอันจะส่งผลให้เกิดความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมและความเป็นเอกภาพของชุมชน^{๕๕}

ยิ่งยง เรือนทอง ได้กล่าวถึงความหมายวัฒนธรรมระดับชุมชนไว้ดังนี้

๑. เป็นรูปแบบของพฤติกรรมของคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งหรือท้องถิ่นหนึ่งแตกต่างจากคนกลุ่มใหญ่ของประเทศชาติ

๒. เป็นแนวปฏิบัติของกลุ่มในท้องถิ่นนั้น มีเอกลักษณ์หรือแนวปฏิบัติของตนโดยเฉพาะ

๓. วัฒนธรรมท้องถิ่นมีลักษณะเด่นเฉพาะตนก็จริงแต่ยังมีลักษณะสอดคล้องกับวัฒนธรรมระดับชาติ^{๕๖}

จำไพพรรณ แก้วสุริยะ ให้ความหมายของวัฒนธรรมชุมชนว่า หมายถึง วัฒนธรรมที่เป็นชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านทั่วไป สามารถมองเห็นได้จากพฤติกรรมผลงานทั้งมวลที่สร้างสรรค์ เป็นความคิด ความเชื่อ ความรอบรู้ในการประกอบอาชีพและงานฝีมือช่างสรุปได้ว่า วัฒนธรรมชุมชนหมายถึง รูปแบบการดำรงชีวิตของชาวบ้าน ในชุมชนร่วมกันสร้างสรรค์ขึ้นจนกลายเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนและเป็นที่สามารถสังเกตได้ทั่วไปมีการสืบทอดสู่ชนรุ่นหลัง^{๕๗}

ประเทือง คล้ายสุบรรณ ได้แบ่งประเภทของวัฒนธรรมชุมชน ไว้ดังนี้^{๕๘}

๑. ประเทมุขปาฐะ หมายถึง การสืบทอดที่สามารถรับรู้โดยประสาทสัมผัสด้วยการฟัง เนื่องจากการถ่ายทอดด้วยวาจาเป็นสำคัญเพราะวัฒนธรรมเหล่านี้มีลักษณะที่จำเป็นต้องใช้การบอกเล่าซึ่งอาจทำได้ด้วยการพูด การสวด การร้องเป็นทำนอง วัฒนธรรมชุมชนที่สืบทอดแบบมุขปาฐะ ได้แก่ นิทานพื้นบ้าน ความเชื่อ ภาษิต ปริศนาคำทาย

๒. ประเภทมุขปาฐะ หมายถึง การถ่ายทอดที่สามารถรับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัสต่าง ๆ ที่นอกเหนือไปจากการรับรู้ด้วยการใช้การสังเกต และปฏิบัติฝึกฝน ได้แก่ จิตรกรรม ประติมากรรม หัตถกรรม ศิลปกรรม งานช่างต่าง ๆ การแต่งกาย กิริยาท่าทาง อาหารพื้นบ้าน

^{๕๕} วีรพร รอดทัศนากล่าวว่า “การจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของกลุ่มไทยพวน : กรณีศึกษาชุมชนตลาดเก่าห้อง อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี”, ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, ๒๕๕๗), หน้า. ๓๗ - ๓๘.

^{๕๖} ยิ่งยง เรือนทอง, พื้นฐานวัฒนธรรม, (อุบลราชธานี : สถาบันราชภัฏอุบลราชธานี, ๒๕๔๒), หน้า ๒๑.

^{๕๗} จำไพพรรณ แก้วสุริยะ, การอนุรักษ์ทรัพยากรทางการท่องเที่ยว : เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร : อักษราพิพัฒน์, ๒๕๔๓), หน้า ๑๗.

^{๕๘} ประเทือง คล้ายสุบรรณ, วัฒนธรรมพื้นฐาน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สุทธิสาร, ๒๕๓๑), หน้า ๗.

๓. ประเภทสืบทอดวัฒนธรรมแบบผสมผสาน ซึ่งเป็นการสืบทอดที่สามารถกระทำได้ทั้งประเพณีมุขปาฐะ และมุขปาฐะประกอบกัน ซึ่งได้แก่ การละเล่นพื้นบ้าน การแสดงพื้นบ้าน กีฬาพื้นบ้าน

ยิ่งยง เรือนทอง ได้กล่าวถึงลักษณะของวัฒนธรรมชุมชนไว้ดังนี้^{๕๙}

๑. กำเนิดหรือที่มาของความคิดในการผลิต จะมีลักษณะเป็นแบบประเพณีหรือมีแรงบันดาลใจจากความเชื่อทางศาสนาในท้องถิ่นชนบทที่ห่างไกลความเจริญทางวัตถุ ย่อมมีความยึดมั่นในประเพณีหรือศาสนาซึ่งเป็นเครื่องยึดเหนี่ยว ผลงานทางศิลปหัตถกรรมส่วนใหญ่จึงมีลักษณะเป็นแบบประเพณีซึ่งสร้างขึ้นตามความเชื่อความศรัทธาที่มีต่อศาสนา

๒. มีลักษณะเศรษฐกิจแบบเลี้ยงตนเองหรือพึ่งตนเองได้ เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต เป็นเศรษฐกิจพออยู่พอกินเพื่อใช้เองไม่ต้องพึ่งโลกภายนอก คือ มีการปลูกข้าวเพื่อใช้กินเอง การทอผ้าพื้นเมือง การดำข้าว ไม่มีแรงงานรับจ้างและไม่ใช้แรงงานรับจ้าง

๓. ศิลปินหรือปัจเจกชนที่ผลิตหรือสร้างสรรค์งานพื้นบ้านและพื้นเมือง มิได้ผลิตงานโดยทำเป็นอาชีพ ตีจะทำงานนั้น ๆ ในเวลาว่างจากอาชีพหลัก คือการทำไร่ทำนา

๔. เป็นสังคมเคร่งประเพณีและพิธีกรรมที่ยังคงดำรงรักษาวัฒนธรรมแบบท้องถิ่นไว้ได้ เป็นสังคมที่อยู่ห่างไกลความเจริญทางวัตถุโดยอาศัยเกษตรกรรมเป็นเครื่องยังชีพ วิถีชีวิตของชาวชนบทจึงพึ่งพาและผูกพันกับธรรมชาติ ให้ความสำคัญกับประเพณี พิธีกรรมในฐานะเป็นสื่ออบรมสั่งสอนมนุษย์ให้ตระหนักในความสำคัญของสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติอันเป็นทรัพยากรที่สำคัญของชีวิต

๕. สังคมในท้องถิ่นมิได้อยู่โดดเดี่ยวแยกออกจากสังคมอื่น แต่จะมีความสำคัญกับสังคมใหญ่ที่มีอารยธรรมพัฒนามากกว่า ในขณะที่ยังรักษาลักษณะบางอย่างของวัฒนธรรมดั้งเดิมที่เคยรับจากเผ่าพันธุ์ดั้งเดิมไว้ได้ แต่ก็ยอมรับและต้องการนำรูปแบบของวัฒนธรรมแบบเมืองเข้ามาผสมผสาน และเปลี่ยนแปลงรูปแบบเดิมของตนอยู่เรื่อย ๆ

๖. ผลงานนั้น ๆ ต้องดำรงอยู่ในชุมชน มีความเกี่ยวข้องกับชุมชน และมีบทบาทหน้าที่ทั้งยังเป็นเครื่องแสดงเอกลักษณ์ของชุมชนนั้น ผลงานในท้องถิ่นที่สะท้อนให้เห็นลักษณะความเป็นอยู่สภาพเศรษฐกิจ สังคมของท้องถิ่น^{๔๔}

ประชิด สกฤณะพัฒน์ ได้กล่าวถึงความสำคัญของวัฒนธรรมชุมชน ไว้ดังนี้^{๖๐}

๑. เป็นเครื่องมือก่อให้เกิดความรักความสามัคคี เสริมสร้างความเข้าใจซึ่งกันและกัน ตลอดจนการรวมกลุ่มรวมพลังสร้างสรรค์บางสิ่งบางอย่าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งกิจกรรมที่เกี่ยวกับประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ

๒. สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตของกลุ่มชนในท้องถิ่นที่แตกต่างกันไปตามสภาพและสิ่งแวดล้อมของท้องถิ่นนั้น ๆ โดยที่มีวัฒนธรรมชุมชนเป็นตัวกำหนด

^{๕๙} ยิ่งยง เรือนทอง, **พื้นฐานวัฒนธรรม**, (อุบลราชธานี : สถาบันราชภัฏอุบลราชธานี, ๒๕๔๒), หน้า ๒๑-๒๕.

^{๖๐} ประชิด สกฤณะพัฒน์, **วัฒนธรรมพื้นบ้านและประเพณีไทย**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สุทธิสาร , ๒๕๔๕), หน้า ๑๐-๑๑.

๓. ให้ความบันเทิงแก่กลุ่มชนในสังคม เช่น การฟังเพลง การร้องเพลง การแสดงมหรสพต่าง ๆ เป็นต้น นอกจากนี้ยังรวมถึงพิธีกรรมที่สืบเนื่องมาจากประเพณีในเทศกาลต่าง ๆ

๔. เป็นเครื่องมือให้การศึกษา ซึ่งเป็นหลักฐานที่สำคัญยิ่งของชีวิต วัฒนธรรมชุมชนได้ทำหน้าที่ให้การศึกษาและอบรมคนในสังคม โดยการสอนให้รู้จักถูกผิด รู้จักรับผิดชอบ ตลอดจนการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมต่าง ๆ และสอนให้ทุกคนประพฤติดี เว้นความชั่ว เพื่อเป็นบรรทัดฐานของสังคม

๕. เป็นเครื่องฝึกพัฒนาการด้านร่างกาย สติปัญญา อารมณ์ และสังคมให้แก่เยาวชนทั่วไป ซึ่งวัฒนธรรมชุมชนมีส่วนช่วยได้มากที่สุด โดยเฉพาะเรื่องของกีฬาและการเล่นของเด็กที่มุ่งเน้น ให้เด็กออกกำลังกายและบางอย่างมุ่งให้รู้จักสังเกตและมีไหวพริบ นอกจากนี้ยังฝึกพัฒนาการทาง สังคมด้วย

๖. เป็นเครื่องมือการควบคุมของสังคม การที่มนุษย์อยู่ร่วมกันและช่วยเหลือซึ่งกันและ กันเพื่อความอยู่รอด จำเป็นต้องมีระเบียบแบบแผนและกฎเกณฑ์เพื่อเป็นแนวปฏิบัติร่วมกันของ สังคม

บำรุง บุญปัญญา กล่าวหลักการของวัฒนธรรมชุมชน มีดังนี้^{๖๑}

๑) ชุมชนมีวัฒนธรรมของตนอยู่แล้ว มีระบบที่รวบรวมมาได้จากประวัติความเป็นมาอันยาวนานของชุมชน คือการให้คุณค่าแก่ความเป็นคนและชุมชน ที่มีความผสมกลมกลืนคุณค่าของธรรมชาติ การเชื่อถือสิ่งเหนือธรรมชาติ และคุณธรรมจริยธรรมตามหลักศาสนา

๒) ชุมชนมีสถานะเป็นสถาบันหนึ่งที่ดำรงอยู่อย่างต่อเนื่องในประวัติศาสตร์อันยาวนาน มีโครงสร้าง กลไกภายในเป็นระบบของตนเอง เป็นรูปแบบสังคมที่มีอายุยืนนานไม่ว่าธรรมชาติข้างนอกจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร หมู่บ้านหรือความเป็นชุมชนคงทนมาเป็นเวลานานแสดงถึงความเป็นสังคมที่มีระบบเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมที่เป็นอิสระ มีแผนการผลิต ระบบการจัดการทรัพยากร ระบบสุขภาพ ระบบความรู้ ระบบการเรียนรู้ ระบบการปกครอง และระบบยุติธรรมของตนเอง

๓) ชุมชนมีระบบเศรษฐกิจระบบหนึ่งของตนเอง มีครอบครัวและชุมชนเป็นหน่วยการผลิต มีเป้าหมายของตนเองคือมุ่งให้ครอบครัวพอเพียงที่จะดำรงชีพได้และชุมชนอยู่รอดและผลิตซ้ำตัวเองได้ ผลิตเพื่อเลี้ยงตัวเอง แม้ผลิตเพื่อขายแต่เพื่อเลี้ยงครอบครัวไม่ใช่เพื่อความร่ำรวย โดยใช้แรงงานสมาชิกครอบครัว มีน้ำใจ และความเอื้ออาทร จัดสรรและแบ่งปันผลผลิตอย่างยุติธรรม

๔) ทางด้านสังคมการเมือง ชุมชนมีความสัมพันธ์กับผ่านระบบเครือญาติมีการปกครองและจัดการความสงบเรียบร้อยภายในโดยระบบอาวุโส มีผู้นำที่มีบารมีได้รับการเคารพยกย่องในชุมชนมีความผูกพันกลมเกลียว เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ช่วยเหลือเกื้อกูลและประนีประนอม เมื่อเกิดความแตกแยกขัดแย้งก็มีกลไกภายในในการตัดสิน คือ ระบบว่า ความโดยผู้อาวุโสและเครือญาติ

๕) ชุมชนกับสังคมภายนอก ชุมชนไม่ได้ตั้งอยู่โดดเดี่ยว มีการเชื่อมโยงแลกเปลี่ยนกับชุมชนอื่นในท้องถิ่นเดียวกันในลักษณะ เครือข่าย และมีปฏิสัมพันธ์กับฐานและทุนมาช้านานชุมชนมีการจัดการที่ดีพอ และควรเป็นไปในทิศทางความเจริญงอกงาม

๖) ทางเลือกการพัฒนา แม้ฐานเศรษฐกิจของชุมชนและทรัพยากรถูกทำลายเสียหายบ้างแต่จิตสำนึก หรือพลังทางวัฒนธรรมยังคงสร้างความเข้มแข็งของชุมชนได้ โดยเริ่มจากฐานวัฒนธรรม

^{๖๑} บำรุง บุญปัญญา, ๓ ทศวรรษแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เดือนตุลา จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๒๐- ๒๕.

ของตนเอง เน้นกระบวนการกลุ่ม การผลิตเพื่อให้ทุกคนมีกินมีใช้ ชุมชนต้องมีความสัมพันธ์และใกล้ชิดกับธรรมชาติ ดูแลและรักษา และยกระดับวัฒนธรรมชุมชนสู่ระดับชาติ

สุพัตรา สุภาพ สรุพบว่า วัฒนธรรมมีความหมายครอบคลุมถึงทุกสิ่งทุกอย่างอันเป็นแบบแผนในความคิดและการกระทำที่แสดงออกถึงวิถีชีวิตของมนุษย์ในสังคมของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง หรือสังคมใดสังคมหนึ่งมนุษย์ได้คิดสร้างระเบียบกฎเกณฑ์วิธีการในการปฏิบัติการจัดระเบียบตลอดจนระบบความเชื่อ ค่านิยม ความรู้ และเทคโนโลยีต่าง ๆ ในการควบคุมและใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ^{๖๒}

ยศพร บันเทิงสุข สรุพบว่า คำว่าวัฒนธรรมน่าจะหมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่มีมนุษย์สร้างขึ้น เพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์ มีการเปลี่ยนแปลงปรับปรุงจากความรู้ของพฤติกรรมที่มนุษย์ได้รับถ่ายทอดสืบต่อกันมาเป็นแบบแผนประเพณี หรือความคิดเห็น ความรู้สึก ความประพฤติ กริยาอาการ หรือการกระทำใด ๆ ของมนุษย์ จนมีการยอมรับปฏิบัติกันมาเป็นวิธีการ และมีการอบรมถ่ายทอดไปสู่สมาชิกรุ่นต่อมาเพื่อปรับปรุงให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมของมนุษย์^{๖๓}

เสมอมาลัย ราชภัฏทาร์กซ์ ได้จำแนกวัฒนธรรมเป็น ๒ ประเภท สรุพบได้ดังนี้^{๖๔}

๑. วัฒนธรรมทางวัตถุ ได้แก่ วิธีการต่าง ๆ ที่มนุษย์คิดขึ้นมาสามารถสร้างทำให้เป็นรูปร่างขึ้นมาได้ เช่น อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค รถยนต์ เครื่องบิน เครื่องใช้ต่าง ๆ เป็นต้น การถ่ายทอดวัฒนธรรมทางวัตถุเป็น การถ่ายทอดวิธีการทำอาหาร การตัดเย็บเสื้อผ้า วิธีการสร้างบ้าน วิธีการประดิษฐ์เครื่องมือเครื่องใช้ ทั้งนี้เพราะวัตถุทั้งหลายย่อมเสื่อมสลายไป จะเหลืออยู่ก็เพียงรูปแบบและวิธีการประดิษฐ์ ซึ่งจะถ่ายทอดไปสู่คนรุ่นต่อไป

๒. วัฒนธรรมที่ไม่ใช้วัตถุ ได้แก่ วิธีการคิดและแบบแผน พฤติกรรมที่มนุษย์คิดขึ้นมาแล้วไม่สามารถสร้างทำให้เห็นเป็นรูปร่างได้ เช่น ขนบธรรมเนียมประเพณี ศาสนา ความเชื่อ ค่านิยม ศิลธรรม จริยธรรม กฎหมาย เป็นต้น การถ่ายทอดวัฒนธรรมที่ไม่ใช้วัตถุเป็นการถ่ายทอดแนวทางแห่งความคิด และระบบอย่างการปฏิบัติ

นิธิ เอียวศรีวงศ์ ได้สรุปว่า วัฒนธรรม หมายถึง ระบบความสัมพันธ์ของคนกับคน คน กับธรรมชาติ ระบบความสัมพันธ์นี้มนุษย์ไม่ได้สร้างขึ้นใหม่ทุกชั่วอายุคนแต่จะรับระบบความสัมพันธ์ ที่ตกทอดกันมาจากอดีต มีความซับซ้อนมาก ต้องอาศัยการถ่ายทอดปลูกฝังเป็นเวลานาน^{๖๕}

จันทร์เพ็ญ อมรเลิศวิทย์ ได้กล่าวถึง วัฒนธรรมเป็นองค์ประกอบพื้นฐานอันเป็นแกนสำคัญอันหนึ่งของสังคมมนุษย์เพราะวัฒนธรรมเป็นแบบแผนในการดำรงและดำเนินชีวิตของคนใน

^{๖๒} สุพัตรา สุภาพ, **สังคมและวัฒนธรรมไทย**, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๖), หน้า ๙๙.

^{๖๓} ยศพร บรรเทิงสุข, “การวิจัยแนวทางการอนุรักษ์ภูมิปัญญาเครื่องปั้นดินเผาแบบดั้งเดิม โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นที่ชุมชนบ้านหม้อ ตำบลเขาวัว อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม”, **รายงานวิจัย**, (มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๖), หน้า ๙.

^{๖๔} เสมอมาลัย ราชภัฏทาร์กซ์, **มนุษย์กับสังคม**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๑), หน้า ๑๖.

^{๖๕} นिति เอียวศรีวงศ์, **ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการทรัพยากร**, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์, ๒๕๓๖), หน้า ๑๔.

สังคม วัฒนธรรมเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมหรือความประพฤติของมนุษย์ในแต่ละสังคม ดังนั้น วัฒนธรรมจึงเป็นแบบแผนการดำเนินชีวิตของกลุ่มซึ่งสมาชิกของสังคมหนึ่งได้ยึดถือเป็นแบบแผนของชีวิตร่วมกัน เป็นเสมือนเครื่องหมายหรือตามประจำกลุ่มที่คนอื่นเห็นแล้วรู้ได้ทันทีเช่น มีภาษา เครื่องแต่งกาย ขนบธรรมเนียมประเพณีเดียวกัน^{๖๖}

พระอริการวิน ที่ปถมโม กล่าวว่า วัฒนธรรม หมายถึง วิธีการดำเนินชีวิต ของคนใน สังคมนับตั้งแต่วิถีกิน วิถีอยู่ วิถีแต่งกาย วิถีทำงาน วิถีพักผ่อน วิถีแสดงอารมณ์ วิถีสื่อความ วิถีจราจร และขนส่ง วิถีอยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะ วิถีแสดงความสุขทางใจ และหลักเกณฑ์การดำเนินชีวิต โดย แนวทางการแสดงออกถึงวิถีชีวิตนั้นอาจเริ่มมาจาก เอกชนหรือคณะบุคคลทำเป็นตัวแบบ แล้วต่อมา คนส่วนใหญ่ก็ปฏิบัติสืบทอดกันมา วัฒนธรรมย่อมเปลี่ยนแปลง ไปตามเงื่อนไขและกาลเวลาเมื่อมี ประดิษฐ์หรือค้นพบสิ่งใหม่ วิถีใหม่ที่แก้ปัญหาคือและตอบสนองความต้องการของสังคมได้ดีกว่า ซึ่ง อาจทำให้สมาชิกของสังคมเกิดความนิยม และในที่สุดอาจเลิกใช้วัฒนธรรมเดิม ดังนั้นการรักษาหรือ อารังไว้ซึ่งวัฒนธรรมเดิมจึงต้องมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนาวัฒนธรรมให้เหมาะสมมี ประสิทธิภาพตามยุคสมัย^{๖๗}

สนธิ สมักรการ ได้กล่าวถึง การเปลี่ยนแปลง (Change) ทางวัฒนธรรม หมายถึง ความแตกต่างที่เกิดขึ้นต่อเนื่องในช่วงเวลาหนึ่งขององค์กรหนึ่งซึ่งยังคงตัวอยู่ในปัจจุบันไม่มีใครปฏิเสธได้ว่าทุกสิ่งในโลกนี้ย่อมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอไม่มีสิ่งหนึ่งสิ่งใดที่มีสภาพมั่นคง หากแต่ย่อมเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา สังคมและวัฒนธรรมก็มีลักษณะเช่นเดียวกัน ไม่มีสังคมและวัฒนธรรมใดหยุดอยู่กับที่ โดยแท้จริงตลอดเวลาที่มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นเสมออันเป็นลักษณะธรรมชาติของสังคมมนุษย์ หากพิจารณาถึงความหมายการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมแล้ว การเปลี่ยนแปลงทางสังคมอาจเกิดขึ้นได้จากความสัมพันธ์ทางสังคมในแต่ละเรื่อง อาจเกิดขึ้นในส่วนย่อยหรือส่วนใหญ่ของความสัมพันธ์ทางสังคมก็ได้หรือการเปลี่ยนแปลงใด ๆ ที่มีผลทำให้ความสัมพันธ์ทางสังคมเกิดความแตกต่างกันขึ้นในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งแล้ว ไม่ว่าจะการเปลี่ยนแปลงจะเปลี่ยนเล็กน้อยหรือใหญ่โตเพียงไรก็ตาม ย่อมถือว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคมได้ทั้งสิ้น ส่วนการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมนั้น เป็นการเปลี่ยนแปลงในแบบแผนของการดำเนินชีวิตของชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งย่อมจะมีวิถีชีวิตเป็นของตนเอง การเปลี่ยนแปลงทางสังคมกับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมนั้น ในทางปฏิบัติแล้วยากที่จะแยกออกจากกันได้โดยเด็ดขาด เพราะหากมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้น ท้ายที่สุดการเปลี่ยนแปลงก็จะมีผลกระทบถึงสองลักษณะดังกล่าวเสมอ^{๖๘}

ปฐมภรณ์ จันทรแก้ว สรุปว่า ลักษณะของวัฒนธรรมชุมชน คือ ลักษณะที่มีการถ่ายทอดด้วยปากเปล่า ไม่มีการจดบันทึก และเป็นสิ่งที่รับทอดต่อ ๆ กันมาจากรุ่นก่อนสู่คนรุ่นหลัง เป็นสิ่งที่

^{๖๖} จันทรเพ็ญ อมรเลิศวิทย์, **การจัดองค์การทางสังคม**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๓), หน้า ๖๖.

^{๖๗} พระอริการวิน ที่ปถมโม (อิมใจ), “บทบาทของพระสงฆ์ต่อการอนุรักษ์ประเพณีการแข่งเรือยาว วัดท่า หลวง อำเภอมือง จังหวัดพิจิตร”, **รายงานวิจัย**, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖).

^{๖๘} สนธิ สมักรการ, **การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาการของสังคม**, พิมพ์ครั้งที่ ๓ (กรุงเทพมหานคร : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๔๒).

แสดงถึงลักษณะเฉพาะของบุคคลในชุมชนนั้น ๆ ไม่ทราบว่าเป็นผู้คิดค้นขึ้นเป็นคนแรก เป็นสิ่งที่ยั่งยืน ไม่มีสูญหายและเป็นมรดกร่วมของกลุ่มชนในสังคมนั้น ๆ^{๖๙}

ส่วนคำว่าวัฒนธรรมระดับท้องถิ่น วัฒนธรรมท้องถิ่น วัฒนธรรมพื้นบ้าน หรือคติชนวิทยา ซึ่งมีนักวิชาการได้ให้ความหมายไว้แตกต่างกันตามที่กรมศึกษานอกโรงเรียน ได้ให้ความหมายคติชนวิทยาไว้ ๕ ประการ คือ^{๗๐}

๑. เรื่องเล่าสืบทอดกันมาจนไม่อาจสืบสาวราวเรื่องถึงต้นตอหรือผู้เล่าเรื่องเดิมได้

๒. เป็นระบบทางวัฒนธรรมของชาติที่ แสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิต ความเชื่อ ขนบธรรมเนียม ประเพณี ศิลปวัฒนธรรมชาตินั้น

๓. การสืบทอดข้อมูลทางคติชนวิทยา อาศัยการบอกเล่าต่อๆ กันมาโดยการจำ และการกระทำซ้ำๆ จนจำได้ขึ้นใจ มากกว่าจะบันทึกข้อมูลและถ่ายทอดเป็นลายลักษณ์อักษร

๔. เป็นแนวการดำเนินชีวิตประจำวันของชาวบ้าน ที่กระทำสืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ และลูกหลานยังยึดถือปฏิบัติกันอยู่

๕. เป็นการศึกษาเรื่องราวของชาวบ้านมากกว่าชาวเมือง เพราะชาวบ้านเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตซ้ำสิ่งๆ ที่ประเพณีปฏิบัติจึงคงอยู่ในรูปแบบเก่าๆ มาก ส่วนชาวเมืองนั้นรับความเจริญทางวัตถุมากกว่าจึงเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตอยู่ตลอดเวลา

ยิ่งยง เรืองรอง ได้กล่าวถึงวัฒนธรรมระดับท้องถิ่นหรือวัฒนธรรมท้องถิ่น หมายถึง แนวทางปฏิบัติหรือวัฒนธรรมของกลุ่มคนที่แทรกอยู่ในวัฒนธรรมรอง (Total culture) ซึ่งคนส่วนมากยึดถือแนวปฏิบัติเป็นแนวทางแห่งการดำเนินชีวิตอยู่ตามท้องถิ่นในส่วนต่างๆ ของประเทศ^{๗๑}

ธราดล ชัยเดชโกสินทร์ วัฒนธรรมพื้นบ้านเป็นส่วนหนึ่งที่เกิดขึ้นจากคนในแต่ละท้องถิ่น จากการสะสมความรู้ประสบการณ์และได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษเพื่อการดำเนินชีวิตให้อยู่รอดและความเพลิดเพลินใจ^{๗๒}

บุญเจริญ บำรุงชู ยังได้กล่าวถึง วัฒนธรรมพื้นบ้าน หมายถึงแบบฉบับร่วมกันของกลุ่มชนหรือสังคมซึ่งเกิดขึ้นด้วยความรู้ ความเข้าใจ ความสามารถสร้างความพอใจ ค่านิยมและมีการ

^{๖๙} ปฐมภรณ์ จันทรแก้ว, “การสื่อสารเพื่อการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและฟื้นฟูการท่องเที่ยวของตลาดสามชุก จังหวัดสุพรรณบุรี”, นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, ๒๕๕๕), หน้า ๓๓.

^{๗๐} กรมการศึกษานอกโรงเรียน, แบบเรียนวิชาส่งเสริมคุณภาพชีวิตภาคตะวันออก, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๘), หน้า ๑๒-๑๕.

^{๗๑} ยิ่งยง เรืองรอง, พื้นฐานวัฒนธรรมไทย, (กรุงเทพมหานคร : อัมรินทร์ปริ้นตังแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๙), หน้า ๒๕

^{๗๒} ธราดล ชัยเดชโกสินทร์, “การพัฒนารูปแบบการประดิษฐ์ชุดการแสดงพื้นบ้านอีสานของวิทยาลัยนาฏศิลป”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๐).

ถ่ายทอดต่อๆ กันมาโดยไม่ขาดสาย โดยวิธีการหลายทาง เช่น การบอกเล่า จดจำ ทำตามครู รู้แบบซึมซับ และได้รับความพอใจในท้องถิ่นนั้นๆ^{๗๓}

จะเห็นได้ว่านักวิชาการหลายๆ ท่านได้อธิบายความหมายของวัฒนธรรมท้องถิ่น วัฒนธรรมพื้นบ้านคติชนวิทยา ไว้ใกล้เคียงกันในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยขอใช้คำว่าวัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งมาจากความหมายที่กล่าวมาสรุปได้ว่า วัฒนธรรมท้องถิ่น หมายถึง แนวปฏิบัติและวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นจากคนในแต่ละท้องถิ่นที่สืบทอดต่อกันมาด้วยวิธีหลากหลาย เช่น การบอกเล่า จดจำ ทำตามครู รู้แบบซึมซับตั้งแต่รุ่นบรรพบุรุษโดยลูกหลานยังยึดถือปฏิบัติกันอยู่เพื่การดำเนินชีวิตให้อยู่รอดและเพลิดเพลินใจในท้องถิ่นนั้นๆ

สรุปได้ว่า วัฒนธรรม หมายถึง วิถีชีวิตของคนในสังคม ในการดำรงชีวิต นับตั้งแต่วิธีการเกิด แก่ เจ็บ ตาย การกิน การอยู่ การแต่งกาย และหาที่หลบนอน ซึ่งหลักเกณฑ์การดำรงชีวิต โดยแสดงออกถึงวิถีชีวิตนั้นอาจเริ่มมาจากบุคคลทำเป็นตัวอย่าง แล้วต่อมาคนส่วนใหญ่ก็ปฏิบัติตามกันมา จนเกิดเป็นวัฒนธรรมประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศาสนา ความเชื่อ ศีลธรรม จริยธรรม กฎหมาย เป็นต้น ซึ่งเป็นแบบอย่างให้แก่คนรุ่นหลังต่อไป

๒.๓.๔ ความสำคัญของทุนทางวัฒนธรรม

วัฒนธรรมเป็นเครื่องวัดและเครื่องกำหนดความเจริญ หรือความเสื่อมของสังคมในขณะเดียวกันวัฒนธรรมยังกำหนด ชีวิตความเป็นธรรมของประชาชนในสังคม ดังนั้นวัฒนธรรมจึงมีอิทธิพลต่อความเป็นอยู่ของประชาชนและต่อความเจริญก้าวหน้าของประเทศชาติมาก ซึ่งความสำคัญของวัฒนธรรมนักวิชาการได้กล่าวไว้^{๗๔}

๑. วัฒนธรรมช่วยแก้ไข้ปัญหาและสนองความต้องการๆ ของมนุษย์ ผลจากอันตรายสามารถเอาชนะธรรมชาติได้เพราะมนุษย์สร้างวัฒนธรรมขึ้นมาช่วย

๒. วัฒนธรรมช่วยเหนี่ยวรั้งสมาชิกในสังคมให้มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและสังคมที่มีวัฒนธรรมเดียวกันก็ย่อมจะมีความรู้สึกผูกพันเป็นพวกเดียวกัน

๓. เป็นเครื่องมือแสดงเอกลักษณ์ของชาติ ชาติที่มีวัฒนธรรมสูงย่อมได้รับการยกย่องเป็นหลักประกันความมั่นคงของชาติ

๔. เป็นเครื่องกำหนดพฤติกรรมของคนในสังคม ช่วยให้คนอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข วัฒนธรรมสร้างบรรทัดฐาน ช่วยจัดระเบียบความสัมพันธ์ของผู้คนในสังคม

๕. ช่วยให้ประเทศชาติเจริญรุ่งเรืองถาวร โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าชาตินั้นมีวัฒนธรรมที่มีคติในการดำเนินชีวิตที่เหมาะสมยึดมั่นในหลักแห่งเหตุผลในการดำเนินชีวิต ขยัน ประหยัด อดทน มีระเบียบวินัยที่ดี ฯลฯ สังคมนั้นก็เจริญรุ่งเรือง

^{๗๓} บุญเจริญ บำรุงชู, “แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาหนังประโมทัยอีสาน เพื่อส่งเสริมคุณค่าและมูลค่าทางวัฒนธรรมพื้นบ้าน”, วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๓)

^{๗๔} จารุวรรณ ธรรมวัตร, คติชนชาวบ้าน, (มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, ม.ป.ป), หน้า ๑๓.

ประจักษ์ ไม่เจริญ กล่าวถึงความสำคัญของวัฒนธรรม คือเครื่องบ่งชี้แสดงให้เห็นถึงความแตกต่างของบุคคล กลุ่มชน ชุมชน คนกับสัตว์ เป็นตัวกำหนดปัจจัย ๔ เป็นตัวกำหนดการแสดงความรู้สึกทางอารมณ์และความเป็นเอกลักษณ์ของเผ่าพันธุ์^{๗๕}

จากความสำคัญของวัฒนธรรมที่กล่าวมาสรุปได้ว่า วัฒนธรรมมีความสำคัญ ดังนี้

๑. เดิมเป็นเครื่องบ่งชี้แสดงให้เห็นถึงความแตกต่างของบุคคล กลุ่มชน ชุมชน คนกับสัตว์
๒. เป็นตัวกำหนดปัจจัยที่ช่วยแก้ปัญหาและสนองความต้องการต่างๆ ของมนุษย์ มนุษย์พ้นจากอันตรายสามารถเอาชนะธรรมชาติได้เพราะมนุษย์สร้างวัฒนธรรมขึ้นมาช่วย
๓. ช่วยเหนี่ยวรั้งสมาชิกในสังคมให้มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและสังคมที่มีวัฒนธรรมเดียวกันก็ย่อมจะมีความรู้สึกผูกพันเป็นพวกเดียวกัน
๔. เป็นเครื่องมือแสดงเอกลักษณ์ของชาติและเผ่าพันธุ์
๕. เป็นเครื่องกำหนดพฤติกรรมของคนในสังคม ช่วยจัดระเบียบความสัมพันธ์ของคนในสังคมให้อยู่ร่วมกันอย่างสันติ

๖. เป็นตัวกำหนดการแสดงความรู้สึกทางอารมณ์

ส่วนความสำคัญของวัฒนธรรมท้องถิ่น มีผู้ให้ความสำคัญไว้ ดังที่ กิตติกุล ศรีสว่าง ได้แบ่งความสำคัญของวัฒนธรรมพื้นบ้านไว้ ดังนี้^{๗๖}

๑. เป็นมรดกที่สำคัญของสังคมที่ได้รับการถ่ายทอดและปฏิบัติสืบต่อกันมา
๒. เป็นกระจกสะท้อนให้เห็นวิถีการดำเนินชีวิตของคนในแต่ละท้องถิ่น
๓. เป็นเครื่องมือควบคุมของสังคม เพื่อให้ทุกคนรู้จักการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ไม่เอารอดเอาเปรียบกัน เช่น ภาษี ความเชื่อ พิธีกรรมต่างๆ นิทาน เป็นต้น
๔. เป็นเครื่องมือก่อให้เกิดความสามัคคีเพื่อเสริมสร้างความสามัคคี เห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน เช่น การทอดกฐิน การทอดผ้าป่า การแต่งงาน เป็นต้น
๕. เป็นเครื่องมือ ให้การศึกษาการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรม ได้ถ่ายทอดในรูปแบบต่างๆ เช่น การเล่านิทาน สุภาษิต คำพังเพย เป็นต้น
๖. เป็นเครื่องมือให้ความบันเทิงแก่คนในสังคม ซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องกับชีวิตความเป็นอยู่ของคนในท้องถิ่นนั้นๆ เช่น ตรุษสงกรานต์ ลอยกระทง งานบวช งานแต่ง งานศพ เป็นต้น
๗. เป็นเครื่องมือพัฒนาทางด้านร่างกายจิตใจ อารมณ์ สติปัญญา และสังคม ในรูปแบบกีฬาและการละเล่นของเด็ก เช่น การเล่นเตย การทายปริศนา การซ่อนแอบ เป็นต้น

เกตุวดี ทองร้อยชั่ง กล่าวถึงวัฒนธรรมพื้นบ้านว่ามีความสำคัญต่อชาวบ้านในแต่ละท้องถิ่นอย่างมาก เนื่องจากเป็นมรดกทางปัญญาของชาวบ้านที่ได้ร่วมกันสร้างสรรค์ สืบสาน และสืบสานต่อกันมาภายในกลุ่ม วัฒนธรรมพื้นบ้านจึงเป็นสิ่งที่มิบทบาทในการกำหนดความคิด ความเชื่อ

^{๗๕} ประจักษ์ ไม่เจริญ, “การอนุรักษ์และพัฒนาแบบการแสดงหุ่นกระบอกพื้นบ้านภาคกลาง”, วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชานิเทศศาสตร์, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, ๒๕๕๒).

^{๗๖} กิตติกุล ศรีสว่าง, แบบเรียนหมวดวิชาส่งเสริมคุณภาพชีวิต 2 (เลือก) ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, (กรุงเทพมหานคร : เสมาธรรม, ม.ป.ป.), หน้า ๒๑.

และวิถีปฏิบัติของชาวบ้าน เป็นศักดิ์ศรีของคนในท้องถิ่นและเป็นพื้นฐานในการพัฒนาชีวิตของผู้คนในท้องถิ่น^{๗๗}

จากความสำคัญของวัฒนธรรมท้องถิ่นที่กล่าวมาสรุปได้ว่า วัฒนธรรมท้องถิ่นมีความสำคัญ ดังนี้ ๑. เป็นเครื่องควบคุมทางสังคมและกำหนดพฤติกรรมในการดำเนินชีวิต ๒. เป็นมรดกทางสังคมที่ได้รับการถ่ายทอดและปฏิบัติสืบต่อกันมา ๓. เป็นเครื่องแสดงเอกลักษณ์ของท้องถิ่นก่อให้เกิดความภาคภูมิใจ ๔. เป็นเครื่องมือให้ความบันเทิง ๕. เป็นเครื่องมือพัฒนาทางด้านร่างกายจิตใจ อารมณ์ สติปัญญา และสังคม ในรูปแบบ กีฬาและการละเล่นของเด็ก

๒.๓.๕ ลักษณะของทุนทางวัฒนธรรม

นักวิชาการได้กล่าวถึงลักษณะที่สำคัญบางประการของวัฒนธรรมไว้ ดังที่ จานงค์ อติวัฒนสิทธิ์ และคณะ^{๗๘} ได้กล่าวถึงลักษณะที่สำคัญของวัฒนธรรม ดังนี้

๑. เป็นแบบพฤติกรรมที่เกิดจากการเรียนรู้ (Pattern of learn behavior)
๒. เป็นสิ่งที่มีอยู่ร่วมกัน (Shared by members of society)
๓. เป็นสิ่งที่ถ่ายทอดสืบต่อกันมา (Transmitted among the members of society)
๔. สร้างความพอใจให้แก่มนุษย์ได้ (Culture is gratifying)
๕. เป็นสิ่งที่ปรับเปลี่ยนได้ (Culture is adaptive)
๖. เป็นผลรวมหรือการผสมผสานทางวัฒนธรรม (Culture is integrative)
๗. รูปแบบพฤติกรรมในอุดมคติที่ต้องยึดถือปฏิบัติตาม (Idea form of behavior)
๘. เป็นเอกลักษณ์เหนืออินทรีย์ (Super organic)

เอกพงษ์ ประสงค์เงิน กล่าวว่าลักษณะพื้นฐานที่สำคัญของวัฒนธรรมได้แก่^{๗๙}

๑. วัฒนธรรมเป็นความคิดร่วม (Shared Ideas) และค่านิยมทางสังคมซึ่งเป็นตัวกำหนดมาตรฐานของพฤติกรรมคนในวัฒนธรรมเดียวกัน จะสามารถคะแนนพฤติกรรมของบุคคล ของผู้อื่นในสถานการณ์ต่างๆ ได้ซึ่งทำให้พฤติกรรมของเขามีความสอดคล้องต้องกันกับผู้อื่น

๒. วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์เรียนรู้ (Culture is learned) ที่ละเล็กละน้อยจากการเกิดและเติบโตมาในสังคมแห่งหนึ่งวัฒนธรรมเปรียบเสมือน “มรดกทางสังคม” ได้รับการถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่งโดยผ่านกระบวนการถ่ายทอดทางวัฒนธรรม หรือกระบวนการเรียนรู้ทางวัฒนธรรม ซึ่งรวมทั้งการอบรมสั่งสอนของพ่อแม่ ครูอาจารย์ และประสบการณ์ต่างๆ ที่มนุษย์ได้รับสั่งสมมาจากการเป็นสมาชิกสังคม จากกระบวนการเรียนรู้ทางวัฒนธรรมนี้มนุษย์สามารถเข้าใจได้ว่าตนมีพฤติกรรมเช่นไรในสถานการณ์ต่างๆ พฤติกรรมเช่นไรที่คนยอมรับว่าดีงามถูกต้อง มนุษย์จะรับเอาทัศนคติ ค่านิยม และความเชื่อที่สังคมยอมรับมาเป็นของตน ทั้งนี้เนื่องจากหลักการที่ว่า “อายุ

^{๗๗} เกตุวดี ทองร้อยช้าง, “การศึกษาบทบาทและผลกระทบจากบทบาทด้านวัฒนธรรมพื้นบ้านภาคใต้ของสถาบันวัฒนธรรมศึกษากัลยาณิวัฒนา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์”, วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยทักษิณ, ๒๕๕๓)

^{๗๘} จานงค์ อติวัฒนสิทธิ์ และคณะ, สังคมวิทยาเบื้องต้น, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๘), หน้า ๑๖-๑๘.

^{๗๙} เอกพงษ์ ประสงค์เงิน, พื้นฐานที่สำคัญของวัฒนธรรม, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๘), หน้า ๕๑-๕๒

ของคนนั้นสั้น แต่วัฒนธรรมนั้นยืนยาวกว่า” ดังนั้นในแต่ละสังคมจะต้องมีการ ติดตั้งกลไกสำหรับการ ถ่ายทอดวัฒนธรรมจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่งในยุคสมัยปัจจุบันตัวอย่างที่เห็นชัดคือ สถาบัน สื่อมวลชนที่รับมอบหมายให้ปฏิบัติหน้าที่ถ่ายทอดวัฒนธรรมอย่างมาก

๓. วัฒนธรรมมีพื้นฐานมาจากการใช้สัญลักษณ์ (Symbol) พฤติกรรมของมนุษย์มีต้น กำเนิดมาจากการใช้สัญลักษณ์ ชีวิตประจำวันของเราเกี่ยวข้องกับสัญลักษณ์ต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น เงินตรา สัญลักษณ์ไฟจราจร หรือสัญลักษณ์ทางศาสนา เช่น พระพุทธรูป

๔. มีวัฒนธรรมเป็นองค์รวมของความรู้และปัญญา ในลักษณะนี้วัฒนธรรมมีหน้าที่ ตอบสนองความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ เช่น สอนให้มนุษย์รู้จักอาหารที่มีประสิทธิภาพ วัฒนธรรม ช่วยให้มนุษย์ปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมเป็นพื้นฐานของการพัฒนาด้านเทคโนโลยี เพื่อความเจริญ และความอยู่รอดของมนุษย์

๕. วัฒนธรรม คือ กระบวนการที่มนุษย์กำหนดนิยามความหมายให้กับชีวิตและสิ่งต่างๆ ที่ อยู่รอบตัวเรา เช่น มนุษย์ทุกแห่งหนทั่วโลกพยายามกำหนดนิยามความหมายให้กับชีวิตและ กระบวนการกำหนดนิยามความหมายให้กับชีวิตอาจออกมาในรูปของความเชื่อทางศาสนา พิธีกรรม และจักรวาล

๖. วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ไม่หยุดนิ่ง หากแต่มีการเปลี่ยนแปลงปรับตัวอยู่ตลอดเวลาการ เปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมมีสาเหตุหลายประการ เช่น ความคิด และค่านิยม ที่มาจากวัฒนธรรมอื่น และอิทธิพลก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและการยอมรับในวัฒนธรรม การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ยังอาจเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางด้านเทคโนโลยี ซึ่งเป็นความพยายามของมนุษย์ในการควบคุม ธรรมชาติ และใช้พลังงานอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น เพื่อ เมื่อเทคโนโลยีเปลี่ยนไปรวดเร็วเกินไป จนกระทั่งวัฒนธรรมและประเพณีปฏิบัติไม่อาจเปลี่ยนแปลงตามได้ทันก็อาจส่งผลให้เกิดปรากฏการณ์ ที่เรียกว่า “วัฒนธรรมล่า” (Culture Lag) และทำให้มนุษย์ในสังคมนั้นเกิดความรู้สึกแปลกแยก (Alienation)

๗. วัฒนธรรมเป็นเครือข่าย (Network) ของวิถีชีวิตทั้งมวล (Way of life) คำว่า เครือข่าย นี้มีความหมายว่าหากมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นในส่วนใดส่วนหนึ่งก็จะส่งผลกระทบเชื่อมโยง ไปถึง ส่วนอื่นๆ ตัวอย่างที่เห็นอยู่ในชีวิตประจำวันทุกวันในชนบทคือ เมื่อมีถนนตัดผ่านเข้าในหมู่บ้าน เมื่อมี โทรศัพท์เครื่องหนึ่งถูกนำเข้าไปในหมู่บ้านชาวเขา วิถีชีวิตทั้งหมดของชุมชนก็จะเปลี่ยนแปลงไป ทันที

๘. วัฒนธรรมมีลักษณะเฉพาะบริบท (Context Bound) เช่น เฉพาะกาลเวลาสถานที่ ท้องถิ่นลักษณะเฉพาะนี้จะปรากฏ มากในรูปแบบการแสดงออก เช่น รสเค็มของคนในต่างวัฒนธรรม ก็จะมีที่มาจากแหล่งต่างๆ แตกต่างกัน

๙. วัฒนธรรมที่ถ่ายทอดสืบต่อกันมา วัฒนธรรม คือ พฤติกรรมการเรียนรู้เป็นการสืบทอด จากคนในชั่วอายุหนึ่งไปยังคนในอีกชั่วอายุหนึ่ง และมีการแพร่กระจายระหว่างสมาชิกของสังคมโดย การใช้สัญลักษณ์ คือ ภาษาเป็นสื่อกลางในการถ่ายทอดซึ่งอาจจะแสดงออกในรูปของภาษาพูด ภาษา เขียน ภาษาภาพต่างๆ ซึ่ง ได้รับการบันทึกไว้ในรูปลักษณะต่างๆ ตามความเหมาะสมในช่วงเวลานั้นๆ สัญลักษณ์ดังกล่าวช่วยให้มนุษย์สามารถถ่ายทอดความรู้สึกทัศนคติ ความคิดเห็นต่างๆ เพื่อเข้าใจ ระหว่างกันของสมาชิกในสังคม

๑๐. วัฒนธรรมสามารถสร้างความพึงพอใจให้แก่มนุษย์ วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์คิดสร้างขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์ ได้แก่ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม แต่ความต้องการดังกล่าวยังไม่เป็นที่เพียงพอต่อความพอใจที่ได้รับจะรวมถึงความต้องการทางสังคม และ วัฒนธรรมด้วย การพัฒนาวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับความต้องการขั้นพื้นฐานซึ่งเดิมอยู่ในรูปแบบง่ายๆ ไม่ซับซ้อน หรือสวยงามมาอยู่ในรูปที่ประณีตสวยงามซับซ้อนมากขึ้น

จากลักษณะของวัฒนธรรมที่กล่าวมาพอสรุปได้ว่า ลักษณะของวัฒนธรรมที่สำคัญคือเป็นพฤติกรรมที่เกิดจากการเรียนรู้ เป็นวิถีชีวิตถ่ายทอดสืบต่อกันมาจนเป็นมรดกทางสังคมสามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามยุคสมัย สร้างความพึงพอใจแก่มนุษย์

๒.๓.๖ องค์ประกอบของทุนทางวัฒนธรรม

นักวิชาการได้กล่าวถึงองค์ประกอบของวัฒนธรรมไว้ ดังที่ จำนงค์ อติวัฒนสิทธิ^{๘๐} และคณะ^{๖๕} กล่าวว่า วัฒนธรรมประกอบด้วยลักษณะ ๔ ประการ คือ^{๘๐}

๑. องค์คติ (Concept) อันได้แก่สิ่งที่เป็นความเชื่อ (เช่น ในเรื่องศาสนาสิ่งศักดิ์สิทธิ์) แนวความคิด (เช่น ในเรื่องการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม) ความเข้าใจ (ในเรื่องของโลกรจักรวาลและมนุษย์) ความรู้สึก ความรู้ ปัญหา และทัศนคติต่างๆ

๒. องค์พิธีการ (Usages) หมายถึง พิธีกรรม ประเพณี การปฏิบัติต่างๆ ที่มีความหมายและวัตถุประสงค์แน่นอน เช่น พิธีแต่งงาน พิธีเผาศพ พิธีวางศิลาฤกษ์ พิธีขึ้นบ้านใหม่ พิธีโกนจุก เป็นต้น อันเป็นรูปพิธีกรรมต่างๆ ในวัฏจักรชีวิต

๓. องค์การ (Organization) หมายถึง ระบบความสัมพันธ์ของมนุษย์เพื่อบรรลุสู่ความสำเร็จในวัตถุประสงค์ร่วมกัน ดังนั้นจึงต้องมีวัตถุประสงค์อย่างเด่นชัด มีกฎระเบียบในการดำเนินงานอย่างเป็นระบบ เช่น สมาคม สโมสร องค์การธุรกิจ พรรคการเมือง เป็นต้น

๔. องค์วัตถุ (Objects) ซึ่งรวมทั้งที่มีรูปร่างเป็นตัวตนหรือส่วส่วนที่แน่นอนอันเป็นผลผลิตของการกระทำของคนในสังคม เช่น เครื่องมือเครื่องใช้ในการผลิตทางการเกษตรกรรม และอุตสาหกรรม แบบอาคารสถานที่ เครื่องแต่งกาย ดนตรีและนาฏศิลป์ไทย เป็นต้น องค์วัตถุที่ไม่มีรูปร่างหรือส่วส่วนแน่นอน เช่น ภาษาสัญลักษณ์ตัวเลขที่ใช้ในการติดต่อสื่อสาร

จากองค์ประกอบของวัฒนธรรมที่กล่าวมาสรุปได้ว่า วัฒนธรรมมีองค์ประกอบ คือ วัฒนธรรมที่เป็นนามธรรม เช่น ความเชื่อ พิธีกรรม และวัฒนธรรมที่เป็นรูปธรรม เช่น สถาบัน วัตถุ

๒.๓.๗ ประเภทของทุนทางวัฒนธรรม

การแบ่งประเภทวัฒนธรรม จะมีประโยชน์ในการทำความเข้าใจโน้ตชนวัฒนธรรม ให้ชัดเจนยิ่งขึ้นซึ่งนักวิชาการได้แบ่งประเภทของวัฒนธรรมไว้ดังนี้บุปผาชาติ อุปถัมภ์นรากร ได้ จำแนกวัฒนธรรมออกเป็น ๒ ประเภท คือ^{๘๑}

^{๘๐} จำนงค์ อติวัฒนสิทธิ และคนอื่นๆ, สังคมวิทยาเบื้องต้น, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๘), หน้า ๒๐.

^{๘๑} บุปผาชาติ อุปถัมภ์นรากร, “โนรา : การอนุรักษ์การพัฒนาและการสืบสานศิลปการแสดงภาคใต้”, วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวัฒนธรรมศาสตร์, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาสารคาม, ๒๕๕๒).

๑. วัฒนธรรมที่เป็นวัตถุ (Material culture) เป็นวัฒนธรรมที่เกิดจากการประดิษฐ์คิดค้นของมนุษย์ในรูปที่สามารถนำมาใช้เพื่ออำนวยความสะดวกต่อการดำเนินชีวิตประจำวันอันได้แก่ เครื่องมือ เครื่องใช้สอยอาคารก่อสร้าง เครื่องแต่งกาย เครื่องยนต์กลไก งานจิตรกรรม เครื่องมือสมองกล เป็นต้น

๒. วัฒนธรรมที่ไม่เป็นวัตถุ (Non material culture) เป็นวัฒนธรรมที่ไม่มีรูปร่างเป็นตัวตน เป็นนามธรรมอันประกอบด้วย บรรทัดฐาน สถาบัน ค่านิยม และความเชื่อต่างๆ ที่ผสมผสานอยู่ในวิถีชีวิตของมนุษย์

องค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ สำนักงาน คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ได้แบ่งวัฒนธรรมออกเป็น ๕ สาขา ดังนี้^{๘๒}

๑. สาขาศิลปะ ได้แก่ ภาษา วรรณคดี วรรณกรรม สถาปัตยกรรม ละคร ประติมากรรม เป็นต้น

๒. สาขามนุษยศาสตร์ เช่น ความเชื่อ พิธีกรรมต่างๆ ค่านิยมในสังคม เป็นต้น

๓. สาขากีฬาและนันทนาการ ได้แก่ การละเล่นต่างๆ ฟันดาบ มวยไทย กระบี่กระบอง เป็นต้น

๔. สาขาช่างฝีมือ เช่น การทอผ้า การจักสาน เครื่องปั้นดินเผา เครื่องทอง เป็นต้น

๕. สาขาคหกรรมศิลป์ ได้แก่ การเย็บปักถักร้อย การทำอาหาร ความสามารถในการดูแลเด็ก การต้อนรับแขก มารยาทในการกิน เป็นต้น

จากประเภทของวัฒนธรรมที่กล่าวมาสรุปได้ว่า วัฒนธรรมแบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ วัฒนธรรมทางวัตถุเป็นวัฒนธรรมที่เกิดจากการประดิษฐ์คิดค้นของมนุษย์ในรูปที่สามารถนำไปใช้เพื่ออำนวยความสะดวกต่อการดำเนินชีวิต ส่วนวัฒนธรรมทางจิตใจ เป็นวัฒนธรรมที่ไม่มีรูปร่างเป็นตัวตน เป็นวัฒนธรรมอันประกอบด้วยบรรทัดฐาน สถาบัน ค่านิยม และความเชื่อต่างๆ

ส่วนประเภทของวัฒนธรรมท้องถิ่นได้มีผู้แบ่งประเภทไว้ ดังเช่นคณะกรรมการ เฉพาะกิจ ว่าด้วยการจัดระบบข้อมูลทางวัฒนธรรมคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กรมศึกษากรรมการ ศึกษา นอกโรงเรียน ได้จำแนกวัฒนธรรมท้องถิ่นเป็น ๕ หมวดคือ^{๘๓}

๑. ความเชื่อและขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่น ความเชื่อ หมายถึง ความเห็นจริงด้วย และความเห็นจริงตาม ไม่ว่าจะเห็นเช่นนั้นด้วยความรู้สึกหรือใช้เหตุผลไตร่ตรองก็ตาม ความเชื่อเกิดจากสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ เช่น อำนาจของดินฟ้าอากาศ และเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นโดยไม่รู้สาเหตุ ฉะนั้นเมื่อมีภัยพิบัติก็จะวิงวอนขอความช่วยเหลือต่อสิ่งที่ตนเชื่อว่าจะช่วยได้ จึงเป็นบ่อเกิดแห่งการเชื่อต่อกันมาของขนบธรรมเนียมประเพณีเป็นสิ่งที่ถือปฏิบัติกันมา โดยมีพื้นฐานมาจากความเชื่อต่างๆ อาจแบ่งเป็น ๓ ประเภท คือ

^{๘๒} สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, คู่มือการบริหารจัดการโครงการทางวัฒนธรรมของภาคี เครือข่ายดำเนินงานวัฒนธรรมประจำปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์ การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๒๐.

^{๘๓} กรมศึกษากรรมการศึกษานอกโรงเรียน, แบบเรียนวิชาส่งเสริมคุณภาพชีวิตภาคตะวันออก, พิมพ์ ครั้งที่ ๔ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๘), หน้า ๕.

๑.๑ จาริตประเพณี เป็นประเพณีที่สังคมถือว่า ถ้าใครฝ่าฝืนงดเว้นไม่ทำตามก็เป็นผิด เพราะเป็นเรื่องเกี่ยวกับศีลธรรม ซึ่งคนในสังคมถือว่ามีความสำคัญ

๑.๒ ขนบประเพณี ได้แก่ ประเพณีที่กำหนดขึ้นเป็นระเบียบแบบแผนแล้วปฏิบัติสืบต่อกันมา ทั้งเป็นระเบียบแบบแผนโดยตรงหรือโดยปริยาย

๑.๓ ธรรมเนียมประเพณี ได้แก่ ประเพณีที่เป็นเรื่องสามัญ ไม่มีระเบียบแบบแผนเหมือนขนบประเพณีและไม่มีถูกผิด ไม่มีผิดมีถูกเหมือนจาริตประเพณี เป็นเพียงแต่นิยมกันว่ามีคนปฏิบัติและก็ปฏิบัติกันมา

๒. สองภาษาและวรรณกรรมท้องถิ่น

๓. ศิลปหัตถกรรมท้องถิ่น

๔. ดนตรีนาฏศิลป์และการละเล่นท้องถิ่น

๕. ชีวิตและความเป็นอยู่

สุจริต บัณฑิต ได้จำแนกประเภทของวัฒนธรรมพื้นบ้านออกเป็น ๓ ประเภท ดังนี้^{๘๔}

๑. ประเภทที่ต้องอาศัยภาษาเป็นสื่อสร้างความเข้าใจ

๑.๑ นิทานพื้นบ้าน เช่น นิทานประเภทเทพนิยาย นิทานประจำถิ่น นิทานวีรบุรุษ นิทานเกี่ยวกับสัตว์ นิทานอธิบายเหตุ นิทานตลกขบขัน นิทานร่ำเรียง

๑.๒ ภาษาถิ่น

๑.๓ บทสุภาพ

๑.๔ ปริศนาคำทาย

๑.๕ คำพูดคล้องจอง

๑.๖ เพลงพื้นบ้าน เพลงกล่อมเด็ก

๒. ประเภทที่ไม่ต้องอาศัยภาษาเป็นสื่อ ก็สามารถสร้างความเข้าใจได้ ได้แก่

๒.๑ สถาปัตยกรรมหรือสิ่งก่อสร้างของชาวบ้าน

๒.๒ ศิลปะชาวบ้าน

๒.๓ งานฝีมือชาวบ้าน

๒.๔ เครื่องแต่งกายชาวบ้าน

๒.๕ อาหารการกินของชาวบ้าน

๒.๖ อากัปกิริยาของชาวบ้าน การอวย โกรธ การตอบรับ การปฏิเสธ

๒.๗ ดนตรีพื้นเมือง

๓. ประเภทผสมผสาน ได้แก่

๓.๑ ความเชื่อตลอดจนถึงการถือโชคลาง คาถาอาคม การทำเสน่ห์ และเครื่องรางของ

ขลัง

๓.๒ ประเพณีพื้นเมืองหรือพิธีกรรม

๓.๓ งานมหกรรมหรือพิธีการฉลอง

^{๘๔} สุจริต บัณฑิต, “ความหมายของวัฒนธรรมพื้นบ้าน”, วารสารคณะกรรมการแห่งชาติว่าด้วย การศึกษา สหประชาชาติ, ปีที่ ๒๗ ฉบับที่ ๑ (มกราคม ๒๕๔๙) : ๑๔-๒๘.

๓.๔ การละเล่นหรือกีฬาพื้นเมืองและการละเล่นของเด็ก

๓.๕ ยากกลางบ้านหรือสมุนไพรร

จากประเภทของวัฒนธรรมท้องถิ่นที่กล่าวมาสรุปได้ว่า วัฒนธรรมท้องถิ่นแบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ

๑. วัฒนธรรมท้องถิ่นที่ต้องใช้ภาษาเป็นสื่อ เป็นวัฒนธรรมที่ไม่สามารถจับต้องได้เป็นนามธรรมประกอบด้วย ภาษา ขนบธรรมเนียม ประเพณี และความเชื่อต่างๆ

๒.

๒. วัฒนธรรมท้องถิ่นที่ไม่ต้องอาศัยภาษาเป็นสื่อ เป็นวัฒนธรรมที่จับต้องได้เป็นรูปธรรมประกอบด้วย ศิลปหัตถกรรม ดนตรี เป็นต้น

Bourdieu ได้แบ่งทุนทางวัฒนธรรมเป็น ๓ รูปแบบ ได้แก่ ทุนที่มีอยู่ในตัวตน (Embodied Form) ทุนที่อยู่ในรูปของวัตถุ (Objectified Form) และทุนที่อยู่ในรูปแบบสถาบัน (Institutionalized State) ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้^{๘๕}

๑. ทุนวัฒนธรรมที่มีอยู่ในตัวตน เป็นสมรรถนะด้านวัฒนธรรมที่มีอยู่ใน ตัวตนได้แก่ การแสดงออกของร่างกายและจิตใจ เป็นทุนที่อยู่ในระดับอุปนิสัย มักปรากฏในชีวิตทาง วัฒนธรรม และต้องใช้ระยะเวลาในการก่อตัวเป็นรูปเป็นร่างผ่านทางกระบวนการขัดเกลาทางสังคม ซึ่งทำหน้าที่ถ่ายทอดความคิด ทักษะ และค่านิยมซึ่งมีผลต่อการทำความเข้าใจ หรือการรับรู้ของ รสนิยมต่างๆ เช่น ศิลปะ การใช้ชีวิต การเปลี่ยนรูปทุนวัฒนธรรมที่มีอยู่ในตัวตนต้องอาศัยเวลา สังคม ชนชั้นทางสังคม และสามารถเชื่อมโยงไปยังทุนทางเศรษฐกิจได้ การสะสมทุนในระดับนี้สั่งสมอยู่ในตัว ของแต่ละบุคคลมาตั้งแต่เยาว์วัย ผ่านการหล่อหลอม (Pedagogy Action) โดยผู้ปกครองพี่น้อง สมาชิกในครอบครัวจะใช้เวลาเพื่อให้สมาชิกใหม่ซึมซับความหมายและรหัสของวัฒนธรรม สร้าง ความเด่นชัดและความแตกต่างทางวัฒนธรรมขึ้นยิ่งในสังคมที่มีความซับซ้อนก็ยิ่งมีการแข่งขันลงทุน เพื่อสะสมทุนทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในตัวตนอย่างเข้มข้น

๒. ทุนวัฒนธรรมที่อยู่ในรูปของวัตถุ เป็นทุนทางวัฒนธรรมที่แสดงออกให้ เห็นในรูปของวัตถุ สื่อมวลชน หรือสิ่งของ เช่น รูปภาพ งานเขียน หนังสือ พจนานุกรม อนุสาวรีย์ เครื่องมือเครื่องจักร ฯลฯ วัตถุเหล่านี้เป็นรูปแบบหนึ่งของการแบ่งปันความหมายทางวัฒนธรรมที่ถูก กำหนดโดยผู้ผลิตวัฒนธรรมหรือแนวคิดของผู้คนส่วนใหญ่ในสังคม

๓. ทุนวัฒนธรรมที่อยู่ในรูปแบบของสถาบัน คือ การอ้างอิงถึงคุณสมบัติ เบื้องต้นของทุนทางวัฒนธรรมในลักษณะการรับประกันโดยแสดงออกในรูปของประกาศนียบัตร หนังสือรับรอง และการสอบวัดคุณสมบัติ ซึ่งปรากฏชัดอยู่ในสถาบัน เช่น สถาบันการศึกษา หรือ สถาบันประเมินผลต่างๆ ทุนทางวัฒนธรรมสามารถเปลี่ยนรูปได้ภายใต้เงื่อนไขเฉพาะ คืออาจเปลี่ยน รูปเป็นทุนทางเศรษฐกิจ เช่น เงินเดือน หรือคุณสมบัติทางการศึกษา ทุนแบบนี้ได้สร้างความแตกต่าง ระหว่าง ความรู้ที่เป็นทางการที่ได้รับการรับรองความสามารถ กับความรู้ทางวัฒนธรรมแบบธรรมดา ทุนนี้ยังทำให้เกิดการสับเปลี่ยนระหว่างทุนทางวัฒนธรรมกับทุนทางเศรษฐกิจ โดย “การรับประกัน ทุนทางการศึกษา”

^{๘๕} Richardson, J., *Handbook of Theory of Research for the Sociology of Education*, (New York : Greenwood, 1986), p. 241-258.

ด้วย “มูลค่าของเงิน” เพราะผลผลิตของการแลกเปลี่ยนทุนทางเศรษฐกิจไปเป็น ทุนทางวัฒนธรรมได้ สร้างมูลค่าของทุนทางวัฒนธรรมให้กับผู้ที่มีคุณสมบัติทางการศึกษา ผลกำไรใน รูปวัตถุและสัญลักษณ์ ที่คุณสมบัตินทางการศึกษารับรองขึ้นอยู่กับการลงทุนในแง่เวลา และความ พยายาม

สรุปได้ว่า ทุนทางวัฒนธรรม หมายถึง การจัดการวัฒนธรรมทั้งที่เป็นรูปธรรม (จับต้อง และมองเห็นได้) และนามธรรม (วัฒนธรรม แบบแผน ประเพณี ความเชื่อ) ซึ่งมีอิทธิพลเกี่ยวโยงถึงกัน ของคนในสังคมและมีวัฒนธรรมประเพณีทำให้เกิดประโยชน์กับชุมชนหรือคนในสังคมให้มากที่สุด ซึ่ง ทุนทางวัฒนธรรมเหล่านั้น เป็นวัฒนธรรมประเพณีที่จับต้องได้หรือวัฒนธรรมทางวัตถุ เช่น โบราณคดี ได้แก่ แหล่งโบราณคดี โบราณสถาน โบราณวัตถุ และวัตถุทางวัฒนธรรม เช่น เครื่องมือ เครื่องใช้ต่าง ๆ ในชีวิตประจำวัน และสิ่งแวดล้อมวัฒนธรรมที่เป็นนามธรรมหรือทุนทางวัฒนธรรมที่ จับต้องไม่ได้ เช่น ความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม ภูมิปัญญา เป็นต้น

๒.๔ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้ศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิม โคราซโดยพลังสังคมเพื่อนำมาใช้เป็นแนวทางเพื่อเป็นฐานในการศึกษา ดังนี้

เพ็ญประภา ภัทรานุกรม ได้วิจัยเรื่อง “การพัฒนาทุนทางสังคมโดยใช้ชุมชนเป็น ฐานใน ชุมชนประสภภัยพิบัติสึนามิ : กรณีศึกษา ชุมชนในพื้นที่จังหวัดพังงา” พบว่า การพัฒนาทุน ทางสังคม โดยใช้ชุมชนเป็นฐานในชุมชนที่ได้รับผลจากการประสบภัยพิบัติสึนามิอย่างเฉียบพลันนั้น ชาวบ้าน ต้องการต่อสู้ กับวิกฤติผ่านกระบวนการเรียนรู้จนสามารถพลิกวิกฤติเป็นโอกาสได้ เกิดการ รวมตัวของ ชาวบ้านทั้งที่บ้านน้ำเค็มและบ้านในไร่ซึ่งส่วนหนึ่งมีความสัมพันธ์เป็นเครือญาติกัน มีผู้นำที่ เอาใจจริงเอา จัง อันส่งผลให้เกิดกลุ่มคนทำงานที่เข้มแข็งเพื่อชุมชน มีการบริหารจัดการทรัพยากรได้ อย่างเป็น ระบบ มีแผนแม่บทการพัฒนาชุมชนโดยใช้วิธีการให้ชุมชนมีส่วนร่วม มีการจัดตั้งธนาคาร ชุมชน การ จัดสวัสดิการชุมชนตั้งแต่เกิดจนตายโดยชุมชนเอง การจัดตั้งสหกรณ์เพื่อที่อยู่อาศัยของ ชุมชนบ้าน น้ำเค็มรวมถึงการเกิดกลุ่มออมทรัพย์ของบ้านในไร่เพื่อการออมและให้สินเชื่อเพื่อการฟื้นฟู และพัฒนา เพื่อเพิ่มอาชีพรายได้ของชุมชน^{๘๖}

มยุรี ปาละอินทร์ ได้วิจัยเรื่อง “ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับชาวไทยพวนเรื่องคองสิบสี่ ในวิถี ชีวิต ของชาวไทยพวน ตำบลบ้านฝ้อ อำเภอบ้านฝ้อ จังหวัดอุดรธานี” พบว่า ชาวไทยพวนเป็นผู้ที่รัก สงบรัก สันติประกอบอาชีพสุจริตเอื้ออาทรซึ่งกันและกันไม่เคยก่อความเดือดร้อนให้กับสังคมชาวไท พวนเป็นผู้ มีรูปร่างหน้าตาดีกิริยาเรียบร้อยมีความขยันในการทำงานมีภาษาพูดวัฒนธรรมและ ประเพณีเป็นของ ตนเองชาวไทยพวนยึดถือประเพณีปฏิบัติตามคองสิบสี่พร้อมทั้งนำไปอบรมสอนสั่ง ลูกหลานให้ ถ่ายทอดเจตนารมณ์แก่ผู้อื่นในรุ่นหลังต่อไป^{๘๗}

^{๘๖} เพ็ญประภา ภัทรานุกรม, “การพัฒนาทุนทางสังคมโดยใช้ชุมชนเป็นฐานในชุมชนประสภภัยพิบัติสึ นามิ : กรณีศึกษา ชุมชนในพื้นที่จังหวัดพังงา”, วารสารร่มพญา, ปีที่ ๒๘ ฉบับที่ ๒ (กุมภาพันธ์ - พฤษภาคม ๒๕๕๓) : ๑-๑๓.

^{๘๗} มยุรี ปาละอินทร์, “คองสิบสี่ในวิถีชีวิตของชาวไทยพวน ตำบลบ้านฝ้อ อำเภอบ้านฝ้อ จังหวัด อุดรธานี”, วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๓).

จิราวรรณ กาวิละ ได้วิจัยเรื่อง “ทางเลือกของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม : กรณีศึกษาหมู่บ้านวัวลาย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่” ผลการศึกษาพบว่าหมู่บ้านวัวลายเป็นถิ่นที่อยู่ ของช่างฝีมือเครื่องเงินที่อพยพมาจากลุ่มแม่น้ำสาละวินประเทศพม่าและได้ตั้งบ้านเรือนอยู่โดยรอบวัดหมื่นสารปะระกอบอาชีพหัตถกรรมเครื่องเงินสืบทอดกันมาเป็นเวลานานจนกลายเป็นเอกลักษณ์ของหมู่บ้านจนถึงปัจจุบันซึ่งการประกอบอาชีพหัตถกรรมเครื่องเงินนี้เองทำให้หมู่บ้านวัวลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่ได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน^{๘๘}

รัฐทิทยา หิรัญยหาต ได้วิจัยเรื่อง “แนวทางการพัฒนาเพื่อเพิ่มศักยภาพหมู่บ้านวัฒนธรรม เพื่อการท่องเที่ยว : กรณีศึกษาบ้านหนองขาว อำเภอดำม่วง จังหวัดกาญจนบุรี” ได้กล่าวถึงเรื่อง ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการท่องเที่ยวบ้านหนองขาวสรุปสาระว่าวัฒนธรรมที่สัมพันธ์กับการท่องเที่ยว ได้แก่ โบราณวัตถุสถาน สถานที่สำคัญทางศาสนา งานเทศกาลประเพณี สิ่งค้าของที่ระลึกในรูปแบบ ต่าง ๆ ประเทศไทยเป็นหนึ่งในหลายประเทศที่มีความสวยงามทางธรรมชาติ วัฒนธรรมอันเก่าแก่ที่ถูก ถ่ายทอดและสั่งสมกันมากิจกรรมการจัดการท่องเที่ยวจึงเป็นกิจกรรมหนึ่งที่ได้รับคามนิยมและได้รับ การสนับสนุนจากภาครัฐภาคเอกชนจำนวนมากเพราะเป็นกิจกรรมที่สร้างประโยชน์เชิงเศรษฐกิจและ สังคมจำนวนมากไม่ว่าจะเป็นการสร้างงานและกระจายรายได้การพัฒนาคุณภาพชีวิตการพัฒนา ระบบสาธารณสุขโภชนา ทำให้กิจกรรมการท่องเที่ยวเป็นถูกใช้เป็นกลยุทธ์หนึ่งของรัฐในการสร้าง รายได้เพื่อเข้าประเทศการพัฒนาประเทศด้วยทำเลที่ตั้งวัฒนธรรมในความหมายที่เป็นวิถีชีวิตของ มนุษย์ที่เกิดจากระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวทาง วัฒนธรรมที่ชุมชนต้องการและคิดว่าจะส่งผลทำให้สามารถเป็นหมู่บ้านวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวที่ ยั่งยืนได้นั้นชุมชนต้องการที่จะบริหารจัดการท่องเที่ยวด้วยตนเอง^{๘๙}

ประกอบศิริ ภักดีพินิจ ได้วิจัยเรื่อง “ศักยภาพการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนริมกว๊านพะเยา : กรณีศึกษาชุมชนบ้านร่องไฮ ตำบลแม่ใส อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา” ผลการวิจัยพบว่า การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมสามารถทำหน้าที่เป็นกลไกทางสังคมในการเชื่อมโยงผู้คนหลากหลายกลุ่มให้เข้ามามีปฏิสัมพันธ์ แลกเปลี่ยน และสร้างความเข้าใจซึ่งกันและกัน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการสร้างเครือข่ายความร่วมมือโดยพลังสังคมในชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช ที่เน้นการมีส่วนร่วมของวัด ชุมชน หน่วยงานภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคีเครือข่ายต่าง ๆ ในการขับเคลื่อนทุนทางวัฒนธรรมอย่างบูรณาการ คุณค่าของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอยู่ที่การเพิ่มพูนประสบการณ์ทางความรู้และการเปิดมุมมองทางวัฒนธรรมอย่างลึกซึ้ง ทั้งในมิติความงาม สติปัญญา อารมณ์ และจิตใจ ซึ่งสามารถนำมาอธิบายได้ว่า การพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมของชุมชน

^{๘๘} จิราวรรณ กาวิละ, “ทางเลือกของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม : กรณีศึกษาหมู่บ้านวัวลาย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่”, การค้นคว้าแบบอิสระการศึกษามหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๔).

^{๘๙} รัฐทิทยา หิรัญยหาต, “แนวทางการพัฒนาเพิ่มศักยภาพหมู่บ้านวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยว : กรณีศึกษาบ้านหนองขาว อำเภอดำม่วง จังหวัดกาญจนบุรี”, วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, (บัณฑิตวิทยาลัย : วิทยาการปกครองท้องถิ่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๔).

โบราณถินเดิมโคราชมิใช่เพียงการสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจ แต่เป็นการเสริมสร้างพลังทางสังคม ความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ และความเข้มแข็งของเครือข่ายชุมชน^{๙๐}

ปรีศนา เพชรบุรณิน ได้วิจัยเรื่อง “แนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูวิถีชีวิตวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น และการใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพของชุมชนบ้านคร้ว” ผลการวิจัย พบว่า ๑. ภูมิปัญญาของชุมชนบ้านคร้ว มี ๕ ด้าน คือ ๑) ด้านอาหารคาว มี ๑๒ ชนิด อาทิ บอบบอ ญวน แกงส้มเขมร ข้าวเปิอน ๒) ด้านอาหารหวาน มี ๑๗ ชนิด อาทิ บาบอสะเด็ด อาป่า มูดาป่า ๓) ด้านการทอผ้าไหม ๔) ด้านการแต่งกาย และ ๕) ด้านการแสดงนาเสบ และการใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพมี ๒ ด้าน คือ ๑) ด้านพันธุ์พืชที่ปลูกในชุมชน คือ พืชสมุนไพรและพืชผักสวนครัว ๒) ด้านชาติพันธุ์วรรณนาของมนุษย์ คือ มีความหลากหลายทางศาสนา ๒. จากการสัมภาษณ์ผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้ชุมชนทำให้ได้คู่มือเกี่ยวกับภูมิปัญญาของชุมชนบ้านคร้วจำนวน ๑ เล่ม โดยมีเนื้อหาเกี่ยวกับประวัติความเป็นมา กรรมวิธี แนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูภูมิปัญญาในด้านอาหาร คาว ด้านอาหารหวาน ด้านการทอผ้าไหม ด้านการแต่งกาย และด้านการแสดงนาเสบ^{๙๑}

อมร กฤษณพันธุ์ ได้วิจัยเรื่อง “การอนุรักษ์ชุมชนที่มีลักษณะทางวัฒนธรรม ชุมชนเรือนแพ แอ่น้ำสะแกกรัง จังหวัดอุทัยธานี” ผลการวิจัยพบว่า มีมาตรการหรือแนวทางซึ่งแบ่งออกเป็น ๒ ประเภทคือ ทางกายภาพคือตัวเรือนและสภาพแวดล้อม ทางนามธรรมคือเอกลักษณ์ของพื้นที่ที่สืบทอดมาตลอดตั้งแต่อดีต โดยมีแนวทางในการอนุรักษ์คือ การประชาสัมพันธ์ มาตรการทางกฎหมายในการออกแบบและปรับปรุงพัฒนาพื้นที่ที่ประกาศเขตเฉพาะ เพื่อให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตกิจกรรมทางวัฒนธรรม^{๙๒}

ยศ สันตสมบัติ และคณะผู้วิจัย ได้วิจัยเรื่อง “ระบบและภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรที่เกิดผลกระทบจากการท่องเที่ยว ที่มีต่อการปรับตัวทางวัฒนธรรมและศักยภาพของชุมชน” ผลการวิจัยพบว่า บริบทของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในเขตภาคเหนือตอนบนเชื่อมโยงกับปัญหา ความด้อยพัฒนาและความเป็นคนชายขอบของกลุ่มชาติพันธุ์ที่ถูกกระทำให้กลายเป็น “ผู้ถูกเที่ยว” ซึ่งจำเป็นต้องฟื้นฟูจิตสำนึกในธรรมชาติแวดล้อมและศักดิ์ศรีทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรม รวมทั้งสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่าง นักท่องเที่ยวกับชาวบ้าน และระบบการบริหารจัดการ

^{๙๐} ประกอบศิริ ภักดีพิณิจ, “ศักยภาพการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนริมกว๊านพะเยา : กรณีศึกษาชุมชนบ้านร่องไฮ ตำบลแม่ใส อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา”, วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๕).

^{๙๑} ปรีศนา เพชรบุรณิน และอริวัฒน์ รัตนวงศ์แซ, “แนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูวิถีชีวิต วัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น และการใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพของชุมชนบ้านคร้ว”, วารสาร สมาคมสถาบันอุดมศึกษาเอกชนแห่งประเทศไทย, ปีที่ ๒๓ ฉบับที่ ๑ (มกราคม - กรกฎาคม ๒๕๖๐) : ๖๔-๗๘.

^{๙๒} ออมร กฤษณพันธุ์, “การอนุรักษ์ชุมชนที่มีลักษณะภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรม กรณีศึกษา ชุมชนเรือนแพริมแม่น้ำสะแกกรัง จังหวัดอุทัยธานี”, รายงานวิจัย, (สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง, ๒๕๕๗).

ท่องเที่ยวที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งจะทำให้การ ท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะมีศักยภาพสำคัญในการสร้างแรงจูงใจ เพื่อให้ชุมชนหันมาอนุรักษ์และพัฒนา ธรรมชาติแวดล้อมยั่งยืน^{๙๓}

วีรพร รอดทัศนาศา ได้วิจัยเรื่อง “การจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของกลุ่มไทยพวน : กรณีศึกษาชุมชนตลาดเก่าห้อง อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี” ผลการวิจัยสรุปได้ว่า ๑) ชุมชนตลาดเก่าห้อง อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี มีความโดดเด่นด้านวัฒนธรรมและวิถีชีวิตความเป็นอยู่แบบดั้งเดิม อันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตนของชาวไทยพวนชุมชนตลาดเก่าห้อง และมีแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมด้านโบราณสถานและโบราณวัตถุ อันได้แก่ สถาปัตยกรรมเรือนไม้โบราณ โรงสีเก่า พิพิธภัณฑ์ตลาดเก่าห้อง ตลอดจนด้านประเพณีเทศกาล เช่น ประเพณีบุญก่ำฟ้า ประเพณีเทศกาลสงกรานต์ และงานประจำปีหรืองานจ๊ว เป็นต้น ๒) การจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของกลุ่มไทยพวน ชุมชนตลาดเก่าห้อง อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี พบว่า มีการกำหนดนโยบายและแผนงานการท่องเที่ยวในการประชาสัมพันธ์ การบอกเส้นทางท่องเที่ยว การจัดนิทรรศการในการแสดงผลงานผลิตภัณฑ์ของชุมชน การให้ความรู้ในการวางแผน การจัดสรรงบประมาณ การพัฒนาความพร้อมของพื้นที่ การทำนุบำรุงรักษาและการส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวของประชาชนในพื้นที่^{๙๔}

ชนกพร ไผทสิทธิกุล ได้วิจัยเรื่อง “การอนุรักษ์ชุมชนและสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมริมแม่น้ำกก จังหวัดเชียงราย” ผลการวิจัยพบว่า ทั้ง ๓ ชุมชนที่ประกอบด้วยกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ล้วนมีความสัมพันธ์ กับแม่น้ำ ทั้งวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ตลอดจนการดำรงชีพ เนื่องจากชุมชนส่วนใหญ่ดำรงชีพด้านการ เกษตรกรรมและกสิกรรม ตลอดจนมีประเพณี พิธีกรรมทางด้านความเชื่อต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับแม่น้ำ และปัจจุบันชุมชนเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงจากผลกระทบในด้านต่าง ๆ ทำให้เกิดปัญหาทั้งทางด้าน สิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศน์ ปัญหาด้านวัฒนธรรม ซึ่งส่งผลกับวิถีชีวิตทั้งด้านกายภาพและจิตใจ ซึ่ง ผู้วิจัยเห็นว่าควรมีการกำหนดแนวทางการอนุรักษ์ในระยะสั้นและระยะยาว โดยดำเนินงานร่วมกับ หน่วยงานด้านการอนุรักษ์ ทั้งนี้ควรให้เป็นไปตามรูปแบบลักษณะเฉพาะตัวของชุมชน ตามอัตลักษณ์ และชาติพันธุ์ ที่อาศัยในชุมชน ตลอดจนสร้างความเข้าใจ และตระหนักต่อคุณค่าทรัพยากรทาง วัฒนธรรม เพื่อให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้ด้วยตนเองเพื่อรักษาภูมิปัญญาท้องถิ่น คุณค่าทาง วัฒนธรรม และเพื่อความยั่งยืนของชุมชนอย่างแท้จริง^{๙๕}

พลอยภัทรา ตระกูลทองเจริญ ได้วิจัยเรื่อง “การศึกษาความตระหนักในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมผ่านกระบวนการการมีส่วนร่วม กรณีศึกษา : หมู่บ้านศาลาแดงเหนือ เชียงรายน้อย” ผลการศึกษาพบว่า มรดกทางวัฒนธรรมที่จัดต้องได้ที่ชาวบ้านศาลาแดงเหนือให้ความตระหนักในการอนุรักษ์ส่วนใหญ่เป็นศาสนสถาน ส่วนมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ชาวบ้านศาลาแดง

^{๙๓} ยศ สันตสมบัติ และคณะผู้วิจัย, “การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ความหลากหลายทางวัฒนธรรมและการจัดการทรัพยากร”, รายงานวิจัย, (มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๗).

^{๙๔} วีรพร รอดทัศนาศา, “การจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของกลุ่มไทยพวน : กรณีศึกษาชุมชนตลาดเก่าห้อง อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, ๒๕๕๗).

^{๙๕} ชนกพร ไผทสิทธิกุล, “การอนุรักษ์ชุมชนและสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรม ริมแม่น้ำกก จังหวัดเชียงราย”, รายงานวิจัย, (มหาวิทยาลัยศรีปทุม, ๒๕๕๔).

เหนือให้ความสำคัญกับวัฒนธรรม ประเพณีเก่าแก่ที่สืบทอดกันมา เช่น การสวดมนต์ตอนบ่าย ๓ โมง โดยอาจมีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยเพื่อความสะดวกในการเข้าร่วมของคนในหมู่บ้านแต่ยังคงปฏิบัติอยู่ เรื่องภาษามอญยังคงมีการอนุรักษ์อยู่แต่มีเฉพาะกลุ่มวัยสูงอายุที่สามารถฟัง พูด อ่าน เขียน ได้ครบถ้วน ส่วนใหญ่ในกลุ่มอื่น ๆ สามารถพูดและฟังเท่านั้น โดยความสัมพันธ์ระหว่างมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้มีศาสนาเป็นสิ่งที่เชื่อมโยงให้ทั้งสองอยู่คู่กันไป อย่างไรก็ตาม ความตระหนักในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมนั้น มีผลมาจากช่วงอายุซึ่งอาจแบ่งได้เป็นกลุ่มคนรุ่นเก่า และกลุ่มคนรุ่นใหม่ที่จะให้คุณค่ามรดกทางวัฒนธรรมของแตกต่างกันออกไป จากการเก็บข้อมูลทำให้ได้ทราบถึงกระบวนการการมีส่วนร่วมของชาวบ้านศาลาแดงเหนือว่า อยู่ในระดับที่ผู้ออกแบบและชุมชนออกแบบร่วมกันในทุกขั้นตอนการออกแบบตั้งแต่ต้นจนจบโครงการ โดยเน้นไปทุกชุมชนเป็นหลักในการตัดสินใจและลงมือปฏิบัติ โดยผู้ออกแบบทำหน้าที่เป็นผู้อำนวยความสะดวกในการทำกิจกรรมให้ราบรื่นเท่านั้น^{๙๖}

รัศมี ชูทรงเดช ได้วิจัยเรื่อง “การสืบค้นและจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนในอำเภอบาง - ปางมะผ้า - ขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน” ผลการวิจัยพบว่า แหล่งท่องเที่ยวที่อยู่ในอำเภอ ดังกล่าวที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมต่าง ๆ อาจถูกกลืนไปกับกระแสสังคมในยุคโลกาภิวัตน์ โดยนักท่องเที่ยวเป็นผู้นำสิ่งแปลกปลอมต่าง ๆ เข้ามาในพื้นที่ ดังนั้นผู้วิจัยจึงเห็นความสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรมที่อาจจะถูกทำลายไปจึงทำการวิจัยเพื่อเสนอแนะให้เกิดการจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนซึ่งจำเป็นต้องมีฐานในการจัดการมาจากการมีส่วนร่วมของชุมชน รวมทั้งการรวบรวมองค์ความรู้ สร้างความรู้ความเข้าใจให้เกิดสำนึกกับคนในชุมชนเองให้เกิดความภูมิใจในคุณค่าของมรดกทาง วัฒนธรรมที่ตนมี ส่งผลไปสู่การอนุรักษ์ พื้นฟูและการดำรงรักษาอัตลักษณ์ของบรรพบุรุษสืบต่อลูก หลายต่อไป^{๙๗}

รณรงค์ ขมพูพันธ์ ได้วิจัยเรื่อง “แนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมและมรดกทางวัฒนธรรม กรณีศึกษา : เทศบาลนครลำปาง” ผลการวิจัยพบว่า หลักการที่เกี่ยวกับคุณค่าและองค์ประกอบของภูมิทัศน์แล้ว สิ่งที่สำคัญที่จะเป็นการจัดการที่ยั่งยืนคือ การร่วมมือหรือการมีส่วนร่วมและการตระหนักถึงคุณค่าของความสำคัญต่อภูมิทัศน์วัฒนธรรมและมรดกทางวัฒนธรรมของคนในพื้นที่นั้น ๆ เอง^{๙๘}

นุทิศ เอี่ยมใส ได้วิจัยเรื่อง “ทุนทางศิลปวัฒนธรรมประเพณีกับการ พัฒนาความเข้มแข็งของชุมชนในจังหวัดเพชรบูรณ์” ผลการวิจัยพบว่า ทุนทางสังคมที่เสริมสร้างความ เข้มแข็งของชุมชนบ้านสะเดียงอยู่ในระดับมาก ๔ มิติ จาก ๕ มิติ ได้แก่ มิติด้านกิจกรรม และความ ร่วมมือ มิติด้านกลุ่ม และเครือข่าย และมิติด้านอำนาจหน้าที่และกิจกรรมทางการเมือง ส่วนมิติด้าน ความไว้วางใจและ

^{๙๖} พลอยภัทรา ตระกูลทองเจริญ, “การศึกษาความตระหนักในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมผ่านกระบวนการการมีส่วนร่วม กรณีศึกษา : หมู่บ้านศาลาแดงเหนือ เชียงรายน้อย”, *รายงานวิจัย*, (มหาวิทยาลัยกรุงเทพ, ๒๕๕๗).

^{๙๗} รัศมี ชูทรงเดช, “การสืบค้นและจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนในอำเภอบาง-ปางมะผ้า ขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน”, *รายงานวิจัย*, (มหาวิทยาลัยศรีปทุม, ๒๕๖๔).

^{๙๘} รณรงค์ ขมพูพันธ์, “แนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมและมรดกทางวัฒนธรรม กรณีศึกษา : เทศบาลนครลำปาง”, *วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหาร*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๓).

ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันนั้น อยู่ในระดับปานกลางเพียงด้านเดียว โดย ๑) มิติ ด้านกิจกรรมและความร่วมมือ นั้น ในชุมชนบ้านสะเตียงมีการจัดงานสำคัญตามประเพณี กิจกรรมทางศาสนา และกิจกรรมพัฒนาชุมชน ซึ่งสมาชิกในชุมชนบ้านสะเตียง ได้ให้ความร่วมมือในการเข้าร่วม กิจกรรมของชุมชนเป็นอย่างดี ๒) มิติด้านความสมานฉันท์ทางสังคมการอยู่ร่วมกันในสังคม ความ ชัดแย้งและความรุนแรงสมาชิกภายในชุมชนบ้านสะเตียง มีความสามัคคีกัน มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และมีความสนิทสนมกันในระดับมาก มีการเยี่ยมเยียนไปมาหาสู่ระหว่างกัน และมีการเข้าร่วมในงาน สังคมในชุมชน อีกทั้งมีระดับความปลอดภัยในชุมชนมาก ๓) มิติด้านกลุ่มและเครือข่าย ชุมชนบ้านสะเตียงมีการจัดตั้งกลุ่มต่าง ๆ เพื่อดำเนินกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนร่วมซึ่งมีประสิทธิภาพในการ ดำเนินงาน โดยสมาชิกกลุ่มได้เข้ามีส่วนร่วมในการดำเนินงานของกลุ่ม อีกทั้งชุมชนสะเตียงมีเครือข่าย ในชุมชนสูง มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกันระหว่างเพื่อนสมาชิกในชุมชน และมีการติดต่อประสานงาน เพื่อประชุม และทำกิจกรรมร่วมกันกับกลุ่มภายนอกชุมชน ๔) มิติด้านอำนาจหน้าที่และกิจกรรม ทางการเมือง สมาชิกในชุมชนได้รับมอบหมายให้ปฏิบัติหน้าที่ในกิจกรรมการพัฒนาชุมชน และได้ ชักชวนเพื่อนบ้านให้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนาชุมชน อีกทั้งมีการไปใช้สิทธิ์เลือกตั้งเมื่อมีการ เลือกตั้งและไปฟังปราศรัยของนักการเมืองทั้งระดับท้องถิ่นและระดับชาติ นอกจากนี้ในมิติด้านความ ไว้วางใจและความ เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในระดับปานกลาง แต่เมื่อพิจารณาเฉพาะด้านความเป็น อันหนึ่งอันเดียวกันพบว่าสมาชิกในชุมชนบ้านสะเตียง มีการใช้ความช่วยเหลือโดยการสละกำลังกาย เพื่อดำเนินกิจกรรมของโครงการที่มีประโยชน์ต่อชุมชน และมีการเยี่ยมเยียนให้ความช่วยเหลือ ครอบครัวภายในชุมชนทั้ง ด้านกำลังกายและด้านการเงิน^{๙๙}

วารุณี พงษ์ภิญโญ ได้วิจัยเรื่อง “ภูมิปัญญาชาวบ้านต่อการสร้างความเข้มแข็งของ ชุมชน : กรณีศึกษาบ้านอัมพวัน หมู่ที่ ๘ ตำบลสำราญ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น” ผลการวิจัยพบว่า ชาวบ้านนำภูมิปัญญาชาวบ้านทาง การเกษตรแบบดั้งเดิมผสมผสานกับประสบการณ์ประยุกต์เข้ากับแนวคิดใหม่ที่ค้นพบมาปรับใช้ให้ เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ เพื่อเพิ่มผลผลิตให้มากขึ้นมีรายได้มากขึ้นทำให้สมาชิกใน ครอบครัวสามารถพึ่งตนเองได้^{๑๐๐}

สุวิทย์ รักษาสงค์, สุวิชัย โกศัลยะวัฒน์ และจันทร์ชลิ มาพุทธ ได้วิจัยเรื่อง “ชุมชนที่เข้มแข็งบนฐานทุนสังคมและทุนสนับสนุนของชุมชนตลาดน้ำตลิ่งชันเขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร” ผลการศึกษาพบว่า การเสริมสร้างศักยภาพชุมชนของตลาดน้ำในเขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร มีประวัติศาสตร์ยาวนานและได้รับการสืบทอดมาตั้งแต่สมัยอยุธยา เป็นพื้นที่ที่กองทัพและประชาชนสัญจรผ่านมาตั้งแต่สมัยราชวงศ์อู่ทอง และเป็นเมืองหลวงเก่าในสมัยพระเจ้าตากสินมหาราช มีคลองและศาสนสถานเก่าแก่มากมาย มีกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ เข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ ประเพณีที่โดดเด่นได้แก่ จักพระ การแข่งขันเรือ และการทำพิธีขอพรให้ข้าวสุก ซึ่งจัดขึ้นทุกปี นอกจากนี้ ตลาดน้ำทั้งสี่แห่งยังเป็นสถานที่สำคัญและแหล่งท่องเที่ยว สวนผลไม้และสวนดอกไม้ที่อยู่ใกล้เมืองถือเป็นทุนทาง

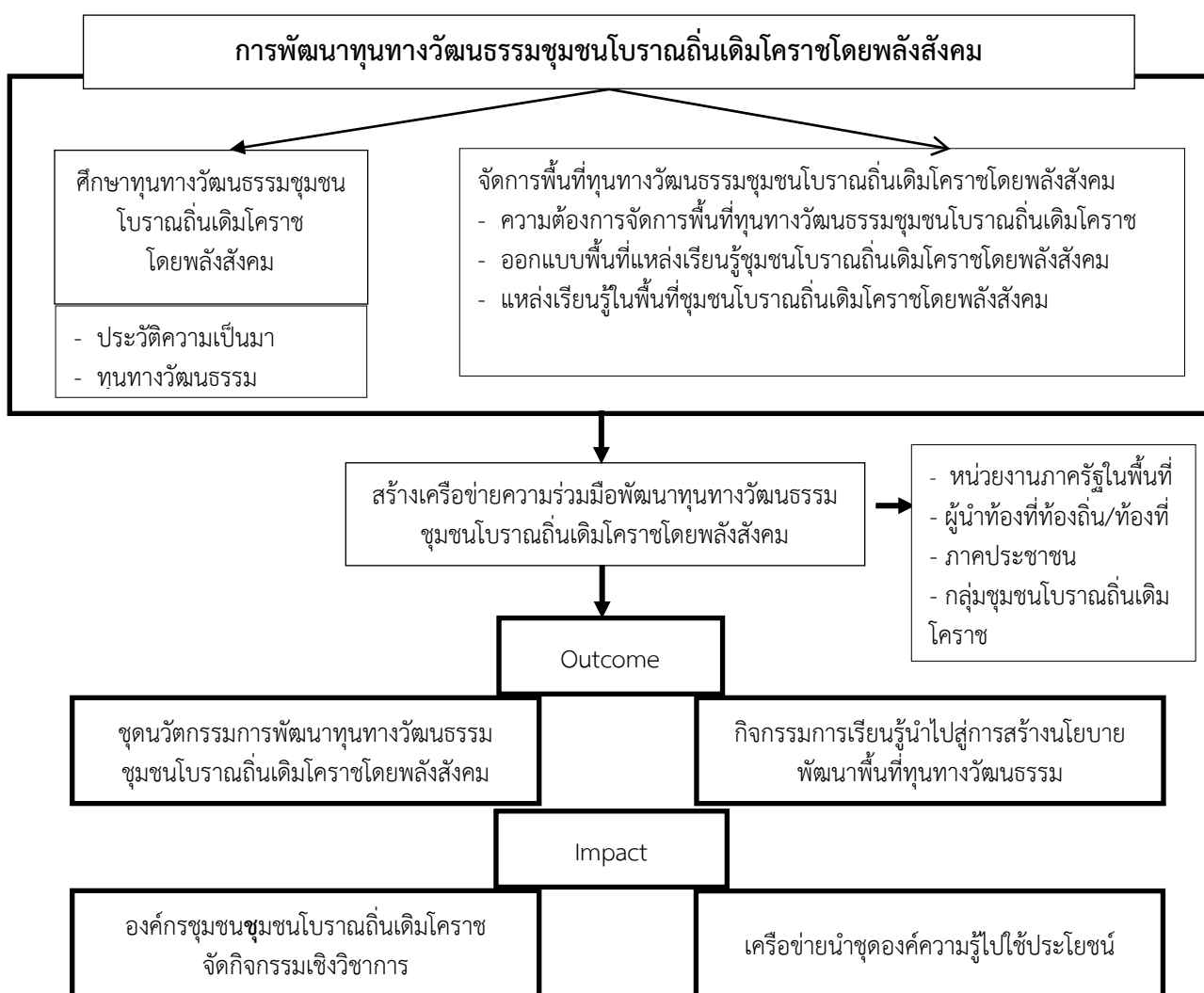
^{๙๙} นุทิศ เอี่ยมใส, “ทุนทางศิลปวัฒนธรรมประเพณีกับการพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชนในจังหวัดเพชรบูรณ์”, **รายงานวิจัย**, (มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์, ๒๕๕๕).

^{๑๐๐} วารุณี พงษ์ภิญโญ, “ภูมิปัญญาชาวบ้านต่อการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน : กรณีศึกษาบ้านอัมพวัน หมู่ที่ ๘ ตำบลสำราญ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย :มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย, ๒๕๖๕).

สังคมและทุนทางวัฒนธรรม ปัจจุบัน เขตตลิ่งชันเป็นหนึ่งในห้าสิบเขตของกรุงเทพมหานคร วิถีชีวิตดั้งเดิมของประชาชนในพื้นที่ยังคงเห็นได้ในปัจจุบัน ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมทางน้ำ เช่น คลอง ถูกใช้เป็นเส้นทางสัญจรและการขนส่งในชีวิตประจำวันทั่วไป^{๑๐๑}

จากการศึกษาวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย ทุนทางวัฒนธรรม โดยสรุปได้ว่า ทุนทางวัฒนธรรมเป็นการทำวิถีชีวิต แบบแผนของวัฒนธรรมเป็นเป็นตัวส่งเสริมความเข้มแข็งของ ชุมชน ทำให้วัฒนธรรมประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกิดรากฐานที่มั่นคง และเกิดการต่อยอดขององค์ ความรู้เดิมมาสู่การเปลี่ยนแปลงของชุมชนในอนาคตต่อไป

๒.๕ กรอบแนวคิดการวิจัย

แผนภาพที่ ๒.๑ กรอบแนวคิดการวิจัย

^{๑๐๑} สุวิทย์ รักษาสงค์, สุวิชัย โกศัยยะวัฒน์ และจันทร์ชลิ มาพุทธ, “ชุมชนที่เข้มแข็งบนฐานทุนสังคมและทุนสนับสนุนของชุมชนตลาดน้ำตลิ่งชันเขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร”, วารสารเพื่อการศึกษาและการพัฒนาสังคม, ปีที่ ๑๔ ฉบับที่ ๒ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๖๑) : ๑๗๘-๑๘๙.

บทที่ ๓

วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชโดยพลังสังคม” ผู้วิจัยเป็นการวิจัยและพัฒนา โดยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งผู้วิจัยจะได้นำเสนอขั้นตอนการดำเนินการวิจัยมีกระบวนการวิจัยดังนี้

- ๓.๑ รูปแบบการวิจัย
- ๓.๒ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ
- ๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
- ๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล
- ๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล
- ๓.๖ สรุปกระบวนการวิจัย

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชโดยพลังสังคม” มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษาทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชโดยพลังสังคม ๒) เพื่อพัฒนาพื้นที่ทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชโดยพลังสังคม ๓) เพื่อสร้างเครือข่ายความร่วมมือในการพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชโดยพลังสังคม โดยมีวิธีวิจัยดังนี้

๑. รูปแบบการวิจัย

รูปแบบการวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยแบบผานวิธีของการวิจัย ๒ ประเภท คือ การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) โดยมีขั้นตอนการวิจัย ดังนี้

๑.๑ การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีขั้นตอนดังนี้

๑) สัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ ๑. พระสงฆ์ในพื้นที่ ๒. กลุ่มบุคคลในองค์กรภาครัฐ พัฒนาชุมชนจังหวัด พัฒนาชุมชนอำเภอ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดนครราชสีมา สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดนครราชสีมา สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัด สถานศึกษา และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ๓. ผู้นำชุมชน ประชาชนชุมชน และสมาชิกกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน ๔. ตัวแทนชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชวัดพระนอนบ้านคลองขวาง จำนวน ๓๐ คน เพื่อศึกษาทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชโดยพลังสังคม

๒) การสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) กับผู้เชี่ยวชาญ ได้แก่ ๑. พระสงฆ์ในพื้นที่ ๒. กลุ่มบุคคลในองค์กรภาครัฐ พัฒนาชุมชนจังหวัด พัฒนาชุมชนอำเภอ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดนครราชสีมา สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดนครราชสีมา สำนักงานการ

ท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัด สถานศึกษา และเทศบาลตำบลสูงเนิน๓. ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชุมชน และสมาชิกกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน ๔. ตัวแทนชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชวัดพระนอนบ้านคลองขวาง จำนวน ๑๑ คน เพื่อการพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชโดยพลังสังคม

๑.๒ การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) มี ๕ ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ ๑ ศึกษาทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชโดยพลังสังคมทบทวนวรรณกรรม เป็นการวิพากษ์เอกสาร และงานวิจัยที่มี อยู่หรือที่สามารถเข้าถึงได้ โดยเก็บ รวบรวมข้อมูล สำนวณสภาพความเป็นจริง ของเหตุการณ์ทั้งในอดีตและปัจจุบัน วิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารสิ่งพิมพ์ รวมทั้งข้อมูลในรูปแบบต่าง ๆ ที่มีบุคคลอื่น ได้บันทึกหรือตีพิมพ์เผยแพร่ ผู้วิจัยได้ กรอบแนวคิดเชิงทฤษฎี (Theoretical Framework) และพัฒนาเป็นกรอบแนวคิด ในการวิจัย (Research Conceptual Framework) โดยใช้เครื่องมือในการศึกษาชุมชนและการวิเคราะห์ชุมชน เช่น การทำแผนที่เดินดินรอบ การทำแผนที่ทางสังคม แผนที่วัฒนธรรม, SWOT analysis เป็นต้น โดยศึกษาในประเด็น

๑. ความหลากหลายทางทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชวัดพระนอนบ้านคลองขวาง ตำบลเสมา อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา

๒. ลักษณะทางภูมิศาสตร์กายภาพ และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

๓. ทุนทางวัฒนธรรมเชิงพุทธในพื้นที่ชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชวัดพระนอนบ้านคลองขวาง

๔. การจัดการพื้นที่การใช้ประโยชน์สภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในมิติด้านต่างๆ ของชุมชน

๕. แผนการพัฒนาพื้นที่ชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชวัดพระนอนบ้านคลองขวาง ของหน่วยงานรัฐ และองค์กรปกครอง ส่วนท้องถิ่น

ขั้นตอนที่ ๒ พัฒนาพื้นที่ทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชโดยพลังสังคม

๑. จัดเวทีระดมสมองกับภาคส่วนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อออกแบบพื้นที่ทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชให้เป็นพื้นที่เรียนรู้

๒. จัดสนทนากลุ่มกับผู้มีส่วนได้เสียกับการจัดการพื้นที่

๓. สัมภาษณ์เชิงลึกกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกในทุกมิติของพื้นที่ชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชวัดพระนอนบ้านคลองขวาง และการพัฒนาให้เป็นแหล่งเรียนรู้

๔. นำข้อมูลที่ได้มาจัดประชุมเพื่อร่วมออกแบบและพัฒนาพื้นที่ทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชโดยพลังสังคม

ขั้นตอนที่ ๓ สร้างเครือข่ายความร่วมมือในการพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชโดยพลังสังคม

๑. จัดประชุมกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเพื่อระดมความคิดเห็น ในการพัฒนาพื้นที่ทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชโดยพลังสังคมให้เป็นต้นแบบ

๒. กำหนดแนวทางร่วมกับกับเครือข่ายในการพัฒนาพื้นที่ให้เป็นแหล่งเรียนรู้เพื่อให้เกิดความยั่งยืน และถ่ายทอดไปยังพื้นที่อื่น ๆ

ขั้นตอนที่ ๔ ตรวจสอบความถูกต้องและความน่าเชื่อถือ การตรวจสอบความถูกต้องและความน่าเชื่อถือของข้อมูลที่ได้จากการวิจัยในเรื่อง ศึกษาทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช

โดยพลังสังคมและภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้องกับชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชด้วยวิธีการจัดเวทีระดมความคิด และ ตรวจสอบข้อมูลด้วยผู้เชี่ยวชาญ

๓.๒ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

คณะผู้วิจัยศึกษาระบบเสริมสร้างสุขภาวะลดภาวะแทรกซ้อนโรคเบาหวานของผู้พิการทางการเคลื่อนไหวและพัฒนาระบบเสริมสร้างสุขภาวะลดภาวะแทรกซ้อนโรคเบาหวานของผู้พิการทางการเคลื่อนไหวโดยทำการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ และจัดสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) กับผู้เชี่ยวชาญ ดังนี้

๓.๒.๑ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ แบ่งออกเป็น ๗ กลุ่ม คือ

คณะผู้วิจัยศึกษาทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชโดยพลังสังคมและการพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชโดยพลังสังคมโดยทำการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ และจัดสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) กับผู้เชี่ยวชาญ ดังนี้

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ แบ่งออกเป็น ๔ กลุ่ม คือ

- ๑) กลุ่มนักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา ได้แก่ พระสงฆ์ในพื้นที่ จำนวน ๕ รูป
- ๒) กลุ่มตัวแทนหน่วยงานภาครัฐ ได้แก่ พัฒนาชุมชนจังหวัด พัฒนาชุมชนอำเภอ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดนครราชสีมา สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดนครราชสีมา สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัด สถานศึกษา และเทศบาลตำบลสูงเนินจำนวน ๑๒ คน
- ๓) กลุ่มตัวแทนผู้นำชุมชน ได้แก่ ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชุมชน และสมาชิกกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน จำนวน ๖ คน
- ๔) กลุ่มตัวแทนประชาชน ได้แก่ ประชาชนในพื้นที่ชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชวัดพระนอน บ้านคลองขวาง จำนวน ๗ คน

รวมทั้งสิ้น ๓๐ คน

๓.๒.๒ การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research)

ผู้เข้าร่วมกิจกรรม แบ่งออกเป็น ๔ กลุ่ม คือ

- ๑) กลุ่มนักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา ได้แก่ พระสงฆ์ในพื้นที่ จำนวน ๒ รูป
- ๒) กลุ่มตัวแทนหน่วยงานภาครัฐ ได้แก่ เทศบาลตำบลสูงเนินจำนวน ๓ คน
- ๓) กลุ่มตัวแทนผู้นำชุมชน ได้แก่ ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชุมชน และสมาชิกกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน จำนวน ๓ คน
- ๔) กลุ่มตัวแทนประชาชน ได้แก่ ประชาชนในพื้นที่ชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชวัดพระนอน บ้านคลองขวาง จำนวน ๑๐ คน

รวมทั้งสิ้น ๑๑ คน

๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เนื่องจากการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบผสมวิธีเน้นการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) โดยเน้นการสร้างนวัตกรรมการพัฒนาพื้นที่ทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช โดยพลังสังคม ซึ่งนำไปทดลองใช้กับพื้นที่ชุมชนถิ่นเดิมโคราชวัดพระนอนบ้านคลองขวาง และขยายผลไปยังชุมชนถิ่นเดิมโคราชบ้านพรหมราชต่งนั้น จึงมีเครื่องมือในการวิจัยประกอบด้วย

๑. แบบสัมภาษณ์ (Interview Form) มุ่งเน้นการสัมภาษณ์ มุ่งเน้นการสัมภาษณ์ พระสงฆ์ในพื้นที่ ตัวแทนสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดนครราชสีมา สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัด นครราชสีมา และองค์การบริหารส่วนตำบลเสมาผู้นำชุมชน ราษฎรชุมชน และสมาชิกกลุ่มต่าง ๆ ใน ชุมชน และประชาชนในพื้นที่ชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชวัดพระนอนบ้านคลองขวาง ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาพื้นที่ทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชโดยพลังสังคมโดยมีเนื้อหาสำคัญ เช่น

- ๑) ประวัติความเป็นมาของชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช
- ๒) ระบบการจัดการชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชโดยพลังสังคม
- ๓) ทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชโดยพลังสังคม
- ๔) ความต้องการจัดการพื้นที่ทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช
- ๕) ออกแบบและจัดการพื้นที่แหล่งเรียนรู้ชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชโดยพลังสังคม
- ๖) แหล่งเรียนรู้ในพื้นที่ชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชโดยพลังสังคม
- ๗) การพัฒนานวัตกรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช
- ๘) การสร้างเครือข่ายชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช

๒. ชุดปฏิบัติการวิจัย (Research Practice Set)

คณะผู้วิจัยจัดกิจกรรมเกี่ยวกับออกแบบและจัดการพื้นที่แหล่งเรียนรู้ชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชโดยพลังสังคม โดยกำหนดเป็นชุดปฏิบัติการ จำนวน ๒ ชุด คือ

ชุดปฏิบัติการที่ ๑ ชุดความรู้ เช่น บริบทพื้นที่ทุนทางวัฒนธรรม ที่แสดงถึงประวัติความเป็นมาของพื้นที่ และการจัดการชุมชน

ชุดปฏิบัติการที่ ๒ ชุดปฏิบัติการทางการออกแบบและจัดการพื้นที่แหล่งเรียนรู้ชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชโดยพลังสังคมประกอบด้วยขั้นตอนที่สำคัญ ได้แก่

ขั้นตอนที่ ๑ การศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลชุมชน สังคมและทุนทางวัฒนธรรมเพื่อประกอบการพิจารณาวางแผนงานวิจัยในการพัฒนาพื้นที่แหล่งเรียนรู้ชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชโดยพลังสังคม

ขั้นตอนที่ ๒ การวางแผนโดยนำข้อมูลมาวิเคราะห์พื้นที่

ขั้นตอนที่ ๓ การออกแบบพื้นที่แหล่งเรียนรู้ชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชโดยพลังสังคม

ขั้นตอนที่ ๔ การส่งเสริมผลประโยชน์ของชุมชนจากกิจกรรมการพัฒนาชุมชน

ขั้นตอนที่ ๕ การติดตามประเมินผลการดำเนินงาน

ขั้นตอนที่ ๖ สร้างเครือข่ายความร่วมมือในการพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชโดยพลังสังคม

การสร้างเครื่องมือการวิจัย

๑) ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อกำหนดกรอบแนวคิดในการสร้างเครื่องมือที่เกี่ยวข้องทั้ง แบบสัมภาษณ์ (Interview Form) แบบสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) และชุดปฏิบัติการวิจัย (Research Practice Set)

๒) ร่างเครื่องมือทุกฉบับ ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ (Interview Form) แบบสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) และชุดปฏิบัติการวิจัย (Research Practice Set) เพื่อให้เป็นต้นแบบการรวบรวมข้อมูลในพื้นที่

๓) นำเสนอผู้เชี่ยวชาญ จำนวน ๓ คน เพื่อทดสอบความตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) โดยให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความสอดคล้องตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายของการวิจัย

๔) นำผลการตรวจสอบมาคำนวณหาค่าความสอดคล้องระหว่างข้อคำถามกับวัตถุประสงค์หรือนิยาม (IOC: Item Objective Congruence Index) เกณฑ์การพิจารณาคัดเลือกตามวัตถุประสงค์ที่มีคะแนนเฉลี่ยตั้งแต่ ๐.๕๐ ถึง ๑.๐๐ ซึ่งแสดงว่าจุดประสงค์นั้นวัดได้ครอบคลุมเนื้อหาหรือข้อสอบนั้นวัดได้ตรงตามวัตถุประสงค์ และถ้าข้อใดได้คะแนนเฉลี่ยต่ำกว่า ๐.๕๐ ต้องนำไปปรับปรุงแก้ไข เพราะมีความสอดคล้องกันต่ำ และปรับปรุงเครื่องมือการวิจัยตามข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญ เพื่อจัดทำแบบสอบถาม (Questionnaires) แบบสัมภาษณ์ (Interview Form) แบบสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) และชุดปฏิบัติการวิจัย (Research Practice Set) ฉบับสมบูรณ์

๕) จัดทำเครื่องมือการวิจัยฉบับสมบูรณ์และนำไปใช้ในการวิจัย

๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลและการปฏิบัติการวิจัยเพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ผู้วิจัยได้แบ่งการเก็บรวบรวมข้อมูลวิจัยออกเป็น ๗ ระยะ มีขั้นตอนการดำเนินการวิจัย ดังนี้

ระยะที่ ๑ การจัดประชุมทีมวิจัย เพื่อชี้แจงความรู้ความเข้าใจและจัดสร้างเครื่องมือประกอบการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และการสนทนากลุ่ม (Focus Group) การใช้เครื่องมืออุปกรณ์ประกอบการวิจัย ได้แก่ เครื่องบันทึกภาพและเสียง

ระยะที่ ๒ การลงสำรวจข้อมูลภาคสนาม (Field Study) โดยการคัดเลือกชุมชนเป้าหมายแบบเจาะจง (Purposive Sampling) เพื่อรวบรวมข้อมูลทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช โดยพลังสังคม โดยการทำความเข้าใจและประสานงานติดต่อเพื่อขออนุญาตทำวิจัยกับกลุ่มประชากรเป้าหมาย โดยใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และการสนทนากลุ่ม (Focus Group) เพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ ๑. โดยการสำรวจข้อมูลและคัดเลือกเป้าหมายแบบเจาะจง (Purposive Sampling) เพื่อรวบรวมข้อมูลในพื้นที่ โดยมีหลักเกณฑ์ในการคัดเลือก ดังนี้

๑. สถานที่ในการลงพื้นที่สำรวจต้องเป็นสถานที่เหมาะสมต่อการปฏิบัติการวิจัย และได้รับอนุญาตอย่างถูกต้อง

๒. สถานที่ในการลงพื้นที่สำรวจนั้น ต้องได้รับความสนใจ

ระยะที่ ๓ พัฒนาพื้นที่ทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชโดยออกแบบและจัดการพื้นที่แหล่งเรียนรู้ชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชโดยพลังสังคม

ระยะที่ ๔ การจัดพิมพ์เอกสารรายงานความก้าวหน้างานวิจัยเพื่อนำเสนอรายงานความก้าวหน้าแก่แหล่งทุนสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ เพื่อพัฒนาและปรับปรุงรายงานความก้าวหน้างานวิจัยและนำเครื่องมือการวิจัยไปทดสอบความตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) และทดสอบความเชื่อมั่น (Reliability) ในการจัดทำฉบับสมบูรณ์

ระยะที่ ๕ การสรุปแนวทางการพัฒนาพื้นที่ทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช โดยพลังสังคม แล้วนำข้อมูลไปสู่การจัดทำเวทีในพื้นที่เพื่อสร้างเครือข่ายความร่วมมือในการพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช โดยการจัดกิจกรรมถ่ายทอดความรู้หรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้องและจัดทำประชาพิจารณ์ หลังจากนั้น จึงดำเนินการลงมือปฏิบัติการวิจัยเพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ ๒ และข้อที่ ๓

ระยะที่ ๖ การจัดประชุมเสวนาทางวิชาการ และกิจกรรมเชิงปฏิบัติการ ออกแบบและจัดการพื้นที่และทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชโดยพลังสังคม

ระยะที่ ๗ การจัดทำสื่อสิ่งพิมพ์ วีดีโอ ผลงานวิจัย วิดีทัศน์นำเสนอ เพื่อเผยแพร่ความรู้สู่สาธารณชน รวมทั้งการจัดทำแผ่นพับ หนังสือสรุปองค์ความรู้ เว็บไซต์ และการเผยแพร่สู่สื่อสารมวลชนสื่อสารสนเทศ และการจัดพิมพ์เอกสารรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

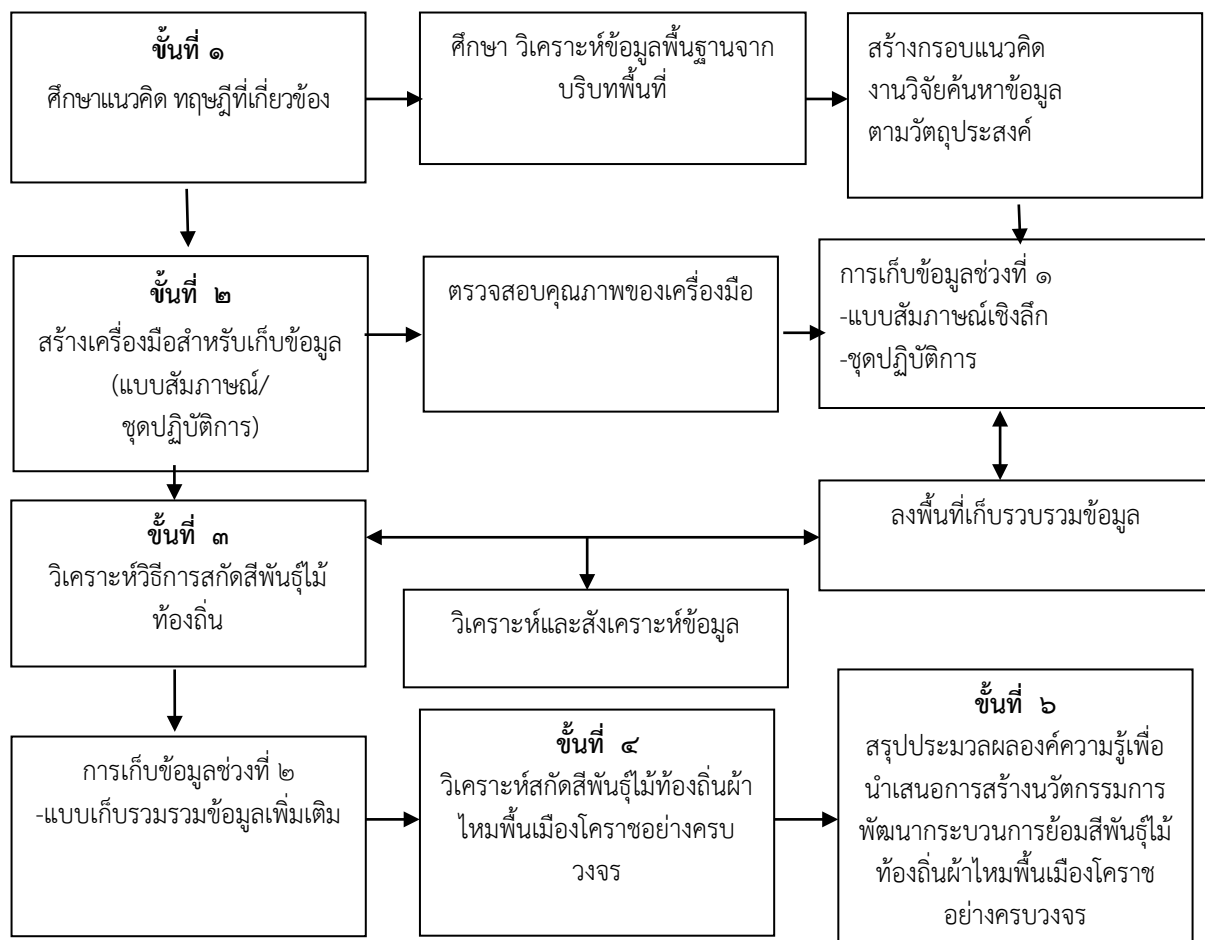
๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลทั้งในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ ดังนี้

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลตามเนื้อหา (Content analysis) แล้วสรุปตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ โดยการวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลจากการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยผู้วิจัยจะนำข้อมูลจากการวิเคราะห์จากเอกสาร ประกอบกับข้อมูลที่ได้จากแบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และการสนทนากลุ่ม (Focus Group) หลังจากนั้น ผู้วิจัยยืนยันความน่าเชื่อถือได้ของข้อมูลด้วยการให้บุคคลที่อยู่ในปรากฏการณ์ที่ศึกษาและบุคคลที่มีความรู้เกี่ยวกับเรื่องที่ทำการศึกษาตรวจสอบและรับรองความถูกต้อง โดยการแปลข้อมูลพร้อมให้ข้อคิดเห็นเพิ่มเติม ทักท้วงหรือยอมรับข้อมูลที่นำเสนอ ซึ่งการตรวจสอบความน่าเชื่อถือได้ของข้อมูลด้วยวิธีนี้ ผู้วิจัยใช้กับข้อมูลเบื้องต้นและข้อมูลที่เป็นส่วนที่ผู้วิจัยได้ตีความแล้วนำข้อมูลจากการสัมภาษณ์โดยผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Information) นำมาวิเคราะห์เชิงพรรณนาและการนำเสนอภาพกิจกรรมและชุดองค์ความรู้ (หนังสือสรุปองค์ความรู้) และวิทัศน์บรรยายการสังเคราะห์ข้อมูลให้ได้ผลเป็นเชิงประจักษ์ และนำไปใช้ประโยชน์ได้จริงในวงกว้าง โดยมุ่งเน้นการวิเคราะห์โดยการสรุปตามสาระสำคัญด้านเนื้อหาที่กำหนดไว้ โดยวิเคราะห์เนื้อหา

๓.๖ สรุปกระบวนการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัยจากการลงภาคสนามเบื้องต้นเพื่อเก็บข้อมูลพื้นฐานในการศึกษาวิจัยศึกษากิจกรรมต่างๆ ที่ทำให้เกิดความร่วมมือ เพื่อเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ที่จะสามารถให้ข้อมูลที่ตรงและเป็นจริงได้ในการศึกษาวิจัย จากการลงพื้นที่เบื้องต้นสรุปดังแผนภาพที่ ๓.๑

แผนภาพที่ ๓.๑ สรุปกระบวนการวิจัย

บทที่ ๔

ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชโดยพลังสังคม” ซึ่งผู้วิจัยได้กำหนดระเบียบวิธีวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๔.๑ ทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช

๔.๒ พัฒนาพื้นที่ทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชโดยพลังสังคม

๔.๓ สร้างเครือข่ายความร่วมมือในการพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชโดยพลังสังคม

๔.๔ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

๔.๑ ทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช

จากการศึกษาข้อมูลทางเอกสาร ที่เกี่ยวข้องทั้งทางตรงและทางอ้อม ทำให้ผู้วิจัยได้ทราบถึงประวัติความเป็นมาชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช คือ วัดพระนอนบ้านคลองขวาง ตำบลเสมา อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดนครราชสีมา

การพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชโดยพลังสังคมบ้านเสมา เป็นตัวอย่างของการใช้พลังชุมชนเป็นศูนย์กลางในการอนุรักษ์ พื้นฟู และต่อยอดวัฒนธรรมท้องถิ่นอย่างมีส่วนร่วม กระบวนการดังกล่าวไม่เพียงช่วยรักษามรดกทางวัฒนธรรม แต่ยังสร้างความเข้มแข็งทางสังคม เศรษฐกิจ และจิตวิญญาณของชุมชนในพื้นที่ อำเภอสว่างแดนดิน และจังหวัดนครราชสีมา อันนำไปสู่การพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืนในระยะยาว มีลักษณะเฉพาะที่น่าสนใจดังนี้

๔.๑.๑ ประวัติความเป็นมาชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช วัดพระนอนบ้านคลองขวาง ตำบลเสมา อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดนครราชสีมา

จากการวิเคราะห์ข้อมูลทางเอกสาร และการสัมภาษณ์ประวัติความเป็นมาชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช วัดพระนอนบ้านคลองขวาง ตำบลเสมา อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดนครราชสีมา พบว่า

ซึ่งผู้ใหญ่บ้านคลองขวางได้ให้สัมภาษณ์ว่า หมู่บ้านคลองขวางมีมาเมื่อไรไม่ปรากฏหลักฐาน เพียงแต่ทราบจากปู่ ย่า ตา ยาย เล่าสู่กันฟังว่า บรรพบุรุษได้ย้ายมาจากบ้านหินตั้ง หมู่ที่ ๕ ตำบลเสมา โดยเข้ามาอาศัยอยู่ตามทีนา ได้ปลูกกระท่อม ปลูกบ้าน และมีลูกหลานสืบต่อกันมา บริเวณที่ตั้งของหมู่บ้านมีลักษณะเป็นเนินดินเตี้ย ๆ ล้อมรอบด้วยทุ่งนา มีระดับสูงจากพื้นที่นาประมาณหนึ่งเมตรเศษ มีคลองน้ำแยกจากลำตะคองไหลผ่านหมู่บ้าน จึงมีชื่อเรียกตามสภาพพื้นที่ว่า “บ้านคลองขวาง” โดยคลองน้ำดังกล่าวด้านทิศเหนือไหลไปเชื่อมกับลำห้วยไผ่ ไปทางทิศตะวันออก แล้วไหลสู่ลำตะคอง ซึ่งอยู่ทางทิศใต้ประมาณ ๕๐๐ เมตร หมู่บ้านคลองขวางตั้งอยู่ห่างจากตัวอำเภอสว่างแดนดินไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือประมาณ ๕ กิโลเมตร และมีอาณาเขตติดต่อกับ

หมู่บ้านต่าง ๆ ในบริเวณรอบเมืองโบราณเสมามีร่องรอยของชุมชนโบราณและศาสนสถานที่เกี่ยวข้อง กับวัฒนธรรมสมัยทวารวดีอยู่หลายแห่ง เช่น ที่บ้านคลองขวางมีพระพุทธรูปศิลาทรายขนาดใหญ่ ประดิษฐานอยู่ที่วัดธรรมจักรเสมาราม บ้านคลองขวาง อำเภอสว่างแดนดิน พร้อมทั้งใบเสมาหินที่ปักเรียง กันอยู่หลายแห่ง ปัจจุบันเมืองเสมาได้มีการสำรวจแล้ว แต่บางพื้นที่ยังมิได้ทำการขุดแต่งเพื่อค้นหา โบราณวัตถุอื่น ๆ นักโบราณคดีเคยสันนิษฐานว่า เนื่องจากที่ตั้งของเมืองเสมาเป็นพื้นที่โคกเนิน มักจะ มีความแห้งแล้ง และในบางปีเกิดโรคภัยไข้เจ็บอยู่เสมอ เนื่องจากอยู่ใกล้ป่าดงพญาเย็น ชาวบ้านจึงได้ อพยพไปอยู่ที่เมืองโคราชะปุระ ทำให้เมืองเสมาถูกทิ้งร้างไปในที่สุด อีกประการหนึ่ง ชุมชนที่อพยพ เข้าไปอยู่อาศัยในระยะหลังเชื่อว่า เมืองเสมาเป็นพื้นที่ที่มีอาถรรพ์และมีความศักดิ์สิทธิ์ จึงไม่มีใคร ไกล้าเข้าไปอยู่อาศัยภายในบริเวณตัวเมืองอย่างถาวร และหากเข้าไปอยู่อาศัยได้ก็ไม่นาน จะต้องพากัน อพยพหนีออกไปจนหมด ดังนั้น ภายในเมืองเสมาจึงมีสภาพรกร้าง ปัจจุบันชาวบ้านคลองขวางได้ใช้ พื้นที่ภายในเมืองเสมาเป็นพื้นที่ทำกิน ปลูกพืชเล็ก ๆ น้อย ๆ ส่วนพื้นที่นอกเมืองโดยทั่วไป ซึ่งเป็นที่ ลุ่มอยู่แล้ว ชาวบ้านได้ใช้พื้นที่บริเวณนี้ทำนาอย่างเต็มพื้นที่ ชุมชนโบราณเมืองเสมาแห่งนี้ ปัจจุบัน กรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนกำหนดเขตตัวเมืองเสมาเป็นโบราณสถานแห่งชาติ ตั้งแต่พุทธศักราช ๒๔๗๙ มาแล้ว^๑

ภาพที่ ๔.๑ พระพุทธไสยาสน์ (พระนอนหินทรายใหญ่ที่สุดในประเทศไทย)
วัดพระนอนบ้านคลองขวาง

ชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชบ้านคลองขวาง ตำบลเสมา เป็นหนึ่งในชุมชนโบราณที่เกิดขึ้น ในภาคอีสาน และได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากอินเดีย โดยผ่านเข้ามาทางลำน้ำโขง จากการขยาย อำนาจของอาณาจักรเจนละในกัมพูชา และอิทธิพลทางวัฒนธรรมที่มาจากภาคกลางของประเทศไทย

^๑ สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑, วันที่ ๙ กันยายน ๒๕๖๘.

ในปัจจุบัน ซึ่งหมายถึงอาณาจักรทวารวดีที่มีศูนย์กลางความเจริญอยู่ที่จังหวัดนครปฐม ชุมชนโบราณเมืองเสมาแห่งนี้ถือได้ว่ามีความสำคัญ เป็นศูนย์กลางการปกครองของอาณาจักรศรีจนาศะตลอดยุคสมัยทวารวดี แต่ในระยะหลัง ขอมมีอำนาจมากขึ้น จึงได้ขยายอิทธิพลเข้ามาปกครองในดินแดนส่วนนี้ ดังปรากฏข้อความที่พบในปราสาทหินพนมวัน ซึ่งสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้ทรงอ่านและแปล เมื่อปีพุทธศักราช ๑๔๓๕ ข้อความดังกล่าวระบุว่า พระเจ้ายโศวรมันที่ ๑ ได้ส่งขุนนางขอมเข้ามาประจำอยู่ที่ปราสาทพนมวัน เพื่อควบคุมให้เจ้าหน้าที่ปฏิบัติตามข้อกำหนดของพระอินทรวรมัน ผู้ทรงเป็นพระราชบิดาของพระองค์อย่างเคร่งครัด ขณะเดียวกัน ขอมก็ได้ส่งคนเข้ามาปกครองที่แคว้นศรีจนาศะ เมืองบนที่ราบสูงโคราชแห่งนี้เช่นกัน ต่อมา เมืองเสมากลายเป็นเมืองหน้าด่านของขอม เพื่อรักษาเส้นทางผ่านของทิวเขาตองพญาเย็น ระหว่างดินแดนภาคอีสานกับดินแดนภาคกลางของประเทศไทยในปัจจุบัน เมื่อกาลเวลาผ่านไป ขอมมีอำนาจมากขึ้น อำนาจแห่งศรีจนาศะก็ค่อย ๆ เสื่อมลง เกิดเป็นชุมชนใหม่ขึ้นมา โดยได้นับถือศาสนาพราหมณ์ลัทธิไศวนิกาย และสร้างเทวสถานนอกกำแพงเมืองเสมา และเรียกชื่อเมืองสั้น ๆ ว่าเมืองโคราช เช่นเดียวกับปราสาทเมืองเก่าที่ตำบลโคราช อำเภอสูงเนิน นับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา ได้มีการอพยพโยกย้ายผู้คนเข้าไปอยู่อาศัยในพื้นที่ดังกล่าวอย่างต่อเนื่อง จนถึงยุคปัจจุบัน^๒

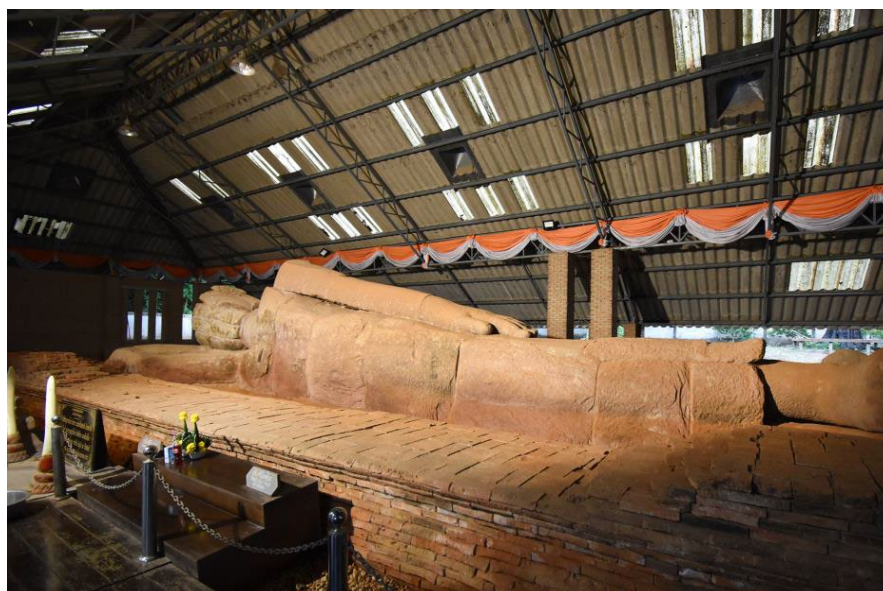

ภาพที่ ๔.๒ ด้านเศียรพระพุทธรูปไสยาสน์ (พระนอนหินทรายใหญ่ที่สุดในประเทศไทย)
วัดพระนอนบ้านคลองขวาง

^๒ สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๒, วันที่ ๙ กันยายน ๒๕๖๘.

ด้านความเชื่อเกี่ยวกับชุมชนโบราณบ้านคลองขวาง หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า เมืองเสมา เนื่องจากเป็นเมืองเก่า มีพระนอนองค์ใหญ่ซึ่งชาวบ้านนับถือสักการบูชา จึงเชื่อกันว่า หากผู้ใดคิดไม่ดี ไม่มีความซื่อสัตย์ต่อบ้านเมือง ต่อวัด และต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ภายในวัด ก็จะมีอันเป็นไป ทั้งนี้ มีความเชื่อเล่าต่อกันมาว่า ครั้นหนึ่งเสมาธรรมจักรเคยถูกขโมยหายไปจากวัด แต่ด้วยอำนาจบารมีของสิ่งศักดิ์สิทธิ์จึงดลบันดาลให้ได้กลับคืนมา และผู้ที่นำไปก็มีอันเป็นไปตามความเชื่อนั้นนอกจากนี้ ชาวบ้านยังเชื่อกันว่า หากผู้ใดเดินผ่านบริเวณด้านเศียรพระ จะทำให้ผู้นั้นเกิดอาการปวดศีรษะ ตัวร้อน และเจ็บป่วยไม่สบายขึ้นมาได้^๓

วัดธรรมจักรเสมาราม สร้างเมื่อปีพุทธศักราช ๒๒๙๕ มีเนื้อที่จำนวน ๑๕ ไร่ ๓ งาน ๓๐ ตารางวา บริเวณวัดมีทัศนียภาพร่มรื่น ภายในบริเวณวัดมีต้นสาละ ซึ่งเป็นต้นไม้ที่มีความสำคัญในพุทธประวัติ มีอาคารเก็บรักษาเสมาธรรมจักรและวัตถุโบราณที่ขุดได้บริเวณพระนอน ผู้คนและนักท่องเที่ยวมาสักการะกราบไหว้เป็นจำนวนมาก

ภาพที่ ๔.๓ พระพุทธรูปหินทรายแดงปางพระพุทธรไสยาสน์สมัยทวาราวดี
วัดพระนอนบ้านคลองขวาง

^๓ สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๓, วันที่ ๙ กันยายน ๒๕๖๘.

พระนอนศิลาทรายแดง ปัจจุบันประดิษฐานอยู่ภายในบริเวณวัดธรรมจักรเสมาราม ตั้งอยู่บ้านคลองขวาง ห่างจากตลาดอำเภอสูงเนินเข้าไปในหมู่บ้านคลองขวางประมาณ ๕ กิโลเมตร เป็นพระพุทธรูปที่แกะสลักจากหินทรายสีแดงขนาดใหญ่ แล้วนำมาต่อกันเป็นพระพุทธรูปนอน ประดิษฐานอยู่ภายในวิหารอันเก่าแก่ของวัดธรรมจักรเสมาราม แต่ปัจจุบันวิหารได้พังลงหมดแล้ว จึงคงเหลือเพียงองค์พระพุทธรูปหินทรายสมัยทวารวดีเพียงองค์เดียวเท่านั้น พระนอนศิลาทรายแดงเป็นพระพุทธรูปปางปรินิพพาน ที่มีความเก่าแก่นับพันปี และเป็นพระพุทธรูปหินทรายที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทยเท่าที่ค้นพบในขณะนี้ กล่าวคือ มีขนาดความยาวทั้งหมดประมาณ ๑๓ เมตร ๓๐ เซนติเมตร และสูงถึง ๒ เมตร ๘๐ เซนติเมตร พระเศียรอยู่ทางทิศใต้ ลักษณะของพระพักตร์หันไปทางทิศตะวันออก ประกอบด้วยหินทรายแดง ๔ แผ่นวางซ้อนกัน ค่อนข้างเหลี่ยม พระขนงสลักเป็นสันนูนต่อกันเป็นรูปปีกกา พระเนตรเหลือบต่ำ พระนาสิกค่อนข้างกว้าง ทรงแยมพระสรวล มุมพระโอษฐ์ชี้ขึ้น พระศอกมวดเป็นรูปก้นหอย ด้านหลังพระเศียรเป็นเพียงรอยสลักหินโกลบไว้อย่างคร่าว ๆ ส่วนพระศอกเป็นหินทรายก้อนหนึ่ง มีลักษณะเป็นรูปกลม หนา ๓๖ เซนติเมตร เส้นผ่านศูนย์กลาง ๙๐ เซนติเมตร ภายหลังการขุดแต่งได้พบพระศอกเพิ่มอีกหนึ่งชิ้นตกอยู่ด้านหน้าพระพักตร์ จึงนำมาต่อเป็นรูปเดิม เป็นศิลปะสมัยทวารวดี ซึ่งนักโบราณคดีเชื่อว่าพระพุทธรูปศิลาทรายองค์นี้น่าจะมีอายุอยู่ในสมัยทวารวดี หรือประมาณพุทธศักราช ๑๒๐๐ โดยมีมือช่างในท้องถิ่นเป็นผู้สร้าง สันนิษฐานว่าวิหารพระนอนแห่งนี้เป็นวิหารเก่าแก่ ก่อด้วยศิลาทรายเช่นเดียวกับองค์พระ หน้าต่างทำเป็นลูกกรงลูกมะหวด แกะสลักจากหินทรายเป็นช่อง ๆ แทนช่องหน้าต่าง ซึ่งปัจจุบันยังปรากฏลูกกรงลูกมะหวดหลงเหลืออยู่ใกล้บริเวณนั้น ทางวัดได้เก็บรวบรวมไว้ใกล้กับองค์พระด้านหลัง นอกจากนี้ยังพบเสาหินทรายอีกจำนวนหลายเสาอยู่บริเวณใกล้แท่นบูชาด้านหัวนอนขององค์พระ และได้พบพระพุทธรูปปูนปั้นรวมถึงพระพุทธรูปที่ทำจากไม้ขนาดเล็กจำนวนหลายองค์ ซึ่งน่าจะเป็นของที่สร้างขึ้นในสมัยหลัง

หลักฐานทางโบราณคดีอื่น ๆ ที่ค้นพบในเมืองโบราณเสมาแห่งนี้ยังมีอยู่อีกมาก เช่น พระพุทธรูปสำริด พระพิมพ์ดินเผา เศษภาชนะดินเผา และหินที่ใช้สำหรับปั้นด้าย หรือลูกปัดแก้ว เป็นต้น นอกจากนี้ ยังได้พบหลักฐานเป็นหลักจารึกที่บ่ออิกา ซึ่งอยู่ห่างจากวัดธรรมจักรเสมารามไม่ไกลนัก โดยจารึกดังกล่าวทำให้ทราบว่าดินแดนเมืองเสมาอยู่นอกเขตการปกครองของขอมโดยสิ้นเชิง ข้อความในจารึกกล่าวว่า “ณ ดินแดนนอกกัมพูเทศแห่งนี้ มีพระราชาแห่งอาณาจักรศรีจนาสะ ทรงเป็นผู้อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาแต่เดิม ต่อมาเมื่อมีบุรุษนามว่า อังสุเทพ ได้รับดินแดนส่วนนี้ไว้ และสร้างคิวลึงค์อันเป็นตัวแทนของพระศิวะขึ้น ในปีพุทธศักราช ๑๔๑๑” จากข้อความดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าเมื่อกาลเวลาผ่านไป อิทธิพลทางวัฒนธรรมของขอมเริ่มเข้ามาในดินแดนส่วนนี้ สำหรับชุมชนทวารวดีเมืองเสมาแต่เดิมได้สร้างรูปเคารพเป็นพระพุทธรูปหรือธรรมจักรเสมา ต่อมาในระยะหลังจึงรับวัฒนธรรมขอมเข้ามาในรูปของการนับถือศาสนาพราหมณ์ที่บูชาพระศิวะ ผสมผสานกับพระพุทธศาสนา

ภาพที่ ๔.๔ เสาธรรมจักรหินทราย

ธรรมจักรศิลาทราย หรือเสาธรรมจักร เดิมตั้งอยู่บริเวณหน้าพระพักตร์พระนอน ทำด้วยศิลาแลง ดุงดงาม เป็นแบบชนิดหัวสิงห์ทั้งสองด้าน มีเส้นผ่านศูนย์กลาง ๑.๔๑ เมตร แขนกลางกว้าง ๓๑ เซนติเมตร เป็นโบราณวัตถุที่ขุดพบห่างจากวิหารพระนอนเพียงไม่กี่เมตร เป็นศิลปะสมัยทวารวดี และมีลักษณะพิเศษคือส่วนล่างของธรรมจักรแกะสลักเป็นรูปหน้ากาลหรือเกียรติมุขหน้ากาลหรือเกียรติมุข ตามพจนานุกรมกล่าวว่า เป็นอสุรตนหนึ่งที่มีตัวขาดครึ่งท่อน และเชื่อว่าเมื่อเกิดสุริยคราสหรือจันทรคราส จะเป็นเพราะถูกหน้ากาลหรือราหูอมไว้ เกียรติมุขมีชื่อเรียกอื่นอีกหลายชื่อ เช่น ราหู หน้ากาล กาลา วันสบัติ หรือพนสบัติ มีลักษณะเป็นหน้ายักษ์ผสมหน้าสิงห์ ปากกว้าง ตากลมกลน ไม่มีแขนขา

ธรรมจักรศิลาทรายที่มีลวดลายเช่นนี้ สันนิษฐานว่าอาจได้รับอิทธิพลจากศิลปะศรีวิชัยทางภาคใต้ และน่าจะสร้างขึ้นในพุทธศตวรรษที่ ๑๓-๑๔ ในช่วงที่เมืองเสมากำลังรุ่งเรือง ทั้งนี้ธรรมจักรศิลาทรายเมืองเสมาชิ้นนี้เคยถูกขโมยไปเมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๑๖ และสามารถติดตามคืนมาได้ ต่อมาทางวัดจึงได้สร้างวิหารเพื่อเก็บรักษาธรรมจักรศิลาทรายไว้ในปีพุทธศักราช ๒๕๓๙ นอกจากนี้ บริเวณใกล้วัดด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ยังมีสระน้ำขนาดใหญ่ที่ชาวบ้านใช้บริโภคเป็นประจำทุกฤดู ซึ่งเชื่อว่าเป็นสระน้ำโบราณสมัยเมืองเสมา อีกทั้งยังมีประเพณีเฉพาะชุมชนอีกมากมาย เช่น ประเพณีเกี่ยวกับการเกิด การแต่งงาน และการตาย รวมถึงกิจกรรมของชุมชนในส่วนของวัด หมู่บ้าน โรงเรียน และหน่วยงานราชการ ประเพณีทั้ง ๑๒ เดือนของชาวบ้านชุมชนโบราณบ้านคลองขวาง ส่วนใหญ่จัดขึ้นที่วัด หรือหากจัดที่บ้านก็มักมีการทำบุญตักบาตร ถวายภัตตาหารแด่พระสงฆ์ ประเพณีเหล่านี้สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ โดยชุมชนที่มีอายุการก่อตั้งยาวนานมักมีประเพณีมากกว่าชุมชนใหม่ ปัจจัยสำคัญได้แก่ ความเข้มแข็งของชุมชน ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน และความร่วมมือของชาวบ้าน ชาวบ้านคลองขวางมีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา มีการบำเพ็ญบุญตามประเพณี และวัฒนธรรมที่สืบทอดมา เช่น ประเพณีทำบุญกลางบ้าน ทำบุญวันเข้าพรรษา ทำบุญวันสารท

กลางเดือนสิบ ทำบุญตักบาตรเทโว ทำบุญเทศน์มหาชาติ และงานประเพณีสำคัญในเทศกาลสงกรานต์ คือ งานปิดทองและสรงน้ำพระพุทธรูปไสยาสน์ (พระนอน) ซึ่งจัดขึ้นในวันที่ ๑๔ เมษายนของทุกปี เพื่อความเป็นสิริมงคล และสืบทอดมาจนถึงปัจจุบันการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นกิจกรรมที่มากกว่างานบุญประเพณี ชาวบ้านให้ความร่วมมือในฐานะสมาชิกของชุมชน ไม่มีการจ้างแรงงาน แต่ใช้แรงศรัทธาเป็นแรงจูงใจ โดยมีปราชญ์ชาวบ้านร่วมวางแผน ผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ดำเนินการ และผู้อาวุโสเป็นผู้ให้ความเห็นชอบในการปฏิบัติตามแผนงานอย่างพร้อมเพรียง^๔

ประเพณีใน ๑๒ เดือนที่ชาวบ้านพากันยึดปฏิบัติ ได้แก่

เดือนมกราคม บุญขึ้นปีใหม่ เป็นประเพณีที่ชาวบ้านร่วมกันทำบุญตักบาตรพระสงฆ์ เป็นการส่งท้ายปีเก่า ต้อนรับปีใหม่ กิจกรรมส่วนมากจะเป็นการเลี้ยงสังสรรค์ของชาวบ้านบุญผ้าป่า เป็นบุญที่จัดร่วมกับบุญขึ้นปีใหม่ ชาวบ้านที่ไปทำงานในกรุงเทพมหานครหรือต่างจังหวัดจะกลับมาเยี่ยมบ้าน มีการนำเงินมาร่วมกันทำบุญทอดผ้าป่า มีการจัดงานเลี้ยง และมีมหรสพเฉลิมฉลอง หากโรงเรียนเป็นแม่ข่ายในการจัด จะมีการรวมศิษย์เก่าของโรงเรียนด้วย

เดือนกุมภาพันธ์ – เดือนมีนาคม ประเพณีไหว้ปู่ตา เป็นประเพณีทางความเชื่อของชาวบ้านในเรื่องผี เป็นการเลี้ยงผี หรือการบวงสรวงผีปู่ตา หรือผีบรรพบุรุษ ประเพณีนี้แม้จะเป็นการเลี้ยงผี แต่ในทางปฏิบัติชาวบ้านยังให้ความสำคัญกับวัด โดยเมื่อจัดเลี้ยงผีปู่ตาเสร็จในช่วงเช้าแล้ว ชาวบ้านจะไปทำพิธีถวายภัตตาหารที่วัด มีการทำบุญถวายภัตตาหารและทำบุญเลี้ยงพระที่วัดเสมอ

เดือนเมษายน ประเพณีสงกรานต์ เป็นประเพณีที่ถือเป็นงานประจำปี มีการสรงน้ำพระนอน การรดน้ำดำหัวผู้ใหญ่ ประเพณีการขนทรายเข้าวัด การก่อเจดีย์ทราย การสรงน้ำพระ และการเล่นน้ำสงกรานต์ ประเพณีทอดผ้าป่าในบุญสงกรานต์ เป็นอีกประเพณีหนึ่งที่จัดขึ้นทั่วไป ชาวบ้านหรือคนในชุมชนที่ไปทำงานต่างจังหวัดมักจะนำเงินมาทำบุญผ้าป่าถวายวัดในหมู่บ้าน บางชุมชนถวายที่โรงเรียน เป็นประเพณีการรวมญาติ มีมหรสพสมโภช จัดในวันเดียวกับบุญสงกรานต์ มีการทอดผ้าป่า และการบายศรีสู่ขวัญให้กับลูกหลานที่กลับจากทำงาน

เดือนพฤษภาคม ทำบุญวันวิสาขบูชา เป็นประเพณีวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา มีการรณรงค์จัดงานวันวิสาขบูชาอย่างยิ่งใหญ่ และจัดขึ้นทั่วไปในทุกวัดทุกชุมชน พิธีกรรมหรือการจัดงานเป็นไปในทำนองเดียวกันกับวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาอื่น ๆ

เดือนมิถุนายน – เดือนกรกฎาคม ประเพณีเข้าพรรษา เป็นประเพณีวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ชาวบ้านมักให้ลูกหลานในหมู่บ้านบวชในช่วงเข้าพรรษา เป็นการทำบุญทางพระพุทธศาสนา มีการอธิษฐานเข้าจำพรรษาของพระภิกษุสงฆ์ การอธิษฐานจิตเลิกเหล้าเข้าพรรษาของชาวบ้าน และการตั้งใจเริ่มทำความดีตลอดสามเดือน เช่น การรักษาศีลอุโบสถในวันพระ มีการทำบุญตักบาตร และการบวชชีพรหมณ์ ประเพณีวันอาสาฬหบูชา เป็นประเพณีวันสำคัญที่จัดต่อเนื่องก่อนวันเข้าพรรษา มีการแสดงธรรมตลอดทั้งคืน การเวียนเทียน และการรักษาศีลอุโบสถ ประเพณีถวายผ้าอาบน้ำฝน เป็นประเพณีที่เนื่องในวันเข้าพรรษาและวันอาสาฬหบูชา เป็นการถวายผ้าอาบน้ำฝนแด่พระสงฆ์ในช่วงบ่ายของวันอาสาฬหบูชา พร้อมทั้งมีการทำความสะอาดและพัฒนาวัด

^๔ สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๔, วันที่ ๑๒ กันยายน ๒๕๖๘.

หมู่บ้าน และสถานที่ราชการ บางวัดมีการถวายผ้าป่าด้วย ชุมชนใกล้เคียงมักถวายผ้าอาบน้ำฝน สำเร็จรูป ส่วนในชนบทนิยมถวายผ้าด้ายดิบย้อมสี ซึ่งปัจจุบันหายากแล้ว

เดือนสิงหาคม ทำบุญเนื่องในวันแม่แห่งชาติ เป็นประเพณีการทำบุญตักบาตร การทำความสะอาดและพัฒนาชุมชน การทำความดีบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ บางวัดจัดบุญถวายสังฆทาน ถวายภัตตาหารแด่พระสงฆ์ และมีการบวชชีพรามณ์

เดือนกันยายน บุญตักบาตร ในบางชุมชนมีการทำบุญตักบาตรในวันเพ็ญหรือวันพระ พิธีกรรมประกอบด้วยการสมาทานศีล การเทศน์ หรือในบางชุมชนอาจไม่มีการเทศน์ และการถวาย ภัตตาหารแด่พระภิกษุสงฆ์

เดือนตุลาคม - เดือนพฤศจิกายน ประเพณีทำบุญออกพรรษา เป็นประเพณีทาง พระพุทธศาสนา มีการสมาทานรักษาศีล บางชุมชนสมาทานอุโบสถศีลครั้งเดือนก่อนถึงวันออก พรรษา วันออกพรรษาเป็นวันปวารณา มีการทำบุญตักบาตรและถวายภัตตาหาร ประเพณีลอย กระทง มักจัดควบคู่กับบุญไหลเรือไฟหรือบุญกฐิน มีการเฉลิมฉลององค์ผ้ากฐินในเวลากลางคืน มีการ จัดทำกระทงประกวด โดยใช้วัสดุในท้องถิ่นเป็นส่วนมาก ประเพณีทอดกฐิน หลังออกพรรษามี ระยะเวลา ๑ เดือนในการถวายผ้ากฐิน ส่วนใหญ่เป็นกฐินเจ้าภาพและกฐินสามัคคี เพื่อรวบรวมเงิน สมทบทุนก่อสร้างเสนาสนะในวัด

เดือนธันวาคม งานเฉลิมฉลองวันพ่อแห่งชาติ มักเป็นการทำบุญตักบาตรข้าวสาร อาหารแห้ง การร่วมกันพัฒนาชุมชน การทำความสะอาดสถานที่สำคัญของชุมชน และการจัด กิจกรรมเฉลิมฉลองวันพ่อแห่งชาติ ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในความรับผิดชอบของหน่วยงานราชการ

นอกจากนี้แล้ว ประเพณีต่าง ๆ เฉพาะของชุมชนยังมีอีกมากมาย เช่น งานแต่งงาน ประเพณีเกี่ยวกับการเกิด ประเพณีเกี่ยวกับการตาย และกิจกรรมของชุมชน ทั้งในส่วนของวัด หมู่บ้าน โรงเรียน หรือหน่วยงานราชการ จะเห็นได้ว่า ประเพณีทั้ง ๑๒ เดือนของชาวบ้านชุมชน โบราณบ้านคลองขวาง ส่วนมากชาวบ้านมักจะร่วมกันจัดขึ้นที่วัด หรือหากจัดที่บ้านก็มักจะมีการ ทำบุญตักบาตรและถวายภัตตาหารแด่พระสงฆ์ ซึ่งประเพณีเหล่านี้ได้สืบทอดกันมาจากคนรุ่นก่อน ๆ ในชุมชน โดยชุมชนใดที่มีอายุการก่อตั้งมานาน มักจะมีประเพณีต่าง ๆ มากกว่าชุมชนที่มีอายุการ ก่อตั้งใหม่ ๆ ทั้งนี้ยังมีปัจจัยอื่น ๆ อีกหลายประการ เช่น ความพร้อมและความเข้มแข็งของชุมชน ผู้นำชุมชน ประชาชนชาวบ้าน และความร่วมมือกันของชาวบ้าน ซึ่งล้วนมีส่วนสำคัญในการจัดการงาน บุญต่าง ๆ เหล่านี้ อย่างน้อยก็ได้กำหนดให้ดำเนินไปในลักษณะของพิธีกรรมทางศาสนา นอกจากนี้ ขนาดของหมู่บ้านก็มีส่วนทำให้เกิดความแตกต่างของรูปแบบและความหลากหลายของประเพณีทั้ง ๑๒ เดือนด้วย

การมีส่วนร่วมระหว่างชุมชน เมื่อมีกิจกรรมก็จะมีการประชุมและแต่งตั้งคณะกรรมการ เพื่อรับผิดชอบงานนั้น ๆ โดยมีแกนนำที่สำคัญ เช่น ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน สมาชิก อบต. เป็นต้น รวมถึง กิจกรรมที่นอกเหนือจากงานบุญประเพณีต่าง ๆ ทั้งนี้ ด้วยความรู้จักคุ้นเคยกันในชุมชน ทำให้สมาชิก ของชุมชนให้ความร่วมมือกันในฐานะส่วนหนึ่งของชุมชน มีความสำคัญและความเป็นหนึ่งเดียวกัน โดยไม่มีการลงโทษ หากแต่เป็นการมองด้วยความให้ความสำคัญ ความนับถือ และความเชื่อมั่นซึ่งกัน และกัน ทุกชุมชนให้ความร่วมมือในลักษณะดังที่กล่าวแล้วข้างต้น โดยประชาชนชาวบ้านมีส่วนสำคัญใน การร่วมวางแผน ผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ดำเนินการตามแผนงาน และผู้อาวุโสหรือผู้ที่มีอายุซึ่งเป็นที่นับถือ

ของชุมชนเป็นผู้ให้ความเห็นชอบในการปฏิบัติตามแผนงานที่ได้วางไว้ในการทำบุญประเพณี ทุกคนให้ความร่วมมือ โดยมีงานบุญเป็นแรงจูงใจในการร่วมทำกิจกรรม มักจะไม่มีการทำงานหรือให้ความร่วมมือในลักษณะของการจ้างงาน^๕

๔.๑.๒ ศึกษาข้อมูลทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช วัดพระนอน บ้านคลองขวาง ตำบลเสมา อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา

จากการวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสาร และงานวิจัย การสำรวจ บริบทพื้นที่ และประเมินทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช วัดพระนอนบ้านคลองขวาง ตำบลเสมา อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา และการสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งทางตรงและทางอ้อม

๑) สืบค้นข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การสืบค้นข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อสำรวจข้อมูลความรู้ของพื้นที่ ทำให้ได้ข้อมูลองค์ความรู้ที่มีการศึกษามาก่อนในเชิงกายภาพและคุณลักษณะทางนามธรรม ในประเด็นประวัติความเป็นมา สภาพสังคม วิถีชีวิต ประเพณีวัฒนธรรมชุมชน และทุนทางวัฒนธรรมในพื้นที่ชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชที่เป็นอัตลักษณ์ที่สำคัญของชุมชนที่ยังคงดำรงอยู่ในชุมชน และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นใน ระดับต่าง ๆ

๒) สำรวจบริบท ทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช วัดพระนอน บ้านคลองขวาง ตำบลเสมา อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา

การลงพื้นที่สำรวจในชุมชน ด้วยการเดินสำรวจร่วมกับผู้นำชุมชน วาดแผนที่เดินดิน และถ่ายภาพทรัพยากรวัฒนธรรมในชุมชนเพื่อให้เห็นบริบททุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิม ด้านต่าง ๆ ของชุมชน โดยเฉพาะทุนทางวัฒนธรรมที่เป็นอัตลักษณ์ที่สำคัญของชุมชนที่ยังคงดำรงอยู่ในชุมชน และสภาพของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น เพื่อเป็นฐานข้อมูลในการประเมินคุณค่าและศักยภาพของทรัพยากรวัฒนธรรมที่จะนำมาสู่การสร้างสรรค์ทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช กรณีของการวาดภาพแผนที่เดินดินชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช วัดพระนอน บ้านคลองขวาง ตำบลเสมา อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา ผู้วิจัยได้สำรวจพื้นที่ชุมชนกับทีมงาน พระสงฆ์ และแกนนำชุมชน เพื่อศึกษาหาจุดเด่นเอกลักษณ์ของชุมชนที่สำคัญที่ควรจะทำมาจัดทำแผนการพัฒนาพื้นที่ของหน่วยงานรัฐ และองค์กร ปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อเป็นการดึงดูดนักท่องเที่ยวให้มาเยี่ยมชม ปรากฏว่าได้เห็นวิถีชีวิตของชาวบ้านในแต่ละบ้าน รวมถึงการส่งเสริมการนุ่งผ้าไทย สวมใส่ผ้าชิ้นการแสดงกิจกรรมศิลปวัฒนธรรมของคนในชุมชน การร้องรำ การละเล่นพื้นบ้านของเด็ก เยาวชน การแสดงศิลปวัฒนธรรมต่างๆ รวมถึงได้ประยุกต์การดำรงชีวิตเศรษฐกิจพอเพียง สืบสานวิถีชีวิตดั้งเดิมของท้องถิ่น อย่างการจักสานชะลอมเพื่อใช้ใส่ผลไม้เป็นของฝากให้กับผู้มาเยือนหรือนำมาฝากซึ่งกันและกันโดยไม่ใช้ถุงพลาสติก ถือเป็น อัตลักษณ์โดดเด่นของชุมชนที่ยังคงอนุรักษ์และรักษาไว้ให้ลูกหลานเมื่อเห็นวิถีชีวิตของชาวบ้านใน หมู่บ้านจึงทำให้ได้ข้อมูลและเห็นว่าสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นวิถีชีวิตของชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช ควรได้รับการบันทึกไว้ ซึ่งวิธีการบันทึกนั้นด้วยความที่เป็นช่างฝีมือทางด้านศิลปะ นำเอาผลงานทางด้านศิลปะเป็นสื่อ เพื่อ ดึงดูดใจนักท่องเที่ยว พร้อมทั้งเป็นการสร้างอัตลักษณ์ในเรื่องของศิลปะ ทางทีมงานป้ายสีแต้มฝุ่นปน จิตอาสาซึ่งเป็น

^๕ สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๕, วันที่ ๑๒ กันยายน ๒๕๖๘.

ทีมงานศิลปินิจิตอาสาได้มาร่วมกันคิดสร้างสรรค์ผลงานจากข้อมูลที่ได้รับการลงพื้นที่ ถือเป็นอัตลักษณ์และเป็นวิถีชีวิตของชุมชน ซึ่งชาวบ้านอยู่กันอย่างมีความสุขและต้องการแบ่งปันความสุขให้นักท่องเที่ยวและต้องการเข้ามาท่องเที่ยว

ภาพที่ ๔.๕ แผนที่เดินดินทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช วัดพระนอน
บ้านคลองขวาง ตำบลเสมา อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา

๔.๑.๓ การสร้างสรรค์ และพัฒนาวิถีทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช วัดพระนอน บ้านคลองขวาง ตำบลเสมา อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา

๑) **สงวนและอนุรักษ์ทรัพยากรวัฒนธรรม** เป็นกระบวนการที่สะท้อนถึงความตระหนักรู้ในคุณค่าและความสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมาอย่างยาวนาน ชุมชนบ้านคลองขวางเป็นชุมชนโบราณที่มีรากฐานทางประวัติศาสตร์ ศาสนา และวิถีชีวิตที่ผูกพันกับวัดและพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ โดยเฉพาะวัดพระนอนซึ่งเป็นศูนย์รวมจิตใจและเป็นสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่สำคัญของชุมชนในมิติของการสงวนและอนุรักษ์ทรัพยากรวัฒนธรรม ชุมชนได้ให้ความสำคัญกับการดูแลรักษาโบราณสถาน โบราณวัตถุ และศาสนสถานภายในวัดพระนอนอย่างต่อเนื่อง ไม่ว่าจะเป็นองค์พระนอน โครงสร้างอาคารเก่า เจดีย์ หรือพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์รอบวัด การดำเนินงานดังกล่าวอาศัยความร่วมมือระหว่างพระสงฆ์ ผู้นำชุมชน ประชาชนท้องถิ่น และประชาชนในพื้นที่ โดยยึดหลักการอนุรักษ์ตามสภาพเดิม เคารพคุณค่าทางประวัติศาสตร์ และหลีกเลี่ยงการดัดแปลงที่กระทบต่ออัตลักษณ์ดั้งเดิมของชุมชนขณะเดียวกัน ชุมชนยังได้สร้างสรรค์แนวทางการอนุรักษ์เชิงมีส่วนร่วม ผ่านการถ่ายทอดองค์ความรู้ทางวัฒนธรรมจากคนรุ่นเก่าสู่คนรุ่นใหม่ เช่น การเล่าเรื่องประวัติความเป็นมาของวัดพระนอน ประเพณีท้องถิ่น ความเชื่อ และพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนาและวิถีชีวิต การจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมและศาสนาในวันสำคัญต่าง ๆ ไม่เพียงแต่ช่วยรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีเท่านั้น แต่ยังเป็นการปลูกฝังจิตสำนึกในการหวงแหนและภาคภูมิใจในมรดกทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น

นอกจากนี้ การพัฒนาวิถีทุนทางวัฒนธรรมด้านการอนุรักษ์ยังเชื่อมโยงกับการใช้ทรัพยากรวัฒนธรรมอย่างเหมาะสมและยั่งยืน ชุมชนได้นำทุนทางวัฒนธรรมของวัดพระนอนมาใช้เป็นแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของท้องถิ่น เปิดโอกาสให้เยาวชน นักเรียน และผู้สนใจ

ได้ศึกษาเรียนรู้ โดยไม่ทำลายคุณค่าเดิมของแหล่งโบราณคดีและศาสนสถาน แนวทางดังกล่าวช่วยให้ทรัพยากรวัฒนธรรมยังคงมีชีวิต มีบทบาทในสังคมร่วมสมัย และสามารถส่งต่อคุณค่าไปสู่อนาคตได้อย่างมั่นคง

๒) พัฒนาพื้นที่สาธารณะทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช วัดพระนอน บ้านคลองขวาง ตำบลเสมา อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา

เป็นกระบวนการที่สะท้อนความสัมพันธ์อันแนบแน่นระหว่างพื้นที่ ศาสนา ประวัติศาสตร์ และวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชน วัดพระนอนไม่ได้ทำหน้าที่เพียงเป็นศาสนสถานเท่านั้น หากยังเป็นพื้นที่สาธารณะสำคัญที่ชุมชนใช้ร่วมกันในการประกอบกิจกรรมทางสังคม วัฒนธรรม และจิตวิญญาณมาอย่างยาวนาน ในมิติของการพัฒนาพื้นที่สาธารณะ วัดพระนอนถูกมองว่าเป็นศูนย์กลางของทุนทางวัฒนธรรมที่สามารถต่อยอดและสร้างคุณค่าได้อย่างหลากหลาย ชุมชนได้ร่วมกันจัดระเบียบและปรับปรุงภูมิทัศน์ภายในและรอบวัดให้เอื้อต่อการใช้งานร่วมกัน เช่น การดูแลลานวัดให้สะอาด ร่มรื่น เหมาะสมต่อการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา การจัดกิจกรรมชุมชน และการเป็นพื้นที่พบปะของคนทุกช่วงวัย โดยคำนึงถึงการคงไว้ซึ่งอัตลักษณ์ดั้งเดิมและความศักดิ์สิทธิ์ของสถานที่การพัฒนาพื้นที่สาธารณะดังกล่าวยังเชื่อมโยงกับการใช้วัดพระนอนเป็นแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ชุมชนได้ส่งเสริมให้พื้นที่วัดเป็นพื้นที่การเรียนรู้แบบเปิด ถ่ายทอดเรื่องราวความเป็นมาของชุมชนโบราณบ้านคลองขวาง ความสำคัญของพระนอน ความเชื่อ ประเพณี และวิถีชีวิตที่สืบทอดกันมา การจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรม ประเพณี และศาสนาในพื้นที่สาธารณะของวัด จึงเป็นทั้งการอนุรักษ์และการพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมให้ยังคงมีบทบาทในสังคมร่วมสมัย

นอกจากนี้ การพัฒนาพื้นที่สาธารณะของวัดพระนอนยังสะท้อนถึงการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนอย่างเข้มแข็ง พระสงฆ์ ผู้นำชุมชน เยาวชน และประชาชนทั่วไปได้ร่วมกันวางแผน ดูแล และใช้ประโยชน์จากพื้นที่อย่างสร้างสรรค์ พื้นที่วัดจึงกลายเป็นพื้นที่กลางที่ก่อให้เกิดความสามัคคี การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการสืบสานคุณค่าทางวัฒนธรรมระหว่างคนต่างวัย

๓) เผยแพร่ข้อมูลความรู้สู่สาธารณะชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช วัดพระนอน บ้านคลองขวาง ตำบลเสมา อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา

เป็นกระบวนการสำคัญในการถ่ายทอดคุณค่าและความหมายของทุนทางวัฒนธรรมให้เป็นที่รับรู้ในวงกว้าง วัดพระนอนในฐานะศูนย์กลางทางศาสนาและประวัติศาสตร์ของชุมชน ทำหน้าที่เป็นแหล่งเรียนรู้ที่สะท้อนรากเหง้า อัตลักษณ์ และวิถีชีวิตของชุมชนโบราณบ้านคลองขวางอย่างชัดเจน การสรุปและเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับประวัติความเป็นมา โบราณสถาน ความเชื่อ และประเพณีที่เกี่ยวข้องกับวัดพระนอน ช่วยให้ประชาชนทั่วไป เยาวชน และผู้สนใจจากภายนอกได้เข้าใจความสำคัญของพื้นที่แห่งนี้ในฐานะมรดกทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น การถ่ายทอดความรู้ผ่านกิจกรรมชุมชน การจัดนิทรรศการ การบอกเล่าเรื่องราวโดยปราชญ์ชาวบ้าน หรือการใช้สื่อร่วมสมัย ล้วนเป็นการเปิดพื้นที่ทางปัญญาที่ทำให้ทุนทางวัฒนธรรมไม่ถูกจำกัดอยู่เพียงในชุมชน แต่สามารถเชื่อมโยงกับสังคมภายนอกได้อย่างสร้างสรรค์

นอกจากนี้ การเผยแพร่ข้อมูลความรู้สู่สาธารณะยังช่วยเสริมสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์และหวงแหนมรดกทางวัฒนธรรม ทั้งในระดับชุมชนและระดับสังคม เมื่อผู้คนเกิดความเข้าใจและเห็น

คุณค่าในวัดพระนอนและชุมชนโบราณบ้านคลองขวาง ย่อมนำไปสู่การมีส่วนร่วมในการดูแลรักษา และสนับสนุนการพัฒนาพื้นที่อย่างเหมาะสมและยั่งยืน

๔) การฟื้นฟูพื้นที่ชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช วัดพระนอน บ้านคลองขวาง ตำบลเสมา อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดนครราชสีมา

เป็นแนวทางการพัฒนาพื้นที่ที่ให้ความสำคัญกับการนำพื้นที่ทางวัฒนธรรมเดิมกลับมาใช้ประโยชน์ใหม่ โดยยังคงรักษาคุณค่า อัตลักษณ์ และความหมายทางประวัติศาสตร์ที่สั่งสมมาอย่างยาวนาน วัดพระนอนในฐานะศูนย์กลางของชุมชนโบราณบ้านคลองขวาง ไม่ได้เป็นเพียงศาสนสถาน หากแต่เป็นพื้นที่แห่งความทรงจำ วิถีชีวิต และความผูกพันของผู้คนในชุมชนจากอดีตถึงปัจจุบัน กระบวนการฟื้นฟูพื้นที่ซึ่งมุ่งเน้นการปรับปรุงและดูแลพื้นที่เดิมให้เหมาะสมกับการใช้งานในบริบทสังคมร่วมสมัย โดยไม่ทำลายโครงสร้างหรือบรรยากาศดั้งเดิมของพื้นที่ เช่น การจัดระเบียบลานวัด และพื้นที่โดยรอบให้สะอาด เป็นระเบียบ และเอื้อต่อการประกอบกิจกรรมทางศาสนา กิจกรรมชุมชน และการเรียนรู้ การดูแลภูมิทัศน์ให้ร่มรื่นและกลมกลืนกับสภาพแวดล้อมเดิม ช่วยให้พื้นที่วัดพระนอนกลับมามีชีวิตชีวาและเป็นพื้นที่สาธารณะที่ชุมชนสามารถใช้ร่วมกันได้อย่างต่อเนื่อง ในมิติทางสังคม และวัฒนธรรม การฟื้นฟูพื้นที่ซึ่งยังเป็นการเชื่อมโยงอดีตกับปัจจุบัน ผ่านการนำพื้นที่วัดพระนอนมาใช้จัดกิจกรรมประเพณี พิธีกรรมทางศาสนา และกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่ชุมชนเคยปฏิบัติสืบต่อกันมา การใช้พื้นที่เดิมซ้ำในลักษณะนี้ช่วยสืบสานวิถีชีวิตดั้งเดิม และเปิดโอกาสให้คนรุ่นใหม่ได้เรียนรู้ และมีส่วนร่วมกับมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนอย่างใกล้ชิด

นอกจากนี้ การฟื้นฟูพื้นที่ซึ่งยังสะท้อนถึงการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนอย่างเข้มแข็ง พระสงฆ์ ผู้นำชุมชน ปราชญ์ท้องถิ่น และประชาชนทั่วไปได้ร่วมกันกำหนดทิศทางการใช้พื้นที่ ดูแลรักษา และพัฒนาพื้นที่วัดให้สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน การมีส่วนร่วมดังกล่าวช่วยสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของ เกิดความหวงแหน และเสริมสร้างความสามัคคีภายในชุมชน เป็นการใช้ทุนทางวัฒนธรรมเดิมอย่างสร้างสรรค์และยั่งยืน ทำให้พื้นที่ทางวัฒนธรรมไม่ถูกปล่อยร้างหรือเลือนหายไปตามกาลเวลา หากกลับมาเป็นพื้นที่แห่งการเรียนรู้ การสืบสานคุณค่า และการรวมพลังของชุมชน อันนำไปสู่การเสริมสร้างอัตลักษณ์ ความภาคภูมิใจ และความเข้มแข็งของชุมชนในระยะยาว

๕) ถ่ายทอดความรู้เชิงปฏิบัติการสู่เด็กเยาวชนชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช วัดพระนอน บ้านคลองขวาง ตำบลเสมา อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดนครราชสีมา

เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการสืบสานทุนทางวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ท้องถิ่นให้คงอยู่ต่อไปในอนาคต วัดพระนอนในฐานะศูนย์กลางทางศาสนา ประวัติศาสตร์ และวิถีชีวิตของชุมชน ทำหน้าที่เป็น “ห้องเรียนมีชีวิต” ที่เปิดพื้นที่ให้เด็กและเยาวชนได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง ผ่านการลงมือปฏิบัติ ควบคู่กับการรับฟังและซึมซับภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดจากคนรุ่นก่อน กระบวนการถ่ายทอดความรู้เชิงปฏิบัติการเริ่มจากการสร้างความเข้าใจพื้นฐานเกี่ยวกับความเป็นมาของชุมชนโบราณบ้านคลองขวาง ความสำคัญของวัดพระนอน และบทบาทของวัดในฐานะศูนย์กลางของชุมชน จากนั้นจึงพัฒนาไปสู่การเรียนรู้ผ่านกิจกรรมที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตจริง เช่น การเข้าร่วมพิธีกรรมทางศาสนาและประเพณีท้องถิ่น การเรียนรู้การดูแลรักษาความสะอาดและภูมิทัศน์ของลานวัด การช่วยงานวัดในโอกาสต่าง ๆ ตลอดจนการฟังเรื่องเล่าประวัติศาสตร์ ความเชื่อ และคติธรรมจากพระสงฆ์และปราชญ์ชาวบ้าน กิจกรรมเหล่านี้ช่วยให้เด็กและเยาวชนเข้าใจคุณค่าของวัด

และชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม ไม่ใช่เพียงการจดจำข้อมูลเชิงทฤษฎีการถ่ายทอดความรู้เชิงปฏิบัติการยังเน้นการปลูกฝังจิตสำนึกในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม เด็กและเยาวชนได้เรียนรู้บทบาทหน้าที่ของตนเองในฐานะผู้สืบทอดวัฒนธรรม ผ่านการมีส่วนร่วมในการดูแลโบราณสถาน ศาสนสถาน และการสืบสานขนบธรรมเนียมประเพณี เมื่อได้ลงมือทำจริง ย่อมก่อให้เกิดความภาคภูมิใจ ความหวงแหน และความรู้สึกเป็นเจ้าของมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนอย่างลึกซึ้ง

นอกจากนี้ กระบวนการถ่ายทอดความรู้ดังกล่าวยังเป็นพื้นที่แห่งการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างคนต่างวัย พระสงฆ์ ผู้นำชุมชน ผู้สูงอายุ และเยาวชนได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนประสบการณ์และองค์ความรู้ซึ่งกันและกัน ความสัมพันธ์เชิงบวกนี้ช่วยเสริมสร้างความสามัคคีและความเข้มแข็งของชุมชน ทำให้วัดพระนอนเป็นพื้นที่กลางที่เชื่อมโยงอดีต ปัจจุบัน และอนาคตเข้าด้วยกันอย่างกลมกลืน

จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักกล่าวว่า “วัดพระนอนเป็นหัวใจของชุมชน และเป็นแหล่งทุนทางวัฒนธรรมที่สำคัญ ทั้งในด้านศาสนา ประวัติศาสตร์ และความเชื่อ วัดทำหน้าที่เป็นศูนย์รวมจิตใจและเป็นพื้นที่ที่สะท้อนอัตลักษณ์ของชุมชนโบราณบ้านคลองขวางได้อย่างชัดเจน การคงอยู่ของวัดและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องช่วยรักษารากเหง้าทางวัฒนธรรมของชุมชนไว้ได้อย่างต่อเนื่อง”^๖ สอดคล้องกับ “ชุมชนได้ร่วมกันสร้างสรรค์กิจกรรมที่ต่อยอดจากวิถีดั้งเดิม เช่น การจัดงานประเพณีทางศาสนา การทำบุญร่วมกัน การฟื้นฟูกิจกรรมชุมชนในลานวัด และการใช้วัดเป็นพื้นที่จัดกิจกรรมการเรียนรู้ของเยาวชน กิจกรรมเหล่านี้ช่วยให้ทุนทางวัฒนธรรมไม่หยุดนิ่ง แต่สามารถปรับตัวให้สอดคล้องกับสังคมปัจจุบัน”^๗ อีกทั้ง “การพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนเกิดจากการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน พระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นผู้นำทางจิตใจ ผู้นำชุมชนและปราชญ์ท้องถิ่นเป็นผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้ ขณะที่ประชาชนและเยาวชนมีบทบาทในการร่วมกิจกรรมและดูแลพื้นที่วัด การทำงานร่วมกันเช่นนี้ช่วยเสริมสร้างความสามัคคีและความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกันในมรดกทางวัฒนธรรม”^๘ สอดคล้องกับ “การถ่ายทอดความรู้และคุณค่าทางวัฒนธรรมสู่เด็กและเยาวชนเป็นหัวใจของการพัฒนาที่ยั่งยืน ชุมชนใช้วัดพระนอนเป็นพื้นที่เรียนรู้เชิงปฏิบัติ ให้เยาวชนได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมทางศาสนาและวัฒนธรรมจริง ซึ่งช่วยปลูกฝังจิตสำนึกรักถิ่นฐานและความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ท้องถิ่น”^๙ สอดคล้องกับ “การสร้างสรรค์และพัฒนาวิถีทุนทางวัฒนธรรมทำให้ชุมชนบ้านคลองขวางมีความเข้มแข็งมากขึ้น ผู้คนเกิดความตระหนักในคุณค่าของวัฒนธรรมดั้งเดิม วัดพระนอนกลับมาเป็นบทบาทเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมชุมชน และทุนทางวัฒนธรรมถูกนำมาใช้เป็นพลังในการพัฒนาชุมชนทั้งด้านสังคม วัฒนธรรม และการเรียนรู้”^{๑๐} และยังมีผู้ให้ข้อเสนอแนะเพิ่มเติมตามคำสัมภาษณ์ดังนี้ “การสร้างสรรค์และพัฒนาวิถีทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช วัดพระนอน บ้านคลองขวาง เป็นกระบวนการที่ยึดโยงอดีตกับปัจจุบัน ผ่านการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างเข้มแข็ง ทำ

^๖ สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑, วันที่ ๙ กันยายน ๒๕๖๘.

^๗ สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๒, วันที่ ๙ กันยายน ๒๕๖๘.

^๘ สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๓, วันที่ ๙ กันยายน ๒๕๖๘.

^๙ สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๔, วันที่ ๑๒ กันยายน ๒๕๖๘.

^{๑๐} สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๕, วันที่ ๑๒ กันยายน ๒๕๖๘.

ให้ทุนทางวัฒนธรรมไม่เพียงคงอยู่ หากยังได้รับการพัฒนาให้มีชีวิตและคุณค่าอย่างยั่งยืนในบริบทสังคมร่วมสมัย”^{๑๑}

การสร้างสรรคและพัฒนาวิถีทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช วัดพระนอน บ้านคลองขวาง เป็นการผสานการอนุรักษ์อดีตเข้ากับการพัฒนาในปัจจุบันอย่างสมดุล ทำให้วัฒนธรรมท้องถิ่นยังคงมีชีวิต เป็นพลังทางสังคมที่เสริมสร้างอัตลักษณ์ ความสามัคคี และความเข้มแข็งของชุมชน พร้อมทั้งวางรากฐานสู่ความยั่งยืนทางวัฒนธรรมในอนาคตและเป็นมรดกที่สืบทอดต่อไป จากประเด็นดังกล่าวผู้วิจัยนำมาเป็นแนวทางในการจัดทำร่างแผนการพัฒนาพื้นที่ชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช วัดพระนอน บ้านคลองขวาง ตำบลเสมา อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา ร่วมกับหน่วยงานรัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และชุมชนเสมอเป็นลำดับต่อไป

๔.๑.๔ การสร้างสำนักร่วมในการพัฒนาวิถีทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช วัดพระนอน บ้านคลองขวาง ตำบลเสมา อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา

๑) พัฒนากลไกคณะกรรมการในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม การพัฒนากลไก หรือ โครงสร้างในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมชุมชน ในรูปแบบคณะกรรมการที่จัดตั้งขึ้น หรือ กลไกที่มีอยู่แล้วในองค์กรในลักษณะกึ่งทางการ รวมทั้งการสร้างความร่วมมือกับเครือข่ายทั้งภาครัฐ ภาคธุรกิจ และภาคประชาสังคม เพื่อสร้างความร่วมมือ ในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิง สร้างสรรค ในพัฒนาวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธตามอัตลักษณ์ ทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช มีการจัดการแบ่งบทบาทหน้าที่ที่สำคัญโดยเฉพาะการพัฒนาพื้นที่ให้เกิดการเรียนรู้ และเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ ชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช ซึ่งผู้วิจัยและผู้แทนเครือข่ายที่เข้าร่วมเป็นแกนนำในการพัฒนากระบวนการเรียนรู้และวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธในพื้นที่ชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชต่อยอดการออกแบบการจัดการพื้นที่ และพัฒนาแหล่งเรียนรู้ต้นแบบสร้างสรรค์วิถีพุทธ หน่วยงานภาครัฐ ได้แก่ พัฒนาชุมชนจังหวัด พัฒนาชุมชนอำเภอ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดนครราชสีมา สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดนครราชสีมา สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัด หน่วยงานภาครัฐในพื้นที่ ได้แก่ โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพ สถานศึกษา องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้นำท้องที่ท้องถิ่น/ท้องที่ ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน กรรมการหมู่บ้าน และภาคประชาชน ได้แก่ กลุ่มองค์กร ประชาชน ชุมชน ชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชโดยสถานที่ในการลงพื้นที่สำรวจและเป็นพื้นที่ออกแบบและจัดการพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์วิถีพุทธ และพัฒนาแหล่งเรียนรู้ต้นแบบสร้างสรรค์วิถีพุทธในพื้นที่ชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชโดยใช้พื้นที่เชิงปฏิบัติการได้แก่ มชนโบราณถิ่นเดิมโคราช วัดพระนอน บ้านคลองขวาง ตำบลเสมา อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา ซึ่งพื้นที่ดังกล่าวมีความพร้อมในการพัฒนาออกแบบและจัดการพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์วิถีพุทธ โดยความสมัครใจจากทุกภาคส่วนและภาคีเครือข่ายในพื้นที่มีความต้องการในการพัฒนาพื้นที่ร่วมกับคณะผู้วิจัย

๒) วางแนวปฏิบัติ เพื่อให้เป็นข้อตกลงของชุมชนในการจัดการทรัพยากร วัฒนธรรม การวางแนวปฏิบัติในรูปแบบของข้อตกลง (Engagement) ของชุมชนในการจัดการ ทรัพยากร วัฒนธรรมของชุมชนโดยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน กลุ่ม องค์กร โดยกลไกและ ข้อตกลงนั้น

^{๑๑} สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๖, วันที่ ๑๒ กันยายน ๒๕๖๘.

จะต้องเอื้ออำนวยต่อการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม ซึ่งจะมีคุณค่าต่อทรัพยากร วัฒนธรรม และเกิดประโยชน์ต่อชุมชน และสังคมในอนาคต

ในการวางแผนปฏิบัติเพื่อให้เป็นกฎระเบียบในการดูแลและพัฒนาพื้นที่ชุมชนโบราณ ถิ่นเดิมโคราช วัดพระนอน บ้านคลองขวาง ตำบลเสมา อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา เพื่อให้ทุกคนได้มีส่วนร่วมในการเป็นเจ้าของ พัฒนาและดูแลรักษาสถานที่แห่งนี้ เพื่อให้เป็นพื้นที่สาธารณะและศูนย์เรียนรู้อีกหนึ่งแห่งหนึ่งของจังหวัดนครราชสีมาได้แนว ปฏิบัติในรูปแบบข้อตกลงร่วม ดังนี้

๑. การจัดการ และการปรับปรุงภูมิทัศน์โดยรอบของพื้นที่เพื่อให้พื้นที่ที่มีความโปร่งโล่ง สวยงาม มีความสะดวก และความปลอดภัยในการเข้า ไปใช้ประโยชน์

๒. การกำหนดกฎระเบียบในการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ เพื่อให้เกิดการดูแลรักษาพื้นที่ การทำความสะอาดเป็นประจำอยู่เสมอ โดยจัดทำป้ายไว้ตรงทางเข้าไปยังลานธรรม

๓. ประชาชนและนักท่องเที่ยวที่เข้าไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่ ดังกล่าวทุกครั้ง จะต้องทำความสะอาด เก็บขยะและเศษวัสดุต่าง ๆ ที่นำเข้าไป และออกมาทิ้ง ภายนอก โดยในบริเวณดังกล่าวจะไม่มีการตั้งถังขยะไว้

๔. ทำความสะอาด การปิดกวาด การตัดหญ้า และตัดกิ่งไม้ในพื้นที่สัปดาห์ละหนึ่งครั้ง

๕. ห้ามรถยนต์และจักรยานยนต์ทุกชนิดเข้าไปในบริเวณดังกล่าว โดยไม่ได้รับอนุญาต

๓) กำหนดแนวทางในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม การกำหนดแนวทางในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมของชุมชน เป็นการวางแผนในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม เชิงสร้างสรรค์ เพื่อให้สอดคล้องกับอัตลักษณ์ของวัฒนธรรมชุมชน และตอบสนองต่อการพัฒนาการท่องเที่ยว การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน และการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชนที่จะมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม จากการพัฒนาพื้นที่ชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช วัดพระนอน บ้านคลองขวาง ตำบลเสมา อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา ได้มีการจัดเสวนาเพื่อกำหนดแนวทางในการจัดวิถีทุนทางวัฒนธรรม โดยให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของชุมชน องค์การบริหารส่วนตำบลเสมา และวัดพระนอน บ้านคลองขวาง ตำบลเสมา อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา ดังรายละเอียดต่อไปนี้

(๑) การประชาสัมพันธ์โดยทำเพจและทำป้ายประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยว เพื่อให้เป็นจุดเช็คอินของนักท่องเที่ยวทั้งบริเวณหน้าวัด และภายในสำนักงานองค์การบริหารส่วนตำบลเสมา

(๒) การจัดทำตลาดพุทธรัฐ โดยมีการแสดงด้านศิลปวัฒนธรรม อาหาร และสินค้าหัตถกรรม ทุกวันเสาร์โดยชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช

(๓) การจัดค่ายศิลปะเพื่อให้แก่เด็กเยาวชนได้ทำกิจกรรมด้านศิลปะสร้างสรรค์ร่วมกัน

(๔) การประชาสัมพันธ์ในการจัดกิจกรรม ถือเป็นหัวใจสำคัญ โดยผู้นำมีบทบาท สำคัญในการวางแผนเพื่อประชาสัมพันธ์ให้รับรู้ทั้งภายในชุมชน และออกไปสู่ภายนอกชุมชน เพื่อให้ชาวบ้านในชุมชนได้ตระหนักในคุณค่า และเป็นการดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามาเยี่ยมชม

(๕) การพัฒนาบริเวณหน้าวัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้วัฒนธรรม แหล่งท่องเที่ยว แหล่งศิลปะ โดยกำหนดเจ้าภาพในการบริหารจัดการ อาจจะเป็นองค์การบริหารส่วนตำบลเสมา ชุมชน

โบราณถินเดิมโคราช และภาคีเครือข่ายและมีการกำหนดปฏิทินการจัดกิจกรรม ทุกเดือนเพื่อดึงดูดความสนใจ และจัดหาสถานที่จัดแสดงผลเพื่ออำนวยความสะดวกให้แก่ผู้ที่เข้าร่วมงาน

(๖) บริเวณลานหน้าวัดพระนอน บ้านคลองขวาง ตำบลเสมา อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา ในอนาคตได้วางแผนไว้ว่าจะ จัดเป็นลานกิจกรรมแสดงสินค้าโอท็อป การทำบุญตักบาตรประจำปี และเป็นสถานที่จัดกิจกรรมของ ตำบลหรืออำเภอร่วมกับภาคีเครือข่าย ควรมีป้ายประชาสัมพันธ์ขนาดใหญ่ และเขียนข้อความที่ดึงดูดใจและสะดุดตาผู้ที่สัญจรไปมาเพื่อให้นิมาแวะชมแวะพักผ่อนที่ รวมทั้งการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อโซเชียลมีเดีย ที่สามารถเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารได้อย่างกว้างไกลและรวดเร็วมากกว่า

จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักกล่าวว่า “การพัฒนากลไกคณะกรรมการเริ่มต้นจากการจัดตั้งคณะกรรมการเฉพาะกิจในชุมชน ซึ่งประกอบด้วยตัวแทนจากทุกภาคส่วน เช่น ผู้นำชุมชน ผู้แทนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สถาบันการศึกษา หน่วยงานภาครัฐ และกลุ่มประชาชน โดยเน้นการแบ่งบทบาทหน้าที่อย่างชัดเจน เช่น การพัฒนาพื้นที่ศูนย์กลางการเรียนรู้ชุมชนโบราณถินเดิมโคราชการเชื่อมโยงเครือข่ายกับหน่วยงานภายนอก เช่น สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด และการพัฒนากิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ที่สอดคล้องกับวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธ”^{๑๒} กล่าวถึงการสร้างความร่วมมือกับเครือข่าย “ความร่วมมือเริ่มต้นจากการประชุมและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างคณะกรรมการชุมชนและเครือข่าย เช่น หน่วยงานภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคเอกชน ตัวอย่างเช่น การสนับสนุนงบประมาณและทรัพยากรจากสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด และการร่วมมือกับสถานศึกษาในพื้นที่เพื่อออกแบบหลักสูตรเชิงปฏิบัติการสำหรับเด็กและเยาวชน เครือข่ายภาคประชาชน เช่น ปราชญ์ชุมชนและกลุ่มผู้สูงอายุในชุมชน มีบทบาทสำคัญในการถ่ายทอดความรู้ดั้งเดิม เช่น เพลงโคราช การทอผ้า และการฟื้นฟูพิธีกรรมดั้งเดิมในวิถีพุทธ”^{๑๓} วางแนวปฏิบัติหรือข้อตกลงร่วมของชุมชน “การวางแผนปฏิบัติของชุมชนดำเนินการผ่านกระบวนการประชาคม เพื่อให้เกิดข้อตกลงร่วมที่ทุกฝ่ายยอมรับ เช่น การกำหนดกติกาในการใช้งานพื้นที่เรียนรู้ เช่น การรักษาความสะอาด และการดูแลรักษาโบราณสถานหรือทรัพยากรที่สำคัญ การเปิดพื้นที่ให้เด็กและเยาวชนเข้ามาเรียนรู้จากปราชญ์ชุมชน และกำหนดกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ที่เน้นคุณค่าทางวัฒนธรรมข้อตกลงในการห้ามขายหรือทำลายทรัพยากรวัฒนธรรม เช่น การป้องกันการขายเครื่องมือโบราณ^{๑๔} สอดคล้องกับกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน “กระบวนการเรียนรู้ในชุมชนถูกต่อยอดผ่านการจัดอบรมเชิงปฏิบัติการที่หลากหลาย เช่น การอบรมการทอผ้าลายโคราชสำหรับผู้หญิงในชุมชน การสอนเด็กและเยาวชนให้ร้องเพลงโคราช และการเชื่อมโยงวัฒนธรรมกับเทคโนโลยี เช่น การเผยแพร่ข้อมูลผ่านสื่อดิจิทัล เพื่อเพิ่มการรับรู้และเข้าถึงทรัพยากรวัฒนธรรมของชุมชน”^{๑๕} และยังกล่าวว่า “แหล่งเรียนรู้ต้นแบบที่พัฒนาขึ้นเน้นการออกแบบพื้นที่ที่ตอบสนองต่อวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชน ตัวอย่างพื้นที่ชุมชนโบราณถินเดิมโคราช มีการจัดโซนเรียนรู้ เช่น โซนกิจกรรมประเพณี สำหรับการจำลองและถ่ายทอดพิธีกรรมดั้งเดิม เช่น งานบุญเดือนสิบ โซนศิลปะสร้างสรรค์ สำหรับการสอนทำงาน

^{๑๒} สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๗, วันที่ ๕ ตุลาคม ๒๕๖๘.

^{๑๓} สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๘, วันที่ ๕ ตุลาคม ๒๕๖๘.

^{๑๔} สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๙, วันที่ ๕ ตุลาคม ๒๕๖๘.

^{๑๕} สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๐, วันที่ ๑๕ ตุลาคม ๒๕๖๘.

หัตถกรรม เช่น การปั้นเครื่องปั้นดินเผา โชนธรรมะและวิถีพุทธ สำหรับกิจกรรมปฏิบัติธรรม และการเผยแพร่คำสอนทางพุทธศาสนาพื้นที่ดังกล่าวมีการออกแบบอย่างยั่งยืน โดยใช้ทรัพยากรในท้องถิ่น เช่น ไม้ไผ่ และวัสดุธรรมชาติ เพื่อสะท้อนอัตลักษณ์ของชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช”^{๑๖}

กระบวนการเรียนรู้ในชุมชนถูกต่อยอดผ่านการจัดอบรมเชิงปฏิบัติการที่หลากหลาย เช่น การอบรมการทอผ้าลายโคราชสำหรับผู้หญิงในชุมชน การสอนเด็กและเยาวชนให้ร้องเพลงโคราช และการเชื่อมโยงวัฒนธรรมกับเทคโนโลยี เช่น การเผยแพร่ข้อมูลผ่านสื่อดิจิทัล เพื่อเพิ่มการรับรู้และเข้าถึงทรัพยากรวัฒนธรรมของชุมชน

๔.๑.๕ แผนการพัฒนาพื้นที่ทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมของหน่วยงานรัฐ และองค์กร ปกครองส่วนท้องถิ่น

แผนการพัฒนาพื้นที่ทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชโดยพลังสังคมของหน่วยงานรัฐ และองค์กร ปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นการลงพื้นที่ จัดเวทีระดมสมองกับภาคส่วนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อออกแบบในการเรียนรู้วิถีพุทธให้เป็นพื้นที่เรียนรู้ จัดสนทนากลุ่มกับผู้มีส่วนได้เสียกับการจัดการพื้นที่ สัมภาษณ์เชิงลึกกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกในทุกมิติของพื้นที่ชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช และการพัฒนาให้เป็นแหล่งเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์วิถีพุทธ และนำข้อมูลที่ได้มาจัดประชุมเพื่อร่วมพัฒนาพื้นที่ชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช

พื้นที่ชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช วัดพระนอนบ้านคลองขวาง ตำบลเสมา อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมาถูกเลือกเป็นต้นแบบ เนื่องจากความพร้อมของทรัพยากรในชุมชน และการยินดีร่วมมือจากทุกฝ่าย โดยพื้นที่พัฒนาพื้นที่ทุนทางวัฒนธรรมที่สะท้อนอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม มุ่งเน้นการส่งเสริมวิถีชีวิต วัฒนธรรม ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ และความยั่งยืนในชุมชน โดยแผนการพัฒนาของหน่วยงานรัฐและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรประกอบด้วยประเด็นหลัก ๆ ดังนี้

๑. การส่งเสริมวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น

๑.๑ จัดตั้งศูนย์วัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชเพื่อรวบรวม อนุรักษ์ และเผยแพร่ข้อมูลเกี่ยวกับวิถีชีวิต ประเพณี ภาษา และภูมิปัญญา

๑.๒ สนับสนุนการจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรม เช่น งานประเพณีท้องถิ่น การแสดงดนตรีพื้นบ้านโคราช การสอนภาษาโคราช หรือการทำหัตถกรรมแบบดั้งเดิม

๑.๓ บันทึกลงและฟื้นฟูภาษาถิ่น ส่งเสริมการเรียนการสอนภาษาและคำศัพท์พื้นบ้านผ่านหลักสูตรเสริมในโรงเรียนและชุมชน

๒. การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน

๒.๑ ส่งเสริมอาชีพและสร้างรายได้ในพื้นที่ สนับสนุนการทำเกษตรกรรมแบบยั่งยืน เช่น การปลูกพืชที่เหมาะสมกับภูมิประเทศ จัดตั้งกลุ่มวิสาหกิจชุมชน เช่น การทอผ้าไหม การทำเครื่องจักสาน และผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น สนับสนุนการแปรรูปสินค้าเกษตรเป็นผลิตภัณฑ์ชุมชน เช่น อาหารแปรรูป หรือสินค้าหัตถกรรม

๒.๒ สนับสนุนการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เช่น การจัดโฮมสเตย์ และการจัดกิจกรรมให้นักท่องเที่ยวเรียนรู้วัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช

^{๑๖} สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๑, วันที่ ๑๕ ตุลาคม ๒๕๖๘.

๓. การพัฒนาด้านโครงสร้างพื้นฐาน

๓.๑ ปรับปรุงระบบสาธารณูปโภค เช่น ถนน ไฟฟ้า น้ำประปา และอินเทอร์เน็ต เพื่อให้ชุมชนเข้าถึงบริการพื้นฐานได้สะดวก

๓.๒ พัฒนาศูนย์การเรียนรู้และพื้นที่สาธารณะ สร้างพื้นที่เพื่อการศึกษาและการรวมตัวของคนในชุมชน เช่น ศาลาประชาคม ห้องสมุดชุมชน หรือสวนสาธารณะ

๓.๓ ส่งเสริมการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน เช่น การฟื้นฟูพื้นที่ป่า การอนุรักษ์แหล่งน้ำ และการจัดการขยะในชุมชน

๔. การพัฒนาด้านการศึกษาและสาธารณสุข

๔.๑ สนับสนุนการศึกษาในชุมชน พัฒนาโรงเรียนในพื้นที่ให้มีอุปกรณ์การเรียนการสอนเพียงพอ สร้างโอกาสให้เยาวชนเข้าถึงการศึกษาต่อในระดับสูงขึ้น

๔.๒ พัฒนาการเข้าถึงบริการสุขภาพ จัดหน่วยแพทย์เคลื่อนที่และสร้างสถานพยาบาลในพื้นที่ ส่งเสริมการดูแลสุขภาพพื้นฐาน เช่น การใช้สมุนไพรในท้องถิ่นและการป้องกันโรค

๕. การสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

๕.๑ สนับสนุนการจัดตั้งองค์กรชุมชน เช่น สภาองค์กรชุมชน เพื่อให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเรื่องการพัฒนาพื้นที่

๕.๒ พัฒนาศักยภาพผู้นำชุมชน จัดอบรมผู้นำท้องถิ่นด้านการบริหารจัดการและการวางแผนพัฒนา

๕.๓ สร้างเครือข่ายความร่วมมือ ส่งเสริมการทำงานร่วมกันระหว่างชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานรัฐ เช่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อบต./เทศบาล) ดำเนินการพัฒนาพื้นที่และจัดสรรงบประมาณในโครงการต่าง ๆ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด ส่งเสริมกิจกรรมด้านวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น สำนักงานพัฒนาชุมชน (พช.) สนับสนุนวิสาหกิจชุมชนและอาชีพในท้องถิ่น กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ให้คำปรึกษาด้านการเกษตรและสนับสนุนการพัฒนาพื้นที่การเกษตร ภาคประชาสังคมและ NGO สนับสนุนการสร้างเครือข่ายและจัดการทรัพยากรในพื้นที่

ภาพที่ ๔.๖ การประชุมร่วมจัดทำแผนการพัฒนาพื้นที่ชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช

กล่าวโดยสรุป การพัฒนาพื้นที่ทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมของหน่วยงานรัฐ และองค์กร ปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชโดยการมี ส่วนร่วมของชุมชน โบราณถิ่นเดิมโคราชวัด ชุมชนและและภาคีเครือข่ายกระบวนการดังกล่าวสะท้อนถึงการส่งต่อและ ดำรงรักษาวิถีชีวิตที่เชื่อมโยงกับศาสนาพุทธ ซึ่งถือเป็นรากฐานสำคัญของสังคมชาวโคราช วิถี วัฒนธรรมเชิงพุทธในชุมชนไม่ได้จำกัดเพียงมิติด้านความเชื่อทางศาสนาเท่านั้น แต่ยังครอบคลุมถึง การใช้ชีวิตประจำวันอย่างกลมกลืนกับครอบครัว ชุมชน และธรรมชาติที่อยู่รอบตัว ทั้งนี้ทำให้เกิด แนวทางในการต่อยอดและขยาย ผลไปสู่การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม และการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน โดยผ่านกิจกรรมเชิงปฏิบัติการในออกแบบและจัดการพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์วิถีพุทธ ซึ่งเป็นแบบ แผนในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์โดย การมีส่วนร่วมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชวัด ชุมชนและและภาคีเครือข่าย ประกอบด้วย จากการศึกษาข้อมูลทางเอกสาร ที่เกี่ยวข้องทั้งทางตรง และทางอ้อม ทำให้ผู้วิจัยได้ทราบถึง ประวัติความเป็นมา ทุนทางสังคม และทุนทางวัฒนธรรมใน พื้นที่ชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชโดยการ ๑) สืบค้นข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ ได้ข้อมูลองค์ความรู้ที่มีการศึกษามาก่อน ในเชิงกายภาพและคุณลักษณะทางนามธรรมของพื้นที่ความ

เป็นมาชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช ๒) สำรวจบริบท สภาพแวดล้อมและทรัพยากรวัฒนธรรมในชุมชน โบราณถิ่นเดิมโคราชสภาพแวดล้อมและ ทรัพยากรวัฒนธรรมในชุมชน ด้วยการเดินสำรวจร่วมกับ ผู้นำชุมชน วาดแผนที่เดินดิน เพื่อให้เห็นบริบท สภาพแวดล้อมและทรัพยากรวัฒนธรรม ๓) ประเมิน คุณค่าและศักยภาพของทรัพยากรวัฒนธรรม โดยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน เพื่อให้ทราบว่า ทรัพยากรวัฒนธรรมนั้น มีคุณค่าที่เป็นจุดเด่นทางอัตลักษณ์ชุมชน มีศักยภาพในการสร้างสรรค์เป็น ศิลปะชุมชน มีคุณสมบัติในการพัฒนา และสามารถที่จะยกระดับเป็นศูนย์การเรียนรู้ การสร้างสรรค์ และพัฒนาวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธตามอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชโดยการ ๔) สงวน รักษาและอนุรักษ์ทรัพยากรวัฒนธรรม เพื่อคงไว้ซึ่งลักษณะทาง กายภาพและด้านคุณค่า ของทรัพยากรวัฒนธรรม อันจะเป็นประโยชน์ในการสร้างความเข้มแข็งให้กับ ชุมชนในด้านต่าง ๆ ๕) พัฒนาพื้นที่สาธารณะชุมชนสร้างสรรค์ให้เป็นแลนด์มาร์ก ในวัดหรือ พื้นที่สาธารณะในชุมชน เพื่อให้เป็นสถานที่ในการทำกิจกรรมร่วมกัน เป็นพื้นที่ในการท่องเที่ยวที่ แสดงให้เห็นถึงอัตลักษณ์ ความเป็นชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช ๖) การเผยแพร่และสื่อสาร สาธารณะเพื่อประชาสัมพันธ์ให้คน ทั้งในชุมชน นอกชุมชน และสาธารณะ ได้รับรู้ และมีความเข้าใจ ในอัตลักษณ์ชุมชนโบราณถิ่นเดิม โคราชที่มีความสร้างสรรค์ โดยการจัดทำสื่อ ประชาสัมพันธ์และสื่อออนไลน์ ๗) การฟื้นฟูพัฒนาเป็น การสร้างความหมาย คุณค่า และกำหนดบทบาทหน้าที่ใหม่ให้กับทรัพยากรวัฒนธรรมเพื่อใช้ในการ พัฒนาชุมชน หรือแก้ไขปัญหา ในชุมชน หรือการระดมพลังในการพัฒนาชุมชน รวมทั้งการฟื้นฟูพลัง และศรัทธาในการพัฒนาชุมชน ๘) การถ่ายทอดความรู้เชิงปฏิบัติการสู่เด็กเยาวชน เป็นการถ่ายทอด ความรู้ด้วยการลงมือปฏิบัติใน การสร้างสรรค์ศิลปะให้กับเด็กและเยาวชนและชาวบ้านที่อาศัยอยู่ใน พื้นที่ เพื่อให้เด็กเยาวชนเกิด จิตสำนึกในการดูแลรักษาพื้นที่ชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชต่อไปใน อนาคต การสร้างสำนักร่วมในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม โดย ๙) การวางแผนปฏิบัติ เพื่อให้เป็น ข้อตกลงหรือกฎระเบียบของชุมชนในการจัดการทรัพยากร วัฒนธรรมของชุมชนโดยการมีส่วนร่วม ของคนในชุมชน ๑๐) พัฒนากลไกคณะกรรมการในการจัดการ ทรัพยากรวัฒนธรรม โดยกลไกและ ข้อตกลงนั้นจะต้องเอื้ออำนวยต่อการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม ๑๑) ร่วมกันกำหนดแนวทางในการ จัดการทรัพยากรวัฒนธรรมของชุมชน ซึ่งจะมีคุณค่าต่อ ทรัพยากรวัฒนธรรม และเกิดประโยชน์ต่อ ชุมชน และสังคมในระยะยาว และ ๑๒) จัดเวทีระดมสมองกับภาคส่วนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อ ออกแบบในการเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์วิถีพุทธให้เป็นพื้นที่เรียนรู้ จัดสนทนากลุ่มกับผู้มีส่วนได้เสียกับ การจัดการพื้นที่ สัมภาษณ์เชิงลึกกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกในทุกมิติของพื้นที่ ชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช และการพัฒนาให้เป็นแหล่งเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์วิถีพุทธ และนำข้อมูลที่ได้ มาจัดประชุมเพื่อร่วมออกแบบและจัดการพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์วิถีพุทธในพื้นที่ชุมชนโบราณ ถิ่นเดิมโคราช ชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชวัดพระนอนบ้านคลองขวาง ตำบลเสมา อำเภอสว่างเนิน จังหวัดนครราชสีมา ถูกเลือกเป็นต้นแบบเนื่องจากความพร้อมของทรัพยากรในชุมชน และการยินดี ร่วมมือจากทุกฝ่าย โดยพื้นที่ดังกล่าวมีการออกแบบและจัดการให้เป็นแหล่งเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ที่ สะท้อนอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช มุ่งเน้นการส่งเสริมวิถีชีวิต วัฒนธรรม ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ และความยั่งยืนในชุมชน

๔.๒ พัฒนาพื้นที่ทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชโดยพลังสังคม

การวิจัยครั้งนี้ มุ่งเน้นพัฒนาพื้นที่ทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชโดยพลังสังคมเพื่อเปิดพื้นที่การเรียนรู้วิถีพุทธในพื้นที่ชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชจาก “วัฒนธรรมเชิงพุทธ” สู่วัด “ชุมชน” และ “พื้นที่สาธารณะ” โดยการลงพื้นที่สำรวจวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธในพื้นที่ชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชด้านวิถีชีวิตชุมชน ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้านวัฒนธรรมประเพณี และด้านคุณค่าทางวัฒนธรรม ในแต่ละพื้นที่จากอดีตจนถึงปัจจุบัน เพื่อหาข้อมูลเกี่ยวกับองค์ความรู้กระบวนการเรียนรู้และวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธในชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชที่จะนำมาสังเคราะห์ให้ได้ข้อมูลที่ชัดเจน แล้วนำไปสร้างเป็นพัฒนาพื้นที่ทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชโดยพลังสังคมโดยเน้นการทำงานวิจัยแบบมีส่วนร่วม โดยมีกิจกรรมและขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ ๑ การร่วมศึกษาและวิเคราะห์ปัญหากับชาวบ้าน พระสงฆ์ ผู้นำชุมชน และปราชญ์ท้องถิ่นได้ร่วมกันแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเกี่ยวกับประวัติความเป็นมา ความเชื่อ และบทบาทของวัดที่ผูกพันกับวิถีชีวิตของชุมชนมาอย่างยาวนาน ขั้นตอนนี้เป็น การวางรากฐานทางความคิดและจิตสำนึกร่วม เพื่อให้ทุกฝ่ายเห็นเป้าหมายเดียวกันในการพัฒนา

ขั้นตอนที่ ๒ การร่วมวางแผน เป็นการวางแผนการพัฒนาหลังจากได้ข้อมูลเบื้องต้นของชุมชนแล้วและนำข้อมูลมาวิเคราะห์พื้นที่ที่พระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นศูนย์รวมจิตใจ ผู้นำชุมชนเป็นผู้ประสานงาน ปราชญ์ท้องถิ่นถ่ายทอดองค์ความรู้ ขณะที่ประชาชนและเยาวชนร่วมแสดงความคิดเห็นและลงมือปฏิบัติ การมีส่วนร่วมในขั้นนี้ช่วยสร้างความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของพื้นที่ร่วมกัน

ขั้นตอนที่ ๓ การสำรวจและวิเคราะห์พื้นที่ทุนทางวัฒนธรรม ชุมชนร่วมกันสำรวจพื้นที่วัด พระนอนและบริเวณโดยรอบ เพื่อทำความเข้าใจสภาพพื้นที่เดิม โบราณสถาน ศาสนสถาน พื้นที่สาธารณะ และการใช้ประโยชน์ในปัจจุบัน การวิเคราะห์จุดเด่น จุดควรปรับปรุง และศักยภาพของพื้นที่ เป็นข้อมูลพื้นฐานสำหรับการวางแผนพัฒนาอย่างเหมาะสมและไม่กระทบต่อคุณค่าดั้งเดิม

ขั้นตอนที่ ๔ การวางแผนพัฒนาพื้นที่โดยชุมชน จากข้อมูลที่ได้ ชุมชนร่วมกันกำหนดแนวทางและแผนการพัฒนาพื้นที่ทุนทางวัฒนธรรม เช่น การจัดระเบียบลานวัด การฟื้นฟูภูมิทัศน์ การกำหนดพื้นที่กิจกรรมทางศาสนาและวัฒนธรรม รวมถึงการใช้พื้นที่เป็นแหล่งเรียนรู้ของเยาวชน การวางแผนในขั้นนี้ยึดหลักการอนุรักษ์ คงอัตลักษณ์ และสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน

ขั้นตอนที่ ๕ การลงมือปฏิบัติและขับเคลื่อนด้วยพลังสังคม แผนที่กำหนดไว้ถูกนำไปสู่การปฏิบัติจริง โดยอาศัยแรงกาย แรงใจ และความร่วมมือของคนในชุมชน เช่น การร่วมกันปรับปรุงและดูแลลานวัด การจัดกิจกรรมทางศาสนาและวัฒนธรรม การฟื้นฟูพื้นที่เดิมให้กลับมามีชีวิต การลงมือทำร่วมกันช่วยเสริมสร้างความสามัคคีและความผูกพันระหว่างคนกับพื้นที่

ขั้นตอนที่ ๖ การใช้ประโยชน์และต่อยอดพื้นที่ทุนทางวัฒนธรรม หลังจากพัฒนาพื้นที่แล้ว วัดพระนอนถูกใช้เป็นพื้นที่สาธารณะและแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่อง ทั้งการจัดประเพณี กิจกรรมชุมชน และการถ่ายทอดความรู้เชิงปฏิบัติสู่เด็กและเยาวชน การใช้พื้นที่อย่างสม่ำเสมอทำให้ทุนทางวัฒนธรรมมีชีวิตและเกิดคุณค่าในสังคมปัจจุบัน

ขั้นตอนที่ ๗ การติดตาม ประเมินผล และสืบสานอย่างยั่งยืนขั้นสุดท้ายคือการร่วมกันดูแลรักษา ติดตาม และประเมินผลการพัฒนาพื้นที่อย่างต่อเนื่อง พร้อมทั้งปรับปรุงแนวทางให้

เหมาะสมกับบริบทที่เปลี่ยนแปลง การปลูกฝังจิตสำนึกให้คนรุ่นใหม่มีส่วนร่วม เป็นกลไกสำคัญในการสืบสานพื้นที่ทุนทางวัฒนธรรมให้คงอยู่และพัฒนาอย่างยั่งยืน

การวิจัยครั้งนี้ มีความมุ่งหวังให้พัฒนาพื้นที่ทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช โดยพลังสังคมให้มีกระบวนการคิดสร้างสรรค์ และชาวบ้านมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์พื้นที่ของชุมชนที่เหมาะสมกับท้องถิ่นนั้นๆ เพื่อพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวและแหล่งเรียนรู้วิถีพุทธของชุมชนที่ยั่งยืนในรูปแบบที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตน

โดยผู้วิจัยได้ร่วมศึกษาและวิเคราะห์ปัญหาอย่างมีส่วนร่วมกับกลุ่มชาวบ้านเกี่ยวกับการศึกษาข้อมูลชุมชนในด้านประวัติศาสตร์ สังคมและวัฒนธรรม การจัดลำดับความสำคัญและความต้องการในการจัดการพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์วิถีพุทธ

ในชุมชน โดยการกระตุ้นให้ประชาชนได้เรียนรู้สภาพของชุมชน วิถีชีวิต สังคม ทรัพยากร วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม เพื่อใช้เป็นข้อมูลเบื้องต้นในการจัดทำและประกอบการพิจารณาวางแผนงานวิจัยในออกแบบและจัดการพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์วิถีพุทธในพื้นที่ชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช ซึ่งจากการลงพื้นที่ การประชุมร่วมจัดทำแผนการพัฒนาพื้นที่ชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชวัดพระนอน บ้านคลองขวาง ตำบลเสมา อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา ถูกเลือกเป็นต้นแบบเนื่องจากความพร้อมของทรัพยากรในชุมชน และการยินดียินยอมจากทุกฝ่าย โดยพื้นที่ดังกล่าวมีการออกแบบและจัดการให้เป็นแหล่งเรียนรู้ที่สะท้อนอัตลักษณ์ทุนทางวัฒนธรรม

พัฒนาพื้นที่ทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชโดยพลังสังคมนี คณะผู้วิจัยทำการลงพื้นที่สำรวจ จัดเวทีระดมสมองกับภาคส่วนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อพัฒนาพื้นที่ทุนทางวัฒนธรรมให้เป็นพื้นที่เรียนรู้ จัดสนทนากลุ่มกับผู้มีส่วนได้เสียกับการจัดการพื้นที่ สัมภาษณ์เชิงลึกกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกในทุกมิติของพื้นที่ชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช และการพัฒนาให้เป็นแหล่งเรียนรู้วิถีพุทธ และนำข้อมูลที่ได้มาจัดประชุมเพื่อร่วมออกแบบและจัดการพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์วิถีพุทธในพื้นที่ชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชโดยเน้นการทำงานวิจัยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research-PAR) ผู้วิจัยได้ผลสรุปตามประเด็น ดังนี้

๔.๑.๑ พัฒนาพื้นที่ทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชโดยพลังสังคม

จากการศึกษาข้อมูลทั่วไป ผู้วิจัยพบว่า ชุมชนแห่งนี้มีความภาคภูมิใจในใจตนเองในหลายเรื่อง โดยเห็นได้จากเมืองโบราณเสมาตั้งอยู่ห่างจากตัวอำเภอสูงเนินมาทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือประมาณ ๕ กิโลเมตร ซึ่งมีลักษณะรูปร่างเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ามุมมน ขนาด ๑,๗๐๐-๑,๕๐๐ เมตร มีกำแพงเป็นคันดินสูง แต่บางช่วงมีศิลาแลงและหินทรายอยู่ส่วนบนของกำแพง และคูน้ำซึ่งต้นเขินกลายเป็นพื้นที่นาเกือบทั้งหมด โอบรอบเมืองโบราณแห่งนี้ ภายในเมืองชั้นในมีโบราณสถานจำนวน ๖ แห่ง ส่วนเมืองชั้นนอกมีโบราณสถานจำนวน ๓ แห่ง และบริเวณกลางเมืองชั้นนอกยังปรากฏแนวคูน้ำมีแผนผังรูปสี่เหลี่ยมอีกด้วยด้วยบริเวณรอบตัวเมืองโบราณมีร่องรอยของชุมชนโบราณและศาสนสถานที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมทวารวดี เช่น บ้านคลองขวางมีพระพุทธรูปหินทราย และธรรมจักรหินทรายที่วัดธรรมจักรเสมาราม จากการสำรวจเมืองโบราณเสมามีฐานปราสาทและร่องรอยของชุมชนโบราณ มีใบเสมาล้อมรอบเมือง และคูน้ำคันดิน ซึ่งหากพิจารณาแล้วจะพบว่าบริเวณนี้เป็นเมืองโบราณที่ยิ่งใหญ่เป็นอย่างมาก แต่ด้วยระยะเวลาที่ยาวนานบวกกับสภาพดินฟ้าอากาศที่

เปลี่ยนแปลงไป ทำให้เมืองเสมาโบราณมีสภาพที่ทรุดโทรมและรวมไปถึงสมัยนั้นมีการลักลอบขุดโบราณวัตถุไปจำหน่าย จึงทำให้โบราณสถานทรุดโทรมมาก

อดีตกาลของเมืองเสมา เป็นชุมชนโบราณสมัยทวารวดี มีร่องรอยของความรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนา คือ “ธรรมจักรศิลา” ซึ่งเป็นหินทรายแกะสลักในรูปกงล้อ ตอนล่างมีลายสลักรูปหัวสิงห์ สถิตอยู่เบื้องหน้าพระพักตร์ขององค์พระพุทธไสยาสน์ ซึ่งเป็นพระพุทธรูปโบราณขนาดใหญ่ภายในวัดแห่งนี้ ซึ่งชาวบ้านเรียกขานพระนอนองค์นี้ว่าองค์พ่อใหญ่ และมีความศรัทธาและเลื่อมใสเป็นอันมาก เวลาที่จะไปสมัครงานหรือทำกิจการงานอะไร ชาวบ้านมักจะมาบนบานขอพรจากท่าน การบนบานมีการถวายหัวหมู ไก่ ไข่ บางคนบนเพลงโคราชมาแสดง ปัจจุบันมีการสร้างศาลาคลุมองค์พระและมีทางเดินไม้ล้อมรอบองค์พระ โดยกรมศิลปากรเป็นผู้ให้การสนับสนุนและดูแลรักษา

วัดแห่งนี้เป็นที่รู้จักกันดีของนักท่องเที่ยวต่างชาติ เห็นได้จากมีรถตู้เข้ามาจอด พร้อมไกด์ทัวร์ชาวต่างประเทศ พาเดินชมองค์พระพุทธไสยาสน์ประกอบคำบรรยาย ตรงจุดที่ต้อนรับผู้มาเยือนพร้อมดอกไม้รูปเทียนสำหรับกราบไหว้บูชา

พระอธิการธีระพล ชินวโร เจ้าอาวาสบอกว่าธรรมจักรศิลาที่เห็นจัดแสดงในอาคารพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่อยู่อันที่อยู่ใต้กระเจก ส่วนที่อยู่ด้านหน้าข้างนอกตู้คืออันจำลอง มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมาเป็นคนจัดสร้างจำลองโดยการถอดแม่พิมพ์จากของเดิม โดยปกติธรรมจักรศิลาคงตั้งอยู่หน้าพระพักตร์ขององค์พระพุทธไสยาสน์ วัตถุโบราณชิ้นอื่นที่จัดแสดงในอาคารนั้นนอกจากธรรมจักรศิลา เป็นพวกเชิงชาย ศิวลึงค์ พระพุทธรูปสำริดอีกจำนวนหนึ่ง แต่ไม่ได้จัดแสดงที่นี้ กรมศิลปากรได้นำไปจัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพิมายเหตุผลหนึ่งคือเพื่อความปลอดภัยจากการสูญหาย

คำว่าเมืองเสมามีคำอธิบายไว้ว่าเป็นชุมชนโบราณแห่งหนึ่งในภาคอีสาน ซึ่งก็คือบริเวณนี้ เมืองเสมามีผังเมืองเป็นรูปวงรีล้อมรอบด้วยคูน้ำและคันดิน ๑ ชั้น ประกอบด้วยพื้นที่ ๒ บริเวณ เรียกว่าเมืองชั้นนอกและเมืองชั้นใน ภายในเมืองชั้นในมีโบราณสถานจำนวน ๖ แห่ง ส่วนเมืองชั้นนอกมีโบราณสถานจำนวน ๓ แห่ง และบริเวณกลางเมืองชั้นนอกยังปรากฏแนวคูน้ำมีแผนผังรูปสี่เหลี่ยมสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย(สมัยเหล็ก) มีอายุราว ๒,๐๐๐ ปีมาแล้ว พบหลักฐานการอยู่อาศัยและประเพณีการฝังศพมนุษย์ร่วมกับเครื่องมือเหล็ก เครื่องประดับและภาชนะดินเผาแบบพิมายดำซึ่งนิยมผลิตในกลุ่มแม่น้ำมูลตอนบน

ต่อมาในสมัยทวารวดี มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๓-๑๖ อิทธิพลวัฒนธรรมทวารวดีได้แพร่มาจากภาคกลางของประเทศไทย คติความเชื่อของพระพุทธศาสนาทำให้เกิดการก่อสร้างสิ่งต่างๆ เช่น เจดีย์ พระพุทธรูป ใบเสมา เป็นต้น สำหรับองค์พระนอนคาดว่าสร้างขึ้นในสมัยนี้ และการที่ค้นพบศิวลึงค์ที่เป็นความเชื่อของฮินดู เกิดมาจากยุคต่อมาคือพุทธศตวรรษที่ ๑๕-๑๘ ได้รับอิทธิพลขอม ทำให้พบสิ่งก่อสร้างเป็นศาสนสถานตามแบบศิลปะขอมในส่วนขององค์พระ พระอธิการฯ บอกว่าสิ่งที่บูญ่าตายายเห็นจะแตกต่างกับตอนนี้ เมื่อก่อนจะมีการปrikหักพัง ทางกรมศิลปากรได้มาบูรณะใหม่จึงดูค่อนข้างสมบูรณ์อย่างที่เห็นอยู่ในปัจจุบัน ในส่วนใกล้องค์พระที่เป็นแท่งหิน คือใบเสมา ซึ่งอยู่ตรงจุดเดิมไม่ได้ย้ายไปไหน พระอธิการฯได้ชี้ให้ดูคันดินโดยรอบ ซึ่งคือตำแหน่งที่มีการขุดลงมาสังเกตได้ว่าบริเวณพระนอนมีลักษณะเป็นแอ่ง ด้วยสภาพเช่นนี้จำเป็นต้องมีการดูแลเป็นพิเศษ โดยข้างใต้พื้นไม้ไม่มีบิ๊มลุมไว้สำหรับไล่ความชื้นเวลาฝนตก เพราะความชื้นเป็นปัจจัยสำคัญทำให้เกิดการ

ผู้กร่อนของหินท่านตั้งข้อสังเกตว่าใบเสมานหินทรายส่วนที่อยู่ด้านนอกตัวอาคารจะผู้กร่อนน้อยกว่า เพราะได้รับแสงแดด ในช่วงฤดูน้ำหลากเป็นอีกช่วงเวลาหนึ่งที่ต้องดูแลกันเป็นพิเศษ จะต้องสูบน้ำ ออกถ้ามีน้ำไหลเข้ามา ทางญาติโยมในหมู่บ้านต่างมีความเป็นห่วง ชาวบ้านจะมาช่วยกันเอากะสอบ ทรายมากัน ทางวัดก็ดูแลกันอย่างละเอียด ถ้าพบว่ามีตรงไหนชำรุดก็จะแจ้งไปทางกรมศิลปากรให้ส่งช่างเข้ามาดูแล การจัดงานบุญของวัดนี้มีงานใหญ่ช่วงวันสงกรานต์ จัดกันทุกปี ลูกหลานคนที่นี่ไม่ว่าอยู่ที่ไหนพอวันที่ ๑๓-๑๔ เมษายน จะต้องกลับมา การละเล่นมีลิเก มีการปิดทององค์พระ ท่านได้เล่าให้ฟังถึงบรรยากาศสงกรานต์ในอดีต เมื่อก่อนมีรำไท่น เตียนนี้ไม่มีแล้ว ทุกวันนี้จะมีแต่สาดน้ำกัน แล้วไปเล่นที่อื่น เมื่อก่อนชาวบ้านจะเล่นสงกรานต์กันเป็นอาทิตย์ ตอนเย็นมีรำวงกันไปจนถึงสี่ห้าทุ่ม สมัยนั้นยังไม่มีไฟฟ้าใช้ เขาจะจุดตะเกียงเจ้าพายุหรือไม้ก่อกองไฟเล่นกัน เตียนนี้จะไม่มีแบบนั้น แล้วชุมชนเสมาดิมนั้นประกอบอาชีพการเกษตรเป็นส่วนใหญ่ พอเสร็จหน้านา จะหว่านถั่วเขียวบาง คนปลูกผัก ทอเสื่อ ปัจจุบันสภาพแวดล้อมในชุมชนเปลี่ยนแปลงมาก คนหนุ่มสาวมีงานทำมากขึ้น มีโรงงานอุตสาหกรรมอยู่ใกล้หมู่บ้านหลายแห่ง ทุกวันนี้คนหนุ่มสาวมาวัดกันน้อยลง จะมีให้เห็นในกรณีที่เป็วันพระและตรงกับวันหยุดที่เป็นวันอาทิตย์เท่านั้น

พัฒนาพื้นที่ทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชโดยพลังสังคม ซึ่งเป็นแหล่งที่มีรากเหง้าของวัฒนธรรม ควรมุ่งเน้นการผสมผสานระหว่างวิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชน วิถีพุทธ และกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับเอกลักษณ์ท้องถิ่นและพระพุทธศาสนา

๑. แนวคิดหลักในการออกแบบ

๑.๑ ด้านวิถีชีวิตชุมชน วิถีชีวิตของชุมชนบ้านคลองขวางสะท้อนความสัมพันธ์อันแนบแน่นระหว่างคน วัด และธรรมชาติ วัดพระนอนทำหน้าที่เป็นศูนย์รวมจิตใจและพื้นที่สาธารณะของชุมชน กิจกรรมในชีวิตประจำวัน เช่น การทำบุญ การประชุมหมู่บ้าน การช่วยเหลือเกื้อกูลกันในงานบุญหรืองานศพ ล้วนแสดงให้เห็นพลังสังคมที่เข้มแข็ง การพัฒนาพื้นที่ทุนทางวัฒนธรรมจึงควรส่งเสริมให้วิถีชีวิตเหล่านี้ดำรงอยู่ได้อย่างสมดุลกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมสมัยใหม่ เช่น การจัดกิจกรรมเรียนรู้วิถีชุมชนสำหรับเยาวชนและผู้มาเยือน เพื่อให้เกิดความเข้าใจและความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ท้องถิ่น

๑.๒ ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนบ้านคลองขวางปรากฏทั้งในรูปแบบความรู้การดำรงชีวิต การเกษตร การใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างรู้คุณค่า ตลอดจนความรู้ด้านศาสนาและพิธีกรรม วัดพระนอนเป็นแหล่งสั่งสมองค์ความรู้ที่ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น การพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมในมิตินี้ควรบูรณาการ ฟื้นฟู และถ่ายทอดภูมิปัญญาเหล่านี้ผ่านกิจกรรมการเรียนรู้ การจัดนิทรรศการชุมชน หรือการบูรณาการเข้ากับหลักสูตรท้องถิ่น เพื่อให้ภูมิปัญญาไม่สูญหายและสามารถต่อยอดเป็นพลังสร้างสรรค์ของชุมชนได้

๑.๓ ด้านวัฒนธรรมประเพณี วัฒนธรรมประเพณีที่เกี่ยวข้องกับวัดและชุมชน เช่น งานบุญตามฮีตสิบสอง คองสิบสี่ ประเพณีทางพุทธศาสนา และพิธีกรรมท้องถิ่น เป็นรากฐานสำคัญของอัตลักษณ์ชุมชน การพัฒนาพื้นที่ทุนทางวัฒนธรรมจึงควรสนับสนุนให้ชุมชนมีบทบาทหลักในการจัดการประเพณีของตนเอง โดยเปิดโอกาสให้คนทุกช่วงวัยมีส่วนร่วม การใช้พลังสังคมในรูปแบบเครือข่ายชุมชนจะช่วยให้ประเพณีเหล่านี้ยังคงมีความหมาย ไม่กลายเป็นเพียงกิจกรรมเชิงการแสดง แต่เป็นกระบวนการเรียนรู้และสืบทอดคุณค่าร่วมกัน

๑.๔ ด้านคุณค่าทางวัฒนธรรม คุณค่าทางวัฒนธรรมของชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช บ้านคลองขวาง มิได้จำกัดอยู่ที่โบราณสถานหรือศิลปวัตถุเท่านั้น หากแต่รวมถึงคุณค่าทางจิตใจ ความศรัทธา ความสามัคคี และความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกันของคนในชุมชน การพัฒนาพื้นที่ทุนทางวัฒนธรรมโดยพลังสังคม จึงเป็นการเสริมสร้างคุณค่าเหล่านี้ให้เข้มแข็งยิ่งขึ้น ผ่านการมีส่วนร่วม การตระหนักรู้ และการเคารพรากเหง้าทางวัฒนธรรมของตนเอง

โดยสรุป การพัฒนาพื้นที่ทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช วัดพระนอน บ้านคลองขวาง ตำบลเสมา อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา เป็นกระบวนการที่ต้องอาศัยพลังสังคมเป็นหัวใจสำคัญ การเชื่อมโยงวิถีชีวิต ภูมิปัญญา วัฒนธรรมประเพณี และคุณค่าทางวัฒนธรรม เข้าด้วยกัน จะทำให้ชุมชนสามารถธำรงอัตลักษณ์ของตนเอง พร้อมทั้งพัฒนาไปสู่ความยั่งยืนในบริบทสังคมร่วมสมัยได้อย่างมั่นคง

๒. โครงสร้างพื้นที่

๒.๑ โซนศูนย์กลางธรรมะ

๑) ศาลาเรียนรู้ธรรมะ สร้างศาลาแบบเปิดโล่ง ตกแต่งด้วยลวดลายพื้นบ้านไทโคราช เช่น ลายผ้าขิด ผ้าทอ หรือเครื่องเบญจรงค์ ใช้พื้นที่นี้สำหรับการสอนธรรมะ, การเสวนา หรือการจัดกิจกรรมเวียนเทียน

๒) นิทรรศการประวัติศาสตร์และศิลปะพุทธศาสนา จัดแสดงข้อมูลเกี่ยวกับประวัติของวัด วัดพระนอนบ้านคลองขวาง และเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในชุมชน

๒.๒ โซนวัฒนธรรม

๑) ลานกิจกรรมกลางแจ้ง ใช้สำหรับแสดงดนตรีพื้นบ้าน (เช่น เพลงโคราช) หรือการแสดงฟ้อนรำแบบดั้งเดิม ออกแบบเวทีให้มีกลิ่นอายวัฒนธรรม เช่น ใช้ไม้ไผ่ หรือลวดลายผ้าพื้นเมืองในการตกแต่ง

๒) พิพิธภัณฑ์ชุมชนย่อม จัดแสดงงานหัตถกรรมและเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันของชาวไทโคราช เช่น เครื่องจักสาน หรืออุปกรณ์ทำนา

๒.๓ โซนธรรมชาติและสมาธิ

๑) สวนพุทธธรรม พื้นที่สีเขียวที่ปลูกต้นไม้พื้นถิ่นและมีเส้นทางเดินธรรมชาติ มีจุดสำหรับนั่งสมาธิได้ร่มไม้ และประติมากรรมพระพุทธรูปที่ทำจากดินหรือหินท้องถิ่น

๒) บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ บ่อน้ำที่สะท้อนวัฒนธรรมท้องถิ่นและการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติในวิถีชีวิตดั้งเดิม

๒.๔ โซนกิจกรรมสร้างสรรค์

เวิร์กช็อปงานฝีมือ เช่น การทอผ้า, การปั้นดินเผา, หรือการทำบายศรีที่สะท้อนภูมิปัญญาท้องถิ่น

๓. กิจกรรมการเรียนรู้

๓.๑ เรียนรู้ผ่านการปฏิบัติธรรม การนั่งสมาธิและฟังธรรมในสวนธรรมชาติ การเดินจงกรมรอบบ่อน้ำหรือเส้นทางธรรมชาติ

๓.๒ เรียนรู้ผ่านวัฒนธรรม การร้องเพลงโคราชและฟ้อนรำแบบไทโคราช การเล่านิทานพื้นบ้านที่แฝงธรรมะ

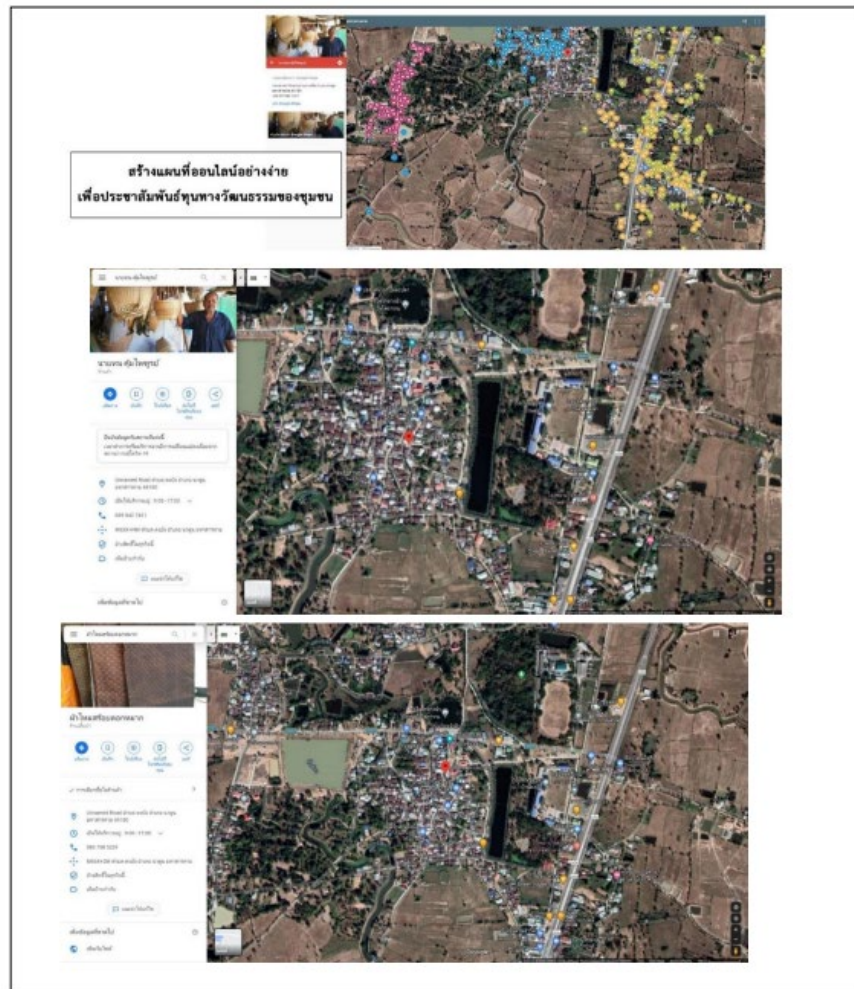
๓.๓ เรียนรู้ผ่านการลงมือทำ การฝึกทักษะการทอผ้าหรืองานจักสาน การทำขนมไทย
 พื้นบ้านที่ใช้ในงานบุญ

๔. การมีส่วนร่วมของชุมชน เชิญผู้นำชุมชนหรือครูภูมิปัญญามาร่วมจัดกิจกรรมส่งเสริม
 การใช้วัสดุท้องถิ่นในการก่อสร้างและทำกิจกรรม สนับสนุนให้เยาวชนและคนในพื้นที่ร่วมเป็น
 อาสาสมัครในศูนย์การเรียนรู้

พัฒนาพื้นที่ทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชโดยพลังสังคม จำเป็นต้องอาศัย
 ความร่วมมือจากทุกภาคส่วน ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และชุมชน โดยมีเป้าหมายเพื่อส่งเสริมให้ชุมชน
 มีความรู้ ความเข้าใจ และสามารถนำหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าไปประยุกต์ใช้ใน
 ชีวิตประจำวันได้อย่างเหมาะสม

ภาพที่ ๔.๗ การประชุมร่วมพัฒนาพื้นที่พัฒนาทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช
 โดยพลังสังคม วัดพระนอนบ้านคลองขวาง ตำบลเสมา อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดนครราชสีมา

ความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมและประเพณีของตนเอง นอกจากนี้ยังสามารถส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนในชุมชน และช่วยให้โครงการนี้ประสบความสำเร็จในระยะยาว”^{๒๐} ยังมีผู้กล่าวถึง “การออกแบบพื้นที่ธรรมชาติที่มีการจัดให้มีจุดสำหรับนั่งสมาธิและเดินจงกรมได้รับการตอบรับที่ดีจากชุมชน เนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวเหมาะสมและสามารถส่งเสริมการปฏิบัติธรรมได้อย่างสงบและเป็นธรรมชาติ”^{๒๑} สอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ที่ว่า “ชุมชนเห็นว่า การจัดกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับหัตถกรรมท้องถิ่น เช่น การทอผ้าหรือการทำเครื่องจักสาน สามารถช่วยอนุรักษ์ภูมิปัญญาและส่งเสริมอาชีพให้กับชุมชนและเยาวชนในอนาคต”^{๒๒} นอกจากนี้ “การที่ชุมชนมีส่วนร่วมในการออกแบบและพัฒนาพื้นที่เรียนรู้ถูกมองว่าเป็นกุญแจสำคัญที่จะทำให้โครงการประสบความสำเร็จ เนื่องจากการมีส่วนร่วมจะช่วยให้ชุมชนรู้สึกเป็นเจ้าของและมีความผูกพันกับโครงการมากขึ้น”^{๒๓} และยังสอดคล้องกับ “ชุมชนชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชสนับสนุนแนวคิดการผสมผสานวิถีชีวิตดั้งเดิมและพระพุทธศาสนาในการออกแบบพื้นที่เรียนรู้ ซึ่งจะช่วยให้การอนุรักษ์และพัฒนาวัฒนธรรมท้องถิ่น รวมถึงการส่งเสริมการปฏิบัติธรรมและกิจกรรมสร้างสรรค์ในชุมชนเป็นไปอย่างยั่งยืน”^{๒๔}

สรุปได้ว่า การพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชโดยพลังสังคม วัดพระนอนบ้านคลองขวาง ตำบลเสมา อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมาเน้นการผสมผสานระหว่างวิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชน วิถีพุทธ และกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ ซึ่งจะช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับเอกลักษณ์ท้องถิ่นและพระพุทธศาสนา โดยมีแนวคิดและโครงสร้างที่สำคัญโดยนำ ๑. แนวคิดหลักในการออกแบบ วิถีไทโคราชกับพุทธศาสนาเชื่อมโยงประเพณี วัฒนธรรมท้องถิ่น และหลักธรรม เช่น การเล่าศีลธรรมผ่านนิทานพื้นบ้าน หรือการประยุกต์หลักธรรมในชีวิตประจำวัน การเรียนรู้เชิงปฏิบัติ เน้นการลงมือทำจริง เช่น การทำสมาธิ, การทำเครื่องจักสาน, และการเรียนรู้ดนตรีพื้นบ้าน พื้นที่มีชีวิต ออกแบบให้พื้นที่ตอบโจทย์การใช้งานหลายๆ ด้าน เช่น การเรียนรู้ธรรมะ, การแสดงศิลปะพื้นบ้าน และการปฏิบัติธรรมในธรรมชาติ สำหรับ ๒. โครงสร้างพื้นที่ ๑) โชนศูนย์กลางธรรมะ ศาลาเรียนรู้ธรรมะ ศาลาแบบเปิดโล่ง ตกแต่งด้วยลวดลายพื้นบ้านไทโคราช ใช้ในการสอนธรรมะและการจัดกิจกรรมต่างๆ นิทรรศการประวัติศาสตร์และศิลปะพุทธศาสนา แสดงข้อมูลเกี่ยวกับวัดพระนอนบ้านคลองขวาง และพระพุทธศาสนาในชุมชน ๒) โชนวัฒนธรรมไทโคราช ลานกิจกรรมกลางแจ้ง ใช้สำหรับการแสดงดนตรีพื้นบ้านหรือการแสดงฟ้อนรำดั้งเดิมพิพิธภัณฑสถานชุมชนย่อม แสดงงานหัตถกรรมและเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันของชาวไทโคราช ๓) โชนธรรมชาติและสมาธิ สวนพุทธธรรม พื้นที่สีเขียวปลูกต้นไม้พื้นถิ่น พร้อมจุดสำหรับนั่งสมาธิ บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ บ่อน้ำที่สะท้อนการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ ๔) โชนกิจกรรมสร้างสรรค์ เวิร์กช็อปงานฝีมือ การทอผ้า, การปั้นดินเผา, หรือการทำบายศรี ครั้วเรียนรู้ การสอนทำอาหารพื้นเมือง ๓. กิจกรรมการเรียนรู้ เรียนรู้ผ่านการปฏิบัติธรรม การนั่งสมาธิและฟังธรรมในสวนธรรมชาติ เรียนรู้ผ่านวัฒนธรรม การร้องเพลงโคราชและฟ้อนรำ เรียนรู้ผ่านการลงมือทำ การฝึกทักษะการทอผ้าหรืองานจักสาน ซึ่งการออกแบบนี้เน้นการสร้าง

^{๒๐} สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๕, วันที่ ๑๖ ตุลาคม ๒๕๖๘.

^{๒๑} สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๖, วันที่ ๑๖ ตุลาคม ๒๕๖๘.

^{๒๒} สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๗, วันที่ ๑๖ ตุลาคม ๒๕๖๘.

^{๒๓} สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๘, วันที่ ๑๗ ตุลาคม ๒๕๖๘.

^{๒๔} สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๙, วันที่ ๑๗ ตุลาคม ๒๕๖๘.

ร่วมมือจากทุกภาคส่วนเพื่อส่งเสริมให้ชุมชนมีความรู้และสามารถนำหลักธรรมคำสอนไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างเหมาะสม

จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักในประเด็นการจัดการพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์วิถีพุทธในพื้นที่ชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชกล่าวว่า “การพัฒนาพื้นที่เรียนรู้ที่เชื่อมโยงกับพระพุทธศาสนา และวัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นสิ่งที่สำคัญโดยเฉพาะการมีพื้นที่สำหรับการปฏิบัติธรรมและกิจกรรมทางวัฒนธรรม เช่น การทำบุญ หรือการฝึกอบรมการแสดงดนตรีพื้นบ้าน จะช่วยให้คนในชุมชนได้เรียนรู้ และเข้าใจธรรมะ รวมถึงการอนุรักษ์และเผยแพร่วัฒนธรรมของตนเองให้คนรุ่นใหม่ได้สืบสานต่อไป”^{๒๕} สอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ “การมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นสิ่งที่สำคัญมาก เมื่อคนในชุมชนมีส่วนร่วมในการวางแผนและดำเนินงาน พวกเขาจะรู้สึกเป็นเจ้าของโครงการและทำให้โครงการมีความยั่งยืน นอกจากนี้ยังช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีในชุมชนและทำให้เกิดความร่วมมือกันในการพัฒนา”^{๒๖} นอกจากนี้ยังมีผู้ให้สัมภาษณ์ถึงหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชน “การสนับสนุนจากภาครัฐและภาคเอกชนช่วยให้โครงการดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยการสนับสนุนทั้งในด้านงบประมาณ บุคลากร และทรัพยากรอื่นๆ จะช่วยเพิ่มศักยภาพในการจัดกิจกรรมและพัฒนาพื้นที่เรียนรู้ให้มีความครบถ้วนและตอบโจทย์ชุมชนมากขึ้น”^{๒๗} ซึ่งคนในชุมชนเห็นว่า “ชุมชนเห็นว่า การพัฒนาพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์วิถีพุทธจะช่วยเสริมสร้างความเข้าใจในพระพุทธศาสนาและอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทั้งในด้านการพัฒนาความรู้และการสร้างความสัมพันธ์ในชุมชน”^{๒๘} สอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ “การมีส่วนร่วมของชุมชนในทุกขั้นตอนของการวางแผนและดำเนินงานได้รับการยอมรับอย่างมาก ชุมชนมองว่าเมื่อมีส่วนร่วม พวกเขาจะรู้สึกเป็นเจ้าของและมีความภูมิใจในการพัฒนาโครงการ”^{๒๙} ยังมีผู้กล่าวว่า “การได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐและภาคเอกชนเป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยให้โครงการประสบความสำเร็จได้ โดยเฉพาะในด้านงบประมาณและการจัดหาทรัพยากรที่จำเป็น”^{๓๐} และยังมีผู้สรุปประเด็นจากการสัมภาษณ์และให้ข้อเสนอเพิ่มเติม “การพัฒนาพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์วิถีพุทธในชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชได้รับการตอบรับดีจากชุมชน ซึ่งมองว่าโครงการนี้จะช่วยอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น และส่งเสริมการเรียนรู้ของทั้งชุมชนได้อย่างยั่งยืน โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและการสนับสนุนจากภาครัฐและภาคเอกชนถือเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้โครงการนี้ประสบความสำเร็จ”^{๓๑}

^{๒๕} สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๒๐, วันที่ ๑๗ ตุลาคม ๒๕๖๘.

^{๒๖} สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๒๑, วันที่ ๑๗ ตุลาคม ๒๕๖๘.

^{๒๗} สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๒๒, วันที่ ๒๐ ตุลาคม ๒๕๖๘.

^{๒๘} สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๒๓, วันที่ ๒๐ ตุลาคม ๒๕๖๘.

^{๒๙} สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๒๔, วันที่ ๒๐ ตุลาคม ๒๕๖๘.

^{๓๐} สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๒๕, วันที่ ๒๐ ตุลาคม ๒๕๖๘.

^{๓๑} สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๒๖, วันที่ ๒๒ ตุลาคม ๒๕๖๘.

๔.๓ สร้างเครือข่ายความร่วมมือในการพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชโดยพลังสังคม

จากการสัมภาษณ์เชิงลึกด้านสร้างเครือข่ายความร่วมมือในการพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชโดยพลังสังคมของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับ พบว่า ในการที่จะจัดทำแผนการพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชโดยพลังสังคมนั้น จะต้องเกิดจากความร่วมมือของหน่วยงานและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและเอกชน เพื่อให้เกิดการพัฒนาศักยภาพเชื่อมโยงการจัดการการท่องเที่ยว รวมไปถึงการวางแผนและกำหนดนโยบายในการพัฒนาพื้นที่ชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช

การพัฒนาพื้นที่ของชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชเป็นสิ่งสำคัญที่ไม่เพียงช่วยยกระดับคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน แต่ยังส่งเสริมการอนุรักษ์อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่า เครือข่ายความร่วมมือจึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการเชื่อมโยงกลุ่มคนที่เกี่ยวข้องและทรัพยากรต่าง ๆ เพื่อให้การพัฒนาดังกล่าวเกิดขึ้นอย่างยั่งยืน

เริ่มต้นจากการสร้างความเข้าใจและการยอมรับการสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญ การศึกษาและรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับวัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชนี้ จะช่วยสร้างความตระหนักในคุณค่าของชุมชน ไม่เพียงแต่ในมุมมองของคนในชุมชนเอง แต่รวมถึงบุคคลภายนอก การประชาสัมพันธ์ผ่านกิจกรรมทางวัฒนธรรม เช่น งานเทศกาลหรือเวทีเสวนา สามารถช่วยเปิดโอกาสให้คนทั่วไปได้รู้จักและเข้าใจเอกลักษณ์ของชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชนี้มากขึ้น

การรวมตัวของชุมชนและการสร้างเวทีแลกเปลี่ยน การสร้างเครือข่ายต้องเริ่มจากการรวมตัวของคนในชุมชนเอง ชาวบ้านสามารถรวมตัวเป็นกลุ่มหรือสมาคมที่มุ่งเน้นการอนุรักษ์และพัฒนาชุมชน เช่น กลุ่มวิสาหกิจชุมชน หรือกลุ่มเยาวชนที่สนใจในประเด็นวัฒนธรรม นอกจากนี้ การจัดเวทีสาธารณะเพื่อให้สมาชิกในชุมชนได้แสดงความคิดเห็นและเสนอแนวทางการพัฒนา จะช่วยให้เกิดความร่วมมือที่ครอบคลุมและสอดคล้องกับความต้องการของทุกฝ่าย

ความร่วมมือระหว่างหน่วยงานและองค์กรต่าง ๆ ความสำเร็จในการพัฒนาชุมชนต้องอาศัยความร่วมมือจากหลายภาคส่วน ไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานภาครัฐที่มีบทบาทในการสนับสนุนงบประมาณและทรัพยากร เช่น กระทรวงวัฒนธรรม หรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ตลอดจนองค์กรเอกชนและไม่แสวงหากำไรที่สามารถช่วยเหลือในด้านการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม การประสานงานระหว่างหน่วยงานเหล่านี้จะช่วยให้การพัฒนามีความเข้มแข็งและยั่งยืน

การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนผ่านอัตลักษณ์วัฒนธรรม หนึ่งในแนวทางที่สามารถนำไปปฏิบัติได้คือการส่งเสริมผลิตภัณฑ์และบริการที่สะท้อนอัตลักษณ์ของชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชเช่น งานหัตถกรรม การทำอาหารพื้นบ้าน หรือการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การสนับสนุนด้านการตลาด เช่น การจัดตั้งตลาดชุมชนหรือการขายสินค้าออนไลน์ จะช่วยสร้างรายได้ให้แก่คนในชุมชน และทำให้วัฒนธรรมของชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชเป็นที่รู้จักในวงกว้าง

การอนุรักษ์วัฒนธรรมและการสืบทอดความรู้ วัฒนธรรมและประเพณีดั้งเดิมของชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่า การจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรม เช่น เทศกาลประจำปี การแสดงศิลปะพื้นบ้าน หรือการสืบทอดภูมิปัญญาจากผู้อาวุโสสู่เยาวชนในชุมชน จะช่วยรักษา

อัตลักษณ์ของชุมชนไว้ให้คงอยู่ นอกจากนี้ การส่งเสริมให้คนรุ่นใหม่ได้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และพัฒนาวัฒนธรรม จะช่วยให้เกิดการสืบทอดอย่างต่อเนื่อง

การสร้างเครือข่ายความร่วมมือในการพัฒนาพื้นที่ชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชเป็นกระบวนการที่ต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วน ทั้งชุมชน หน่วยงานภาครัฐ เอกชน และองค์กรต่าง ๆ การส่งเสริมอัตลักษณ์วัฒนธรรมและพัฒนาคุณภาพชีวิตควรเป็นเป้าหมายหลัก เพื่อให้ชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชสามารถดำรงอยู่และเติบโตในสังคมปัจจุบันได้อย่างมั่นคงและยั่งยืน โดยมีหน่วยงานสร้างเครือข่ายความร่วมมือในการพัฒนาพื้นที่ชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชดังนี้

๕.๓.๑ สำนักงานบริหารและพัฒนาองค์ความรู้ (องค์การมหาชน)

๑) ด้านการดำเนินงานของหน่วยงาน

ปัจจุบันได้ดำเนินงานเกี่ยวกับการพัฒนาเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ของประเทศไทยอย่างเต็มรูปแบบ เป็นหน่วยงานที่บุกเบิกแนวคิดด้านเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ เพื่อส่งเสริมให้ประชาชนมีโอกาสแสวงหาและพัฒนาความคิดในรูปแบบต่างๆ เพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์และภูมิปัญญาจากการเรียนรู้ด้วยตนเองและรู้จักนำไปประยุกต์ใช้ได้อย่างเหมาะสม ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการสร้างรูปแบบการเรียนรู้และต่อยอดความคิดสร้างสรรค์ผ่านการจัดกิจกรรมต่างๆ เช่น การให้คำปรึกษาคำนวณการพัฒนาเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ให้กับชุมชน การจัดนิทรรศการรางวัลพระราชทาน "ไทยสร้างสรรค์" เพื่อเป็นการเปิดมุมมองใหม่ของการพัฒนาผลงานจากความคิดสร้างสรรค์โดยเริ่มจากสิ่งรอบตัว ภายใต้แนวคิด "คิดแตกต่าง สร้างธุรกิจ" นอกจากนี้ยังมีการจัดนิทรรศการเศรษฐกิจสร้างสรรค์สัญจร โดยเริ่มที่ภาคอีสาน คือ จังหวัดขอนแก่น เป็นแห่งแรก เป็นการขยายฐานความรู้ด้านเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ไปในภูมิภาคต่างๆ ซึ่งมีการจัดแสดงเกี่ยวกับแนวทางการจัดการการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ โดยนำจุดเด่นของภาคอีสาน เช่น หมอลำ ฝัตาโชน ผ้าไหมมัดหมี่ มาพัฒนาและสร้างเรื่องราว (Story) ตลอดจนการพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่แปลกใหม่ภายใต้จุดเด่นของภาคอีสาน

๒) ด้านนโยบายและแผนพัฒนาที่เกี่ยวข้องกับการต่อยอดความรู้และความคิดสร้างสรรค์

๒.๑) การจัดตั้งหน่วยงานเพื่อดูแลการตรึงรูปแบบต่างๆ ให้คนไทยได้ตกเต็มความรู้และความคิดสร้างสรรค์ คือ สำนักงานอุทยานการเรียนรู้ ศูนย์สร้างสรรค์งานออกแบบสถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ ศูนย์ความเป็นเลิศด้านชีววิทยาศาสตร์ของประเทศไทยและศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาพลังแผ่นดินเชิงคุณธรรม (ศูนย์คุณธรรม)

๒.๒) การจัดโครงการเศรษฐกิจสร้างสรรค์สัญจร เพื่อให้ความรู้ด้านเศรษฐกิจสร้างสรรค์ในทุกภูมิภาค

๒.๓) การคัดเลือกเมืองสร้างสรรค์ (Creative City) ๑๐ แห่ง เพื่อพัฒนาด้านเศรษฐกิจสังคม และการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์

๒.๔) การจัดอบรมให้ผู้ประกอบการและคนรุ่นใหม่ที่น่าสนใจ ในด้านการเพิ่มมูลค่าและบริการ

๓) ด้านมุมมองเกี่ยวกับพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์วิถีมุขชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช

ผู้ให้สัมภาษณ์กล่าวว่ามีความสำคัญต่อการพัฒนาจังหวัดนครราชสีมาเป็นอย่างมาก เนื่องจากเป็นเมืองที่เป็นจุดเชื่อมต่อของเส้นทางเศรษฐกิจ สามารถวิเคราะห์สถานการณ์ปัจจุบันได้ดังนี้

๓.๑) จุดแข็งพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์วิถีมุขชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช

- มีความหลากหลายด้านทรัพยากร
- ความโดดเด่นด้านทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช

เดิมโคราช

๓.๒) จุดอ่อนพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์วิถีมุขชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช

- มีรูปแบบที่ไม่หลากหลาย

๓.๓) โอกาสในการพัฒนาพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์วิถีมุขชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช

- มีศักยภาพในการพัฒนาหลายด้าน โดยเฉพาะในบริบทของการส่งเสริมความยั่งยืนทางวัฒนธรรมและการสร้างสรรค์องค์ความรู้สำหรับชุมชนชาติพันธุ์โคราช

- พื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์วิถีมุขของชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชมีโอกาสพัฒนาในหลายมิติ ทั้งในด้านวัฒนธรรม เศรษฐกิจ และเทคโนโลยี การบูรณาการองค์ความรู้จากคนรุ่นก่อนเข้ากับความคิดสร้างสรรค์และเทคโนโลยีสมัยใหม่จะช่วยสร้างความยั่งยืนให้กับชุมชนและส่งเสริมเอกลักษณ์ของชาติพันธุ์ในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ

๓.๔) อุปสรรคการพัฒนาพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์วิถีมุขชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช

- ปัญหาด้านการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองของประเทศ ส่งผลต่อการจัดสรรงบประมาณในด้านการพัฒนาพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์วิถีมุข^{๓๒}

๕.๓.๒ สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

๑) ด้านการดำเนินงานของหน่วยงาน

การดำเนินงานในปัจจุบันส่วนใหญ่ของสถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ คือมีการดำเนินงานที่เกี่ยวข้องกับการให้ความรู้ด้านชาติพันธุ์วิทยา เพื่อต่อยอดการเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์โดยการเป็นต้นแบบของพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้ การพัฒนาเครือข่ายพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นและการจัดสัมมนาเชิงวิชาการ ด้านชาติพันธุ์วิทยา มานุษยวิทยาและสาขาอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับสังคมไทยและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

๒) ด้วยนโยบายและแผนพัฒนาที่เกี่ยวข้องกับการต่อออกความรู้ล้านชาติพันธุ์วิทยาและความคิดสร้างสรรค์

๒.๑) การพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนรู้ด้านชาติพันธุ์วิทยาให้มีความน่าสนใจมากขึ้น โดยเน้นการใช้กิจกรรมทางการเรียนรู้เป็นหลัก

๒.๒) การสร้างเครือข่ายทางวัฒนธรรมของชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชในจังหวัดนครราชสีมาและจังหวัดใกล้เคียง

๒.๓) การประชาสัมพันธ์โดยใช้กิจกรรมเป็นจุดดึงดูดความสนใจ

^{๓๒} สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๒๗, วันที่ ๒๒ ตุลาคม ๒๕๖๘.

๓) ด้านการส่งเสริมการเรียนรู้ทางวัฒนธรรมผ่านการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์

๓.๑) งบประมาณ

๓.๒) บุคลากรที่มีความรู้ในด้านการส่งเสริมการเรียนรู้ทางวัฒนธรรมผ่านการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์

๓.๓) หน่วยงานที่มีหน้าที่ดูแลด้านการจัดกิจกรรมการเรียนรู้

๓.๔) ชุมชนและชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชที่อาศัยอยู่ในชุมชน

๔) ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ของชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช โคราชผู้ให้สัมภาษณ์ได้เสนอแนะแนวทางดังนี้

๔.๑) กระตุ้นการปลูกจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์และส่งเสริมวัฒนธรรมของชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช

๔.๒) ให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยวเพื่อสร้างความเข้าใจก่อนที่จะเดินทางไปท่องเที่ยว

๔.๓) ร่วมมือกับทุกชนเผ่าในการรักษาเอกลักษณ์และวัฒนธรรม

๔.๔) สร้างเครือข่ายทางการเรียนรู้วัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช

๕.๓.๓ กลุ่มงานยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัด สำนักงานจังหวัดนครราชสีมา

๑) ด้านนโยบายและแผน

ยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัดที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยวของชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช กลุ่มงานยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัด สำนักงานจังหวัดนครราชสีมา ควบคุมดูแลการจัดทำแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัด มีการจัดประชุมหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อระดมความคิดเห็นในการจัดทำแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัด นอกจากนี้ยังมีการประเมินผลซึ่งมีการทบทวนแผนพัฒนาจังหวัด และได้ข้อมูลสำหรับนำไปใช้ในการปรับปรุงการดำเนินงานตามนโยบายสำคัญ และสามารถแก้ไขปัญหาได้ทันทั่วทั้ง

๑.๑) จัดทำประเด็นยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัด โดยประเด็นยุทธศาสตร์ที่ ๓ เกี่ยวข้องกับการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยตรง ซึ่งแบ่งออกเป็น ๓ กลยุทธ์ คือ การพัฒนาและยกระดับมาตรฐานการท่องเที่ยว การส่งเสริมฟื้นฟูองค์ความรู้ทางศาสนา ประเพณี ศิลปวัฒนธรรมและการประชาสัมพันธ์ สร้างตลาดเชิงรุก

๑.๒) จัดงบประมาณสนับสนุนให้กับหน่วยงานของท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมและอนุรักษ์วัฒนธรรมของชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช

๒) ด้านมุมมองเกี่ยวกับการกำหนดนโยบายเพื่อพัฒนาพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์วิถีพุทธในพื้นที่ชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช

๒.๑) จัดทำแผนส่งเสริมและอนุรักษ์วิถีชีวิตของชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชในจังหวัดนครราชสีมา

๒.๒) ส่งเสริมให้การท่องเที่ยวเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต เช่น การพัฒนาชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชเพื่อส่งเสริมเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์วิถีพุทธ

๒.๓) จัดทำการวิจัยผลกระทบที่เกิดจากการท่องเที่ยวในรูปแบบเดิม และจัดทำแผนพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่อแก้ปัญหาด้านการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้น

๓) ด้านแนวทางการพัฒนาพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์วิถีพุทธในพื้นที่ชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช

- ๓.๑) จัดทำเส้นทางการท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงระหว่าง ๗ ชนเผ่าในจังหวัดนครราชสีมา
- ๓.๒) สร้างความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภาครัฐและชุมชน เพื่อจัดการพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์เชื่อมโยงการท่องเที่ยวของชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช
- ๓.๓) ดึงเอกลักษณ์ที่โดดเด่นของแต่ละชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชออกมาให้มากที่สุด

๓๓

๕.๓.๔ สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดนครราชสีมา

๑) ด้านนโยบายและแผนงานที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการท่องเที่ยวของกลุ่มจังหวัดนครราชสีมา

- ๑.๑) มีการกำหนดแผนพัฒนาโฮมสเตย์ในเขตพื้นที่จังหวัดนครราชสีมา
- ๑.๒) การส่งเสริมการจัดสร้างโรงเรียนสอนภาษาไทยแสดที่อำเภอนาหว้า
- ๑.๓) นโยบายการฟื้นฟูและอนุรักษ์วัฒนธรรมของชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชในจังหวัดนครราชสีมา

๒) ด้านมุมมองเกี่ยวกับการกำหนดนโยบายเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์จังหวัดนครราชสีมา

- ๒.๑) ความโดดเด่นและจุดแข็งด้านการพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชในจังหวัดนครราชสีมา

- วิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชในจังหวัดนครราชสีมาทั้ง ๗ ชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช

- ความสามัคคีคนในชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช
- การจัดกิจกรรมเพื่อเผยแพร่เอกลักษณ์ด้านวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชมีการจัดต่อเนื่องเป็นประจำทุกปี

- ๒.๒) จุดอ่อนด้านการพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชในจังหวัดนครราชสีมา

- ขาดบุคลากรที่มีความรู้ด้านการบริการและการท่องเที่ยว
- รูปแบบการจัดกิจกรรมทางการท่องเที่ยวของชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชในจังหวัดนครราชสีมาไม่มีความหลากหลาย

- ๒.๓) โอกาสด้านการพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชในจังหวัดนครราชสีมา

- ภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการท่องเที่ยวให้การสนับสนุนของประมาณในการอนุรักษ์และพัฒนาวัฒนธรรมของชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช
- เส้นทางคมนาคมที่สะดวกทำให้ประชาชนเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวกลุ่มชาติพันธุ์

^{๓๓} สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๒๘, วันที่ ๒๒ ตุลาคม ๒๕๖๘.

๒.๔) อุปสรรคด้านการพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชในจังหวัดนครราชสีมา

- ปัญหาทางการเมืองที่ส่งผลกระทบต่อปริมาณในการพัฒนาการท่องเที่ยว
- บุคลากรทางการท่องเที่ยวมีจำนวนน้อย

๓) ด้านแนวทางการพัฒนาแหล่งเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์วิถีพุทธในพื้นที่ชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช

๓.๑) จัดประกวดสินค้าและหัตถกรรมของแต่ละชนเผ่า และมีการจัดงานสัปดาห์วัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชเพื่อให้นักท่องเที่ยวและผู้สนใจเข้าชมและร่วมกิจกรรมในงาน

๓.๒) จัดทำแผนการอนุรักษ์และแหล่งเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์วิถีพุทธในพื้นที่ชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช^{๓๔}

๕.๓.๕ ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดนครราชสีมา

๑) ด้านการดำเนินงานของหน่วยงาน

ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดนครราชสีมาได้ดำเนินการศึกษากันคว้า วิเคราะห์งานทางวิชาการ เพื่อส่งเสริมแหล่งเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์วิถีพุทธในพื้นที่ชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชการพัฒนาองค์ความรู้ด้าน ศิลปะ วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ส่งเสริมสนับสนุน อารักขาสืบทอดการดำเนินการเกี่ยวกับงานพระราชพิธี งานพระราชกุศล งานรัฐพิธี และงานศาสนาพิธีในเขตพื้นที่จังหวัดนครราชสีมา

๒) ด้านนโยบายและแผนงานที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์วัฒนธรรม วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชในจังหวัดนครราชสีมา

๒.๑) วางแผนการจัดกิจกรรมการแสดงศิลปวัฒนธรรมของ ๗ ชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชในจังหวัดนครราชสีมา

๒.๒) เป็นศูนย์กลางของข้อมูลเกี่ยวกับชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชในจังหวัดนครราชสีมา

๓) ด้านมุมมองเกี่ยวกับการกำหนดนโยบายเพื่อพัฒนาแหล่งเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์วิถีพุทธในพื้นที่ชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช

๓.๑) ความโดดเด่นและจุดแข็งด้านการพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชในจังหวัดนครราชสีมา

- วิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชในจังหวัดนครราชสีมาทั้ง ๗ ชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช

- ความสามัคคีคนในชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช

- การจัดกิจกรรมเพื่อเผยแพร่เอกลักษณ์ด้านวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช

๓.๒) จุดอ่อนด้านการพัฒนาแหล่งเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์วิถีพุทธในพื้นที่ชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช

^{๓๔} สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๒๙, วันที่ ๒๒ ตุลาคม ๒๕๖๘.

- รูปแบบการจัดกิจกรรมทางการท่องเที่ยวของชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชใน
จังหวัดนครราชสีมา

๓.๓) โอกาสด้านการพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชในจังหวัด
นครราชสีมา

- ภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการสนับสนุนงบประมาณในการอนุรักษ์
และพัฒนาพื้นที่ชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช

๓.๔) อุปสรรคด้านการพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชในจังหวัด
นครราชสีมา

- ปัญหาทางการเมืองที่ส่งผลต่องบประมาณในการพัฒนาการท่องเที่ยว

- บุคลากรทางการท่องเที่ยวมีจำนวนน้อย

๔) ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาแหล่งเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์วิถีพุทธใน
พื้นที่ชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชในพื้นที่

๔.๑) พัฒนาหมู่บ้านชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชและศูนย์จำหน่ายสินค้า OTOP ของ
จังหวัดนครราชสีมา

๔.๒) พัฒนาฝีมือแรงงานด้านการท่องเที่ยว

๔.๓) บูรณาการความรู้ด้านวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชเพื่อให้เกิดการ
พัฒนาอย่างยั่งยืน

๔.๔) จัดทำหลักสูตรท้องถิ่นด้านวัฒนธรรมของชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช^{๓๕}

๕.๓.๖ สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา

๑) ด้านการดำเนินงานของหน่วยงาน

สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา มีการกำหนดหมุดแนวทางการ
ดำเนินงานของภายใต้แนวคิด "เมืองน่าอยู่คู่วัฒนธรรมผู้ไทย" โดยนำวัฒนธรรมเป็นหลักสำคัญในการ
พัฒนา และบำรุงรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมผู้ไทย

๒) ด้านนโยบายและแผนพัฒนาที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมและอนุรักษ์วัฒนธรรมและ
วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชในพื้นที่

- การส่งเสริมให้แต่งชุดชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชในวันศุกร์ - อาทิตย์

- การเผยแพร่วัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชผ่านสื่อต่างๆ

- การประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว เช่น การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานจังหวัดนครราชสีมา และสำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดนครราชสีมา
ในการจัด Road Show เกี่ยวกับการอนุรักษ์วัฒนธรรมของชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช

- การสร้างหมู่บ้านวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช

^{๓๕} สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๓๐, วันที่ ๒๒ ตุลาคม ๒๕๖๘.

๓) ด้วยแนวทางการพัฒนาแหล่งเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์วิถีพุทธในพื้นที่ชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช

๓.๑) จัดประกวดสินค้าและหัตถกรรมของแต่ละชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช และมีการจัดงานสัปดาห์วัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช เพื่อให้นักท่องเที่ยวและผู้สนใจเข้าชมและร่วมกิจกรรม

๓.๒) จัดทำแผนการอนุรักษ์และพัฒนาด้านการท่องเที่ยวของแต่ละชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช^{๓๖}

๕.๓.๗ องค์การบริหารส่วนตำบลเสมา อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา

๑) ด้านการดำเนินงานของหน่วยงาน

ในปัจจุบันองค์การบริหารส่วนตำบลเสมา มีการดำเนินงานเกี่ยวกับการบำรุงรักษาศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัฒนธรรมของชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชไทโคราช ซึ่งเป็นชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชที่อาศัยอยู่ภายในเขตพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลเสมา

๒) ด้านนโยบายและแผนพัฒนาที่เกี่ยวข้องกับการส่วนและอนุรักษ์วัฒนธรรมและวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชในพื้นที่

การจัดทำแผนพัฒนาการท่องเที่ยวซึ่งครอบคลุมในส่วนของประเพณีและวัฒนธรรม แต่ยังไม่มีการจัดทำแผนพัฒนาการท่องเที่ยวเฉพาะในส่วนของชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชไทโคราช

- มีนโยบายสนับสนุนการจัดกิจกรรมเพื่ออนุรักษ์ประเพณีและวัฒนธรรมของตำบลเสมาเป็นประจำทุกปี

๓) มุมมองเกี่ยวกับการพัฒนาแหล่งเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์วิถีพุทธในพื้นที่ชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช

๓.๑) ความโดดเด่นและจุดแข็งด้านการพัฒนาแหล่งเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์วิถีพุทธ

- ประเพณีของชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช
- ภาษาชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช
- ความร่วมมือร่วมใจของคนในตำบลเสมา

๓.๒) จุดอ่อนด้านการพัฒนาแหล่งเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์วิถีพุทธ

- สื่อประชาสัมพันธ์
- การนำเสนอวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช
- วัฒนธรรมถูกกลืนเข้ากับสังคมเมือง

๓.๓) โอกาสด้านการพัฒนาแหล่งเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์วิถีพุทธ

- ตั้งอยู่ในเส้นทางสายหลักระหว่างจังหวัดนครราชสีมาสามารถเดินทางไปยังท่องเที่ยวที่อยู่ใกล้เคียงได้สะดวก

๓.๔) อุปสรรคด้านการพัฒนาแหล่งเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์วิถีพุทธ

- ปัญหาทางการเมืองที่ส่งผลต่องบประมาณ
- บุคลากรทางการท่องเที่ยว

^{๓๖} สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๒๒, วันที่ ๒๐ ตุลาคม ๒๕๖๘.

- การพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวของชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช

๔) ข้อเสนอเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาแหล่งเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์วิถีพุทธ

- การจัดเส้นทางท่องเที่ยววัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช
- การพัฒนารูปแบบกิจกรรมทางการท่องเที่ยว
- การพัฒนาบุคลากรทางการท่องเที่ยว
- การจัดอบรมเกี่ยวกับการจัดทำแผนพัฒนาการท่องเที่ยวของท้องถิ่น^{๓๗}

สรุปได้ว่า การสร้างเครือข่ายเพื่อพัฒนากระบวนการเรียนรู้และวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธในพื้นที่ชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชเป็นการดำเนินการที่อาศัยความร่วมมือจากหลายภาคส่วน โดยมีการออกแบบและพัฒนาพื้นที่ให้เป็นแหล่งเรียนรู้ต้นแบบที่สร้างสรรค์ โดยรายละเอียดของการสร้างเครือข่ายมีดังนี้

๑. การร่วมมือระหว่างหน่วยงานภาครัฐ หน่วยงานภาครัฐมีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนทรัพยากร ความรู้ และการกำหนดนโยบายที่ส่งเสริมการพัฒนาวัฒนธรรมและการเรียนรู้ในพื้นที่ เช่น สำนักงานบริหารและพัฒนาองค์ความรู้ (องค์การมหาชน) สนับสนุนการวิจัยและพัฒนาองค์ความรู้เกี่ยวกับวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธกลุ่มงานยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัด สำนักงานจังหวัดนครราชสีมา วางแผนและจัดทำยุทธศาสตร์พัฒนาพื้นที่ในมิติวัฒนธรรม สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดนครราชสีมา ส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่ ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดนครราชสีมา พัฒนากิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์และส่งเสริมวัฒนธรรม สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอปักธงชัย สนับสนุนกิจกรรมพัฒนาชุมชนที่เกี่ยวข้องกับชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช

๒. การมีส่วนร่วมของผู้นำท้องถิ่น ผู้นำในพื้นที่ เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และกรรมการหมู่บ้าน มีบทบาทในการเชื่อมโยงภาคประชาชนเข้ากับโครงการ ตลอดจนเป็นผู้ประสานงานระหว่างชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้เกิดการทำงานร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพ

๓. บทบาทของภาคประชาชน กลุ่มองค์กรในชุมชน เช่น ปราชญ์ชุมชน และชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชมียุทธศาสตร์สำคัญในฐานะผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้ วิถีชีวิต และวัฒนธรรมดั้งเดิมให้กับคนรุ่นใหม่ รวมถึงการร่วมออกแบบกิจกรรมและพัฒนาแหล่งเรียนรู้ให้เหมาะสมกับบริบทของชุมชน

๔. กระบวนการออกแบบและพัฒนาแหล่งเรียนรู้ต้นแบบ การจัดการพื้นที่ให้เหมาะสมกับการเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ต้องดำเนินการผ่านกระบวนการที่มีส่วนร่วม ทั้งจากภาครัฐ ผู้นำท้องถิ่น และประชาชน โดยเน้นการออกแบบที่สอดคล้องกับวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธ รวมถึงการสร้างกิจกรรมที่เชื่อมโยงกับวิถีชีวิตของชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชในพื้นที่ การสร้างเครือข่ายในลักษณะนี้จะช่วยส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้และอนุรักษ์วิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธในชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชรวมถึงการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ที่มีคุณค่าและยั่งยืนต่อไปในอนาคต

^{๓๗} สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๒๗, วันที่ ๒๒ ตุลาคม ๒๕๖๘.

๔.๔ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการสังเคราะห์การวิจัย โดยการศึกษาแนวคิด ทฤษฎี การสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ “การพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชโดยพลังสังคม” เพื่อศึกษาทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช เพื่อพัฒนาพื้นที่ทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชโดยพลังสังคม และเพื่อสร้างเครือข่ายความร่วมมือในการพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชโดยพลังสังคมซึ่งผู้วิจัยได้องค์ความรู้ ดังแผนภาพที่ ๔.๑

การพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช โดยพลังสังคม

แผนภาพที่ ๔.๑ องค์ความรู้ที่ได้สังเคราะห์จากการวิจัย

องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการสังเคราะห์การวิจัย

ทุนวัฒนธรรมในพื้นที่ชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชสามารถแยกออกเป็นหมวดหมู่ต่าง ๆ ซึ่งสะท้อนถึงวิถีชีวิตและค่านิยมที่ผูกพันกับศาสนาพุทธและประเพณีพื้นบ้าน **วัฒนธรรมทางศาสนา** การปฏิบัติธรรมและพิธีกรรมทางศาสนาพุทธมีบทบาทสำคัญในชีวิตประจำวันของชุมชน การฟังธรรม การนั่งสมาธิ และการทำบุญเป็นกิจกรรมที่สร้างความเข้มแข็งทางจิตวิญญาณและการเชื่อมโยงระหว่างสมาชิกในชุมชน **วัฒนธรรมทางสังคม** ชุมชนในพื้นที่นี้มีกิจกรรมที่ส่งเสริมความร่วมมือและความสัมพันธ์ที่ดีกับผู้อื่น เช่น การช่วยเหลือซึ่งกันและกันในงานต่างๆ การแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ในรูปแบบของการเล่าเรื่องหรือการเรียนรู้ผ่านการลงมือทำ **วัฒนธรรมทางศิลปะและงานหัตถกรรม** ศิลปะท้องถิ่นเช่น การทอผ้า เครื่องจักสาน การทำบายศรี และการแสดงดนตรีพื้นบ้าน เป็นส่วนหนึ่งของการสืบทอดและรักษาคุณค่าทางวัฒนธรรม การเรียนรู้ทักษะเหล่านี้ไม่เพียงแต่เป็นการรักษาประเพณี แต่ยังเป็นการส่งเสริมเศรษฐกิจในชุมชน **วัฒนธรรมทางธรรมชาติ** การใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ เช่น การเกษตรกรรมที่ยั่งยืน การรักษาทรัพยากรธรรมชาติ และการสร้างสรรค์พื้นที่สีเขียว เป็นส่วนสำคัญที่สะท้อนถึงวิถีชีวิตที่ผูกพันกับธรรมชาติและอยู่ร่วมกับสิ่งแวดล้อม **การเชื่อมโยงวัฒนธรรมสู่กระบวนการเรียนรู้** การเรียนรู้จากวัฒนธรรมในชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชไม่เพียงแต่การรักษาคุณค่าและการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม แต่ยังเป็นกระบวนการที่ช่วยพัฒนาท้องถิ่นและชุมชนผ่านการนำหลักธรรมคำสอนของพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน โดยวิธีการเรียนรู้มีหลายมิติ **การเรียนรู้ผ่านกิจกรรมปฏิบัติ** กิจกรรมต่างๆ เช่น การทำสมาธิ การทำงานหัตถกรรม การแสดงดนตรีพื้นบ้าน หรือการฟ้อนรำ จะช่วยให้ผู้เรียนได้รับประสบการณ์โดยตรงและเข้าใจวิถีชีวิตของชุมชนผ่านการลงมือทำ **การเรียนรู้เชิงธรรมะ** การฟังธรรม การศึกษาหลักธรรมคำสอน และการทำบุญในชีวิตประจำวันช่วยสร้างพื้นฐานทางจิตวิญญาณและเชื่อมโยงคนในชุมชนให้มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน **การเรียนรู้จากการเล่าเรื่องและการถ่ายทอดความรู้** การเล่าเรื่องพื้นบ้านที่สะท้อนคตินิยมและคุณค่าของการดำเนินชีวิตตามหลักพุทธศาสนา ทำให้คนในชุมชนสามารถเรียนรู้จากประสบการณ์ของรุ่นก่อนๆ และนำมาประยุกต์ใช้ในปัจจุบัน **การเรียนรู้ผ่านการออกแบบพื้นที่สร้างสรรค์** การสร้างพื้นที่เรียนรู้ที่สะท้อนอัตลักษณ์ของชุมชน โดยการใช้ทรัพยากรในท้องถิ่น เช่น การสร้างศาลาเรียนรู้ธรรมะ การจัดกิจกรรมสร้างสรรค์ในพื้นที่สีเขียวหรือสวนพุทธธรรม จะช่วยให้ชุมชนและผู้เยี่ยมชมได้เรียนรู้เกี่ยวกับวิถีชีวิตดั้งเดิมและการเชื่อมโยงกับธรรมชาติ เพื่อให้การเรียนรู้จากวัฒนธรรมในพื้นที่ชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน สามารถสร้างโมเดลการเรียนรู้ที่ครอบคลุมด้านต่าง ๆ การรวมเอากิจกรรมทางศาสนา เช่น การทำสมาธิ การเรียนรู้ธรรมะ ร่วมกับกิจกรรมวัฒนธรรมท้องถิ่น เช่น การทอผ้า การทำจักสาน และการแสดงดนตรีพื้นบ้าน การเรียนรู้แบบนี้ไม่เพียงแต่ทำให้เข้าใจธรรมชาติของพุทธศาสนา แต่ยังช่วยส่งเสริมการอนุรักษ์วัฒนธรรมและเสริมสร้างความแข็งแกร่งในชุมชน การพัฒนาพื้นที่เรียนรู้ที่สะท้อนอัตลักษณ์ของชุมชน โดยใช้การมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย เช่น วัด ชุมชน และองค์กรพันธมิตร เพื่อให้การพัฒนาพื้นที่เป็นไปตามความต้องการและค่านิยมของชุมชน การออกแบบกิจกรรมที่เน้นการลงมือทำจริง เช่น การทอผ้า การทำงานฝีมือ หรือการทำอาหารพื้นบ้าน โดยมุ่งเน้นให้ผู้เรียนได้รับประสบการณ์ตรงและสามารถถ่ายทอดความรู้ไปสู่คนรุ่นต่อไป และการสร้างพื้นที่ที่เชื่อมโยงกับธรรมชาติ เช่น การปลูกต้นไม้พื้นถิ่น หรือการจัดสวนธรรมชาติ ที่เป็นสถานที่สำหรับการ

ปฏิบัติธรรมและการนั่งสมาธิ การเรียนรู้ในลักษณะนี้ช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และธรรมชาติ การนำองค์ความรู้ไปใช้ในพื้นที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในพื้นที่ต่าง ๆ โดยการสร้างพื้นที่เรียนรู้ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและค่านิยมของชุมชน เช่น การออกแบบกิจกรรมที่เน้นการสื่อสารหลักธรรมของพุทธศาสนา และการส่งเสริมการเรียนรู้ผ่านกิจกรรมท้องถิ่น เพื่อให้เกิดการอนุรักษ์และพัฒนาอย่างยั่งยืน ผ่านการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในชุมชน ทั้งจากภาครัฐ ภาคเอกชน และชุมชนเองการพัฒนาพื้นที่เรียนรู้ในรูปแบบนี้ไม่เพียงแต่ช่วยในการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น แต่ยังส่งเสริมให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้ในด้านเศรษฐกิจและสังคม โดยผ่านการสร้างความรู้ที่เชื่อมโยงระหว่างหลักธรรมและวิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง การพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชโดยพลังสังคม มีวัตถุประสงค์เพื่อ ๑) ศึกษาทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช ๒) พัฒนาพื้นที่ทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชโดยพลังสังคม ๓) สร้างเครือข่ายความร่วมมือในการพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชโดยพลังสังคม รูปแบบการวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยแบบแผนวิธีการวิจัย ๒ ประเภท คือ การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ผลจากการศึกษาสรุปได้ตามขั้นตอนต่อไปนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๑.๑ ทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช

ทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช เปรียบเสมือนรากแก้วที่ค้ำจุนวิถีชีวิตของผู้นับถืออย่างมีอัตลักษณ์และความหมาย ทุนเหล่านี้ไม่ใช่เพียงมรดกที่ตกทอดมาจากอดีต แต่เป็นสินทรัพย์ที่มีชีวิต ได้แก่ ๑) ทุนวัฒนธรรมทางศาสนา ทุนวัฒนธรรมทางศาสนาในชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชเป็นรากฐานสำคัญในการหล่อหลอมจิตสำนึกและวิถีชีวิตของคนในชุมชน ศาสนาพุทธทำหน้าที่เป็นกรอบคุณค่าทางศีลธรรมที่กำกับพฤติกรรมของบุคคลให้ดำรงตนอย่างมีเมตตา เอื้อเฟื้อ และรู้จักยับยั้งชั่งใจ กิจกรรมทางศาสนา เช่น การทำบุญตักบาตร การเข้าวัดฟังธรรม และการร่วมพิธีในวันสำคัญทางพุทธศาสนา ช่วยสร้างพื้นที่แห่งการพบปะและแลกเปลี่ยนระหว่างสมาชิกในชุมชน วัดจึงมิได้เป็นเพียงสถานที่ประกอบพิธีกรรม หากแต่เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ การถ่ายทอดคติความเชื่อ และการแก้ไขปัญหาชุมชนอย่างสันติ ทุนทางศาสนานี้ยังช่วยเสริมสร้างความมั่นคงทางจิตใจและความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของสังคมเดียวกัน อันนำไปสู่ความสามัคคีและความสงบสุขในชุมชนโดยรวม ๒) ทุนวัฒนธรรมทางสังคม ทุนวัฒนธรรมทางสังคมสะท้อนให้เห็นถึงรูปแบบความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นของคนในชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช การช่วยเหลือเกื้อกูลกันในกิจกรรมต่าง ๆ เช่น งานบุญ งานศพ งานเกษตร หรือการดูแลผู้สูงอายุ เป็นกลไกที่ทำให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้ ความสัมพันธ์เชิงเครือญาติและความคุ้นเคยในชีวิตประจำวันช่วยสร้างความไว้วางใจและลดความขัดแย้ง การถ่ายทอดความรู้ผ่านการเล่าเรื่อง ประสบการณ์ชีวิต และการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง ทำให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นยังคงดำรงอยู่ ทุนทางสังคมนี้จึงเป็นพลังสำคัญในการขับเคลื่อนกิจกรรมส่วนรวมและการพัฒนาชุมชนอย่างมีส่วนร่วมและยั่งยืน ๓) ทุนวัฒนธรรมทางศิลปะและงานหัตถกรรม ศิลปะและงานหัตถกรรมพื้นบ้านเป็นภาพสะท้อนภูมิปัญญาและความคิดสร้างสรรค์ที่สั่งสมมายาวนานของชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช งานทอผ้า เครื่องจักสาน การทำบายศรี และดนตรีพื้นบ้าน ล้วนแฝงด้วยความหมายเชิงสัญลักษณ์และคุณค่าทางจิตใจ การเรียนรู้และถ่ายทอดทักษะเหล่านี้จากรุ่นสู่รุ่นช่วยรักษาอัตลักษณ์ของชุมชนไม่ให้เลือนหาย นอกจากนี้ งานหัตถกรรมยังสามารถต่อยอดเป็นสินค้าเชิง

วัฒนธรรม สร้างรายได้และโอกาสทางเศรษฐกิจให้กับครัวเรือน ทูทางศิลปะจึงมีได้มีคุณค่าเพียงเชิงสุนทรีย์ หากแต่เป็นฐานเศรษฐกิจและเครื่องมือในการสร้างความภาคภูมิใจร่วมของชุมชน ๔) ทูทางวัฒนธรรมทางธรรมชาติ ทูทางวัฒนธรรมทางธรรมชาติแสดงถึงความสัมพันธ์อันแนบแน่นระหว่างชุมชนกับสิ่งแวดล้อมรอบตัว การทำเกษตรกรรมตามฤดูกาล การใช้ทรัพยากรอย่างรู้คุณค่า และการดูแลแหล่งน้ำ ป่าไม้ และพื้นที่สีเขียว เป็นองค์ความรู้ที่สืบทอดจากบรรพบุรุษ วิถีชีวิตที่เคารพธรรมชาติ ช่วยลดการทำลายสิ่งแวดล้อมและส่งเสริมความสมดุลของระบบนิเวศ ทูทางธรรมชาตินี้ยังสนับสนุนความมั่นคงด้านอาหารและคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน เมื่อผสมผสานกับทูทางวัฒนธรรมด้านอื่น ๆ จึงก่อให้เกิดแนวทางการพัฒนาที่สอดคล้องกับบริบทท้องถิ่น

๕.๑.๒ พัฒนาพื้นที่ทูทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชโดยพลัง การพัฒนาพื้นที่ทูทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมของหน่วยงานรัฐ และองค์กร ปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชวัด ชุมชนและและภาคีเครือข่ายกระบวนกรดังกล่าวสะท้อนถึงการส่งต่อและธำรงรักษาวิถีชีวิตที่เชื่อมโยงกับศาสนาพุทธซึ่งถือเป็นรากฐานสำคัญของสังคมชาวโคราช วิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธในชุมชนไม่ได้จำกัดเพียงมิติด้านความเชื่อทางศาสนาเท่านั้น แต่ยังครอบคลุมถึงการใช้ชีวิตประจำวันอย่างกลมกลืนกับครอบครัว ชุมชน และธรรมชาติที่อยู่รอบตัว ทั้งนี้ทำให้เกิดแนวทางในการต่อยอดและขยาย ผลไปสู่การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม และการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน โดยผ่านกิจกรรมเชิงปฏิบัติการในออกแบบและจัดการพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์วิถีพุทธ ซึ่งเป็นแบบแผนในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์โดย การมีส่วนร่วมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชวัด ชุมชนและและภาคีเครือข่ายประกอบด้วย จากการศึกษาข้อมูลทางเอกสาร ที่เกี่ยวข้องทั้งทางตรงและทางอ้อม ทำให้ผู้วิจัยได้ทราบถึง ประวัติความเป็นมา ทูทางสังคม และทูทางวัฒนธรรมในพื้นที่ชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช โดยการ ๑) สืบค้นข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ได้ข้อมูลองค์ความรู้ที่มีการศึกษา มาก่อน ในเชิงกายภาพและคุณลักษณะทางนามธรรมของพื้นที่ความเป็นมาชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช ๒) สำรวจบริบท สภาพแวดล้อมและทรัพยากรวัฒนธรรมในชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช สภาพแวดล้อมและ ทรัพยากรวัฒนธรรมในชุมชน ด้วยการเดินสำรวจร่วมกับผู้นำชุมชน วาดแผนที่เดินดิน เพื่อให้เห็นบริบท สภาพแวดล้อมและทรัพยากรวัฒนธรรม ๓) ประเมิน คุณค่าและศักยภาพของทรัพยากรวัฒนธรรม โดยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน เพื่อให้ทราบว่า ทรัพยากรวัฒนธรรมนั้นมีคุณค่าที่เป็นจุดเด่นทางอัตลักษณ์ชุมชน มีศักยภาพในการสร้างสรรค์เป็น ศิลปะชุมชน มีคุณสมบัติในการพัฒนา และสามารถที่จะยกระดับเป็นศูนย์การเรียนรู้ การสร้างสรรค์ และพัฒนาวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธตาม อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชโดยการ ๔) สงวน รักษาและอนุรักษ์ทรัพยากรวัฒนธรรม เพื่อคงไว้ซึ่งลักษณะทาง กายภาพและด้านคุณค่าของทรัพยากรวัฒนธรรม อันจะเป็นประโยชน์ในการสร้างความเข้มแข็งให้กับ ชุมชนในด้านต่าง ๆ ๕) พัฒนาพื้นที่สาธารณะชุมชนสร้างสรรค์ให้เป็นแลนด์มาร์ก ในวัดหรือ พื้นที่สาธารณะในชุมชน เพื่อให้เป็นสถานที่ในการทำกิจกรรมร่วมกัน เป็นพื้นที่ในการท่องเที่ยวที่ แสดงให้เห็นถึงอัตลักษณ์ความเป็นชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช ๖) การเผยแพร่และสื่อสาร สาธารณะเพื่อประชาสัมพันธ์ให้คนทั้งในชุมชน นอกชุมชน และสาธารณะ ได้รับรู้ และมีความเข้าใจ ในอัตลักษณ์ชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชที่มีความสร้างสรรค์ โดยการจัดทำสื่อ ประชาสัมพันธ์และสื่อออนไลน์ ๗) การฟื้นฟูพัฒนาเป็น

การสร้างความหมาย คุณค่า และกำหนดบทบาทหน้าที่ใหม่ให้กับทรัพยากรวัฒนธรรมเพื่อใช้ในการพัฒนาชุมชน หรือแก้ไขปัญหา ในชุมชน หรือการระดมพลังในการพัฒนาชุมชน รวมทั้งการฟื้นฟูพลังและศรัทธาในการพัฒนาชุมชน ๘) การถ่ายทอดความรู้เชิงปฏิบัติการสู่เด็กเยาวชน เป็นการถ่ายทอดความรู้ด้วยการลงมือปฏิบัติใน การสร้างสรรค์ศิลปะให้กับเด็กและเยาวชนและชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ เพื่อให้เด็กเยาวชนเกิด จิตสำนึกในการดูแลรักษาพื้นที่ชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชต่อไปในอนาคต การสร้างสำนึกร่วมในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม โดย ๙) การวางแผนปฏิบัติ เพื่อให้เป็นข้อตกลงหรือกฎระเบียบของชุมชนในการจัดการทรัพยากร วัฒนธรรมของชุมชนโดยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ๑๐) พัฒนากลไกคณะกรรมการในการจัดการ ทรัพยากรวัฒนธรรม โดยกลไกและข้อตกลงนั้นจะต้องเอื้ออำนวยต่อการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม ๑๑) ร่วมกันกำหนดแนวทางในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมของชุมชน ซึ่งจะมีคุณค่าต่อ ทรัพยากรวัฒนธรรม และเกิดประโยชน์ต่อชุมชน และสังคมในระยะยาว และ ๑๒) จัดเวทีระดมสมองกับภาคส่วนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อออกแบบในการเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์วิถีพุทธให้เป็นพื้นที่เรียนรู้ จัดสนทนากลุ่มกับผู้มีส่วนได้เสียกับการจัดการพื้นที่ สัมภาษณ์เชิงลึกกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกในทุกมิติของพื้นที่ชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช และการพัฒนาให้เป็นแหล่งเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์วิถีพุทธ และนำข้อมูลที่ได้มาจัดประชุมเพื่อร่วมออกแบบและจัดการพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์วิถีพุทธในพื้นที่ชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช ชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชวัดพระนอนบ้านคลองขวาง ตำบลเสมา อำเภอสว่างเนิน จังหวัดนครราชสีมา ถูกเลือกเป็นต้นแบบเนื่องจากความพร้อมของทรัพยากรในชุมชน และการยินดีร่วมมือจากทุกฝ่าย โดยพื้นที่ดังกล่าวมีการออกแบบและจัดการให้เป็นแหล่งเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ที่สะท้อนอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช มุ่งเน้นการส่งเสริมวิถีชีวิต วัฒนธรรม ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ

๕.๑.๓ สร้างเครือข่ายความร่วมมือในการพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชโดยพลังสังคม การสร้างเครือข่ายเพื่อพัฒนากระบวนการเรียนรู้และวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธในพื้นที่ชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชเป็นการดำเนินการที่อาศัยความร่วมมือจากหลายภาคส่วน โดยมีการออกแบบและพัฒนาพื้นที่ให้เป็นแหล่งเรียนรู้ต้นแบบที่สร้างสรรค์ โดยรายละเอียดของการสร้างเครือข่ายมีดังนี้ ๑) การร่วมมือระหว่างหน่วยงานภาครัฐ หน่วยงานภาครัฐมีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนทรัพยากร ความรู้ และการกำหนดนโยบายที่ส่งเสริมการพัฒนาวัฒนธรรมและการเรียนรู้ในพื้นที่ เช่น สำนักงานบริหารและพัฒนาองค์ความรู้ (องค์การมหาชน) สนับสนุนการวิจัยและพัฒนาองค์ความรู้เกี่ยวกับวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธกลุ่มงานยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัด สำนักงานจังหวัดนครราชสีมา วางแผนและจัดทำยุทธศาสตร์พัฒนาพื้นที่ในมิติวัฒนธรรม สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดนครราชสีมา ส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่ ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดนครราชสีมา พัฒนากิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์และส่งเสริมวัฒนธรรม สำนักงานพัฒนาชุมชน อำเภอปักธงชัย สนับสนุนกิจกรรมพัฒนาชุมชนที่เกี่ยวข้องกับชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช ๒) การมีส่วนร่วมของผู้นำท้องถิ่น ผู้นำในพื้นที่ เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และกรรมการหมู่บ้าน มีบทบาทในการเชื่อมโยงภาคประชาชนเข้ากับโครงการ ตลอดจนเป็นผู้ประสานงานระหว่างชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้เกิดการทำงานร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพ ๓) บทบาทของภาคประชาชน กลุ่มองค์กรในชุมชน เช่น ประชาชนชุมชน และชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชมีบทบาทสำคัญในฐานะผู้

ถ่ายทอดองค์ความรู้ วิถีชีวิต และวัฒนธรรมดั้งเดิมให้กับคนรุ่นใหม่ รวมถึงการร่วมออกแบบกิจกรรมและพัฒนาแหล่งเรียนรู้ให้เหมาะสมกับบริบทของชุมชน ๔) กระบวนการออกแบบและพัฒนาแหล่งเรียนรู้ต้นแบบ การจัดการพื้นที่ที่เหมาะสมกับการเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ต้องดำเนินการผ่านกระบวนการที่มีส่วนร่วม ทั้งจากภาครัฐ ผู้นำท้องถิ่น และประชาชน โดยเน้นการออกแบบที่สอดคล้องกับวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธ รวมถึงการสร้างกิจกรรมที่เชื่อมโยงกับวิถีชีวิตของชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชในพื้นที่ การสร้างเครือข่ายในลักษณะนี้จะช่วยส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้และอนุรักษ์วิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธในชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชรวมถึงการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ที่มีคุณค่าและยั่งยืนต่อไปในอนาคต

๕.๒ อภิปรายผล

๕.๑.๑ ทูทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช ทูทางวัฒนธรรมในพื้นที่ชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชสามารถแยกออกเป็นหมวดหมู่ต่าง ๆ ซึ่งสะท้อนถึงวิถีชีวิตและค่านิยมที่ผูกพันกับศาสนาพุทธและประเพณีพื้นบ้าน วัฒนธรรมทางศาสนา การปฏิบัติธรรมและพิธีกรรมทางศาสนา พุทธมีบทบาทสำคัญในชีวิตประจำวันของชุมชน การฟังธรรม การนั่งสมาธิ และการทำบุญเป็นกิจกรรมที่สร้างความเข้มแข็งทางจิตวิญญาณและการเชื่อมโยงระหว่างสมาชิกในชุมชน วัฒนธรรมทางสังคม ชุมชนในพื้นที่นี้มีกิจกรรมที่ส่งเสริมความร่วมมือและความสัมพันธ์ที่ดีกับผู้อื่น เช่น การช่วยเหลือซึ่งกันและกันในงานต่างๆ การแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ในรูปแบบของการเล่าเรื่องหรือการเรียนรู้ผ่านการลงมือทำ วัฒนธรรมทางศิลปะและงานหัตถกรรม ศิลปะท้องถิ่นเช่น การทอผ้า เครื่องจักสาน การทำบายศรี และการแสดงดนตรีพื้นบ้าน เป็นส่วนหนึ่งของการสืบทอดและรักษาคุณค่าทางวัฒนธรรม การเรียนรู้ทักษะเหล่านี้ไม่เพียงแต่เป็นการรักษาประเพณี แต่ยังเป็นการส่งเสริมเศรษฐกิจในชุมชน วัฒนธรรมทางธรรมชาติ การใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ เช่น การเกษตรกรรมที่ยั่งยืน การรักษาทรัพยากรธรรมชาติ และการสร้างสรรค์พื้นที่สีเขียว เป็นส่วนสำคัญที่สะท้อนถึงวิถีชีวิตที่ผูกพันกับธรรมชาติและการอยู่ร่วมกับสิ่งแวดล้อม สอดคล้องกับงานวิจัยของ **นุทิศ เอี่ยมใส** ได้ศึกษา ทูทางศิลปวัฒนธรรมประเพณีกับการพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชนในจังหวัดเพชรบูรณ์ ผลการวิจัยพบว่า ทูทางสังคมที่เสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนบ้านสะเดียงอยู่ในระดับมาก ๔ มิติ จาก ๕ มิติ ได้แก่ มิติด้านกิจกรรม และความร่วมมือ มิติด้านกลุ่มและเครือข่าย และมิติด้านอำนาจหน้าที่และกิจกรรมทางการเมือง ส่วนมิติด้าน ความไว้วางใจและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันนั้น อยู่ในระดับปานกลางเพียงด้านเดียว โดย ๑) มิติ ด้านกิจกรรมและความร่วมมือ นั้น ในชุมชนบ้านสะเดียงมีการจัดงานสำคัญตามประเพณี กิจกรรมทางศาสนา และกิจกรรมพัฒนาชุมชน ซึ่งสมาชิกในชุมชนบ้านสะเดียง ได้ให้ความร่วมมือในการเข้าร่วม กิจกรรมของชุมชนเป็นอย่างดี ๒) มิติ ด้านความสามัคคีกันทางสังคมการอยู่ร่วมกันในสังคม ความ ขัดแย้งและความรุนแรงสมาชิกภายในชุมชนบ้านสะเดียง มีความสามัคคีกัน มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และมีความสนิทสนมกันในระดับมาก มีการเยี่ยมเยียนไปมาหาสู่ระหว่างกัน และมีการเข้าร่วมในงาน สังคมในชุมชน อีกทั้งมีระดับความปลอดภัยในชุมชนมาก ๓) มิติ ด้านกลุ่มและเครือข่าย ชุมชนบ้านสะเดียงมีการจัดตั้งกลุ่มต่าง ๆ เพื่อดำเนินกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนร่วมซึ่งมีประสิทธิภาพในการ ดำเนินงาน โดยสมาชิกกลุ่มได้เข้ามีส่วนร่วมในการดำเนินงานของกลุ่ม อีกทั้งชุมชนสะเดียงมีเครือข่าย ในชุมชนสูง มีการช่วยเหลือซึ่ง

กันและกันระหว่างเพื่อนสมาชิกในชุมชน และมีการติดต่อประสานงาน เพื่อประชุมและทำกิจกรรม ร่วมกันกับกลุ่มภายนอกชุมชน ๔) มิติด้านอำนาจหน้าที่และกิจกรรม ทางการเมืองสมาชิกในชุมชน ได้รับมอบหมายให้ปฏิบัติหน้าที่ในกิจกรรมการพัฒนาชุมชน และได้ ชักชวนเพื่อนบ้านให้เข้ามามีส่วน ร่วมในกิจกรรมพัฒนาชุมชน อีกทั้งมีการไปใช้สิทธิ์เลือกตั้งเมื่อมีการ เลือกตั้งและไปฟังปราศรัยของ นักการเมืองทั้งระดับท้องถิ่นและระดับชาติ นอกจากนี้ในมิติด้านความ ไว้วางใจและความเป็นอันหนึ่ง อันเดียวกันในระดับปานกลาง แต่เมื่อพิจารณาเฉพาะด้านความเป็น อันหนึ่งอันเดียวกันพบว่าสมาชิก ในชุมชนบ้านสะเตียง มีการใช้ความช่วยเหลือโดยการสละกำลังกาย เพื่อดำเนินกิจกรรมของโครงการ ที่มีประโยชน์ต่อชุมชน และมีการเยี่ยมเยียนให้ความช่วยเหลือ ครอบครัวภายในชุมชนทั้งด้านกำลัง กายและด้านการเงิน^๑ และสอดคล้องกับงานวิจัยของ สุวิทย์ รักษาสงค์, สุวิชัย โกศัยยะวัฒน์ และ จันทรชลิ มาพุทธ ได้ศึกษาเรื่อง “ชุมชนที่เข้มแข็งบนฐานทุนสังคมและทุนสนับสนุนของชุมชนตลาด น้ำตลิ่งชันเขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร” ผลการศึกษาพบว่า การเสริมสร้างศักยภาพชุมชนของตลาด น้ำในเขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร มีประวัติศาสตร์ยาวนานและได้รับการสืบทอดมาตั้งแต่สมัยอยุธยา เป็นพื้นที่ที่กองทัพและประชาชนสัญจรผ่านมาตั้งแต่สมัยราชวงศ์อู่ทอง และเป็นเมืองหลวงเก่าในสมัย พระเจ้าตากสินมหาราช มีคลองและศาสนสถานเก่าแก่มากมาย มีกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ เข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ ประเพณีที่โดดเด่น ได้แก่ จักรพระ การแข่งขันเรือ และการทำพิธีขอพรให้ข้าวสุก ซึ่งจัดขึ้นทุกปี นอกจากนี้ ตลาดน้ำทั้งสี่แห่งยังเป็นสถานที่สำคัญและแหล่งท่องเที่ยว สวนผลไม้และสวน ดอกไม้ที่อยู่ใกล้เมืองถือเป็นทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรม ปัจจุบัน เขตตลิ่งชันเป็นหนึ่งในห้าสิบ เขตของกรุงเทพมหานคร วิถีชีวิตดั้งเดิมของประชาชนในพื้นที่ยังคงเห็นได้ในปัจจุบัน ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทางน้ำ เช่น คลอง ถูกใช้เป็นเส้นทางสัญจรและการขนส่งในชีวิตประจำวันทั่วไป^๒

๕.๒.๒ การพัฒนาพื้นที่ทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช โดยพลัง การมีส่วนร่วม การพัฒนาพื้นที่ทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชเป็นกระบวนการที่อาศัย ความร่วมมือระหว่างหน่วยงานรัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น วัด ชุมชน และภาคีเครือข่าย โดยมี ชุมชนเป็นศูนย์กลางสำคัญ กระบวนการดังกล่าวมุ่งธำรงรักษาและส่งต่อวิถีชีวิตที่เชื่อมโยงกับศาสนา พุทธซึ่งเป็นรากฐานของสังคมชาวโคราช วิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธถูกนำมาบูรณาการกับการดำเนิน ชีวิตประจำวัน ความสัมพันธ์ในครอบครัว ชุมชน และธรรมชาติอย่างกลมกลืน การพัฒนาเริ่มจาก การศึกษาข้อมูลเอกสาร ประวัติความเป็นมา ทุนทางสังคม และทุนทางวัฒนธรรมของพื้นที่ ควบคู่กับ การสำรวจบริบทและทรัพยากรวัฒนธรรมโดยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ผ่านการเดินสำรวจและ การทำแผนที่เดินดิน จากนั้นมีการประเมินคุณค่าและศักยภาพของทรัพยากรวัฒนธรรมเพื่อคัดเลือก จุดเด่นเชิงอัตลักษณ์ นำไปสู่การอนุรักษ์ พัฒนาพื้นที่สาธารณะให้เป็นแหล่งเรียนรู้และ แลนด์มาร์กทางวัฒนธรรม พร้อมทั้งการเผยแพร่สู่สาธารณะ การถ่ายทอดองค์ความรู้สู่เด็กและ

^๑ นุทิศ เอี่ยมใส, “ทุนทางศิลปวัฒนธรรมประเพณีกับการพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชนในจังหวัด เพชรบูรณ์”, รายงานวิจัย, (มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์, ๒๕๕๕).

^๒ สุวิทย์ รักษาสงค์, สุวิชัย โกศัยยะวัฒน์ และจันทรชลิ มาพุทธ, “ชุมชนที่เข้มแข็งบนฐานทุนสังคม และทุนสนับสนุนของชุมชนตลาดน้ำตลิ่งชันเขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร”, วารสารเพื่อการศึกษาและการพัฒนา สังคม, ปีที่ ๑๔ ฉบับที่ ๒ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๖๑) : ๑๗๘-๑๘๙.

เยาวชน และการกำหนดกติกา กลไกการจัดการร่วมกันของชุมชน กระบวนการทั้งหมดนี้นำไปสู่การต่อยอดด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนอย่างยั่งยืน โดยมีวัดพระนอนบ้านคลองขวาง ตำบลเสมา อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา เป็นพื้นที่ต้นแบบที่สะท้อนความพร้อมและความร่วมมือของทุกภาคส่วน สอดคล้องกับงานวิจัยของ **อมร กฤษณพันธุ์** ได้ศึกษาการอนุรักษ์ชุมชนที่มีลักษณะทางวัฒนธรรม ชุมชนเรือนแพ แหล่งน้ำสะแกกรัง จังหวัดอุทัยธานี โดยมีมาตรการหรือแนวทางซึ่งแบ่งออกเป็น ๒ ประเภทคือ ทาง กายภาพคือตัวเรือนและสภาพแวดล้อม ทางนามธรรมคือเอกลักษณ์ของพื้นที่ที่สืบทอดมาตลอดตั้งแต่ อดีต โดยมีแนวทางในการอนุรักษ์คือ การประชาสัมพันธ์ มาตรการทางกฎหมายในการออกแบบและ ปรับปรุงพัฒนาพื้นที่ที่ประกาศเขตเฉพาะเพื่อให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตกิจกรรมทางวัฒนธรรม^๓ สอดคล้องกับงานวิจัยของ วีรพร รอดทัศนาศ ได้ศึกษาการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของกลุ่มไทยพวน : กรณีศึกษาชุมชนตลาดเก่าห้องอำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี ผลการวิจัยสรุปได้ว่า ๑) ชุมชน ตลาดเก่าห้อง อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี มีความโดดเด่นด้านวัฒนธรรมและวิถีชีวิตความเป็นอยู่แบบดั้งเดิม อันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตนของชาวไทยพวนชุมชนตลาดเก่าห้อง และมีแหล่ง ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมด้านโบราณสถานและโบราณวัตถุ อันได้แก่ สถาปัตยกรรมเรือนไม้โบราณ โรงสีเก่า พิพิธภัณฑ์ตลาดเก่าห้อง ตลอดจนด้านประเพณีเทศกาล เช่น ประเพณีบุญกำฟ้า ประเพณี เทศกาลสงกรานต์ และงานประจำปีหรืองานจิว เป็นต้น ๒) การจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ของกลุ่มไทยพวน ชุมชนตลาดเก่าห้อง อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี พบว่า มีการกำหนด นโยบายและแผนงานการจัดการท่องเที่ยวในการประชาสัมพันธ์ การบอกเส้นทางท่องเที่ยว การจัด นิทรรศการในการแสดงผลงานผลิตภัณฑ์ของชุมชน การให้ความรู้ในการวางแผน การจัดสรร งบประมาณ การพัฒนาความพร้อมของพื้นที่ การทำนุบำรุงรักษาและการส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการ จัดกิจกรรมการท่องเที่ยวของประชาชนในพื้นที่^๔

๕.๒.๓ การสร้างเครือข่ายความร่วมมือในการพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชโดยพลังสังคม เป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนการเรียนรู้และการธำรงวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธอย่างเป็นระบบ กระบวนการดังกล่าวอาศัยการประสานพลังจากหลายภาคส่วน ทั้งหน่วยงานภาครัฐ ผู้นำท้องถิ่น และภาคประชาชน โดยภาครัฐมีบทบาทในการสนับสนุนทรัพยากร ความรู้ และนโยบายที่เอื้อต่อการพัฒนาพื้นที่ ผู้นำท้องถิ่นทำหน้าที่เชื่อมโยงและประสานความร่วมมือระหว่างชุมชนกับหน่วยงานต่าง ๆ ขณะที่ภาคประชาชน โดยเฉพาะปราชญ์ชุมชนและกลุ่มชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช มีบทบาทเป็นผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้ วิถีชีวิต และอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม กระบวนการออกแบบและพัฒนาแหล่งเรียนรู้ต้นแบบดำเนินไปบนฐานการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน โดยเน้นความสอดคล้องกับวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธและบริบทพื้นที่ การจัดกิจกรรมเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ช่วย

^๓ อมร กฤษณพันธุ์, “การอนุรักษ์ชุมชนที่มีลักษณะภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรม กรณีศึกษา ชุมชนเรือนแพริมแม่น้ำสะแกกรัง จังหวัดอุทัยธานี”, *รายงานวิจัย*, (สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง, ๒๕๕๗).

^๔ วีรพร รอดทัศนาศ, “การจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของกลุ่มไทยพวน : กรณีศึกษาชุมชนตลาดเก่าห้อง อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี”, *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, ๒๕๕๗).

เชื่อมโยงวัฒนธรรมกับชีวิตประจำวันของคนในชุมชน เครือข่ายความร่วมมือในลักษณะนี้จึงไม่เพียงส่งเสริมการอนุรักษ์วัฒนธรรม หากยังสร้างพลังทางสังคมในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ที่มีคุณค่า เกิดความต่อเนื่อง และนำไปสู่ความยั่งยืนของชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช สอดคล้องกับงานวิจัยของ **ประกอบศิริ ภักดีพินิจ** ได้ศึกษาศักยภาพการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของ ชุมชนริมกว๊านพะเยา : กรณีศึกษาชุมชนบ้านร่องไฮ ตำบลแม่ใส อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา ผลการวิจัยพบว่า การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมสามารถทำหน้าที่เป็นกลไกทางสังคมในการเชื่อมโยงผู้คนหลากหลายกลุ่มให้เข้ามามีปฏิสัมพันธ์ แลกเปลี่ยน และสร้างความเข้าใจซึ่งกันและกัน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการสร้างเครือข่ายความร่วมมือโดยพลังสังคมในชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช ที่เน้นการมีส่วนร่วมของวัด ชุมชน หน่วยงานภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคีเครือข่ายต่าง ๆ ในการขับเคลื่อนทุนทางวัฒนธรรมอย่างบูรณาการ คุณค่าของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอยู่ที่การเพิ่มพูนประสบการณ์ทางความรู้และการเปิดมุมมองทางวัฒนธรรมอย่างลึกซึ้ง ทั้งในมิติความงาม สติปัญญา อารมณ์ และจิตใจ ซึ่งสามารถนำมาอธิบายได้ว่า การพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชมิใช่เพียงการสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจ แต่เป็นการเสริมสร้างพลังทางสังคม ความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ และความเข้มแข็งของเครือข่ายชุมชน^๕

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑) ภาครัฐควรกำหนด นโยบายการคุ้มครองและใช้ประโยชน์ทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชอย่างยั่งยืน โดยบูรณาการทุนวัฒนธรรมเข้ากับแผนพัฒนาท้องถิ่น แผนการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และแผนเศรษฐกิจสร้างสรรค์ เพื่อให้ทุนทางวัฒนธรรมเป็นฐานการพัฒนาที่ไม่ถูกบิดเบือนหรือเชิงพาณิชย์เกินไป

๒) ควรมีนโยบาย ส่งเสริมพลังสังคม (Social Power) โดยสนับสนุนบทบาทของชุมชน วัด ปราชญ์ชาวบ้าน เยาวชน และภาคประชาสังคม ให้เป็นกลไกหลักในการจัดการ พื้นฟู และถ่ายทอดทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช

๓) หน่วยงานรัฐควรผลักดัน นโยบายการสร้างเครือข่ายความร่วมมือข้ามภาคส่วนระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สถาบันการศึกษา หน่วยงานวัฒนธรรม และภาคเอกชน เพื่อร่วมกันพัฒนาพื้นที่ทุนทางวัฒนธรรมอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

๑) ควรจัดทำฐานข้อมูลทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช อย่างเป็นระบบทั้งด้านประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต ภาษา ประเพณี ความเชื่อ และภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการรวบรวมและตรวจสอบข้อมูล

^๕ ประกอบศิริ ภักดีพินิจ, “ศักยภาพการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนริมกว๊านพะเยา : กรณีศึกษาชุมชนบ้านร่องไฮ ตำบลแม่ใส อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา”, วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๕).

๒) ส่งเสริมกิจกรรม การเรียนรู้และถ่ายทอดทุนวัฒนธรรมโดยพลังสังคม เช่น โรงเรียน ชุมชน หลักสูตรท้องถิ่น กิจกรรมวัฒนธรรมร่วมสมัย หรือเวทีเล่าเรื่องชุมชน เพื่อสร้างการตระหนักรู้ และความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์โคราช

๓) สนับสนุนการจัดตั้ง เครือข่ายความร่วมมือด้านทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช ในระดับตำบล อำเภอ และจังหวัด เพื่อแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ ประสบการณ์ และทรัพยากรร่วมกัน

๕.๓.๓ ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

๑) ควรมีการศึกษาวิจัยเชิงลึกเกี่ยวกับ รูปแบบการใช้พลังสังคมในการจัดการทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราช เพื่อค้นหากลไกความสำเร็จ ปัจจัยเอื้อ และอุปสรรคในการดำเนินงาน

๒) ควรมีการศึกษาศึกษาการเปรียบเทียบพื้นที่ชุมชนโบราณถิ่นเดิมในจังหวัดอื่น เพื่อสังเคราะห์แนวทางการพัฒนาทุนวัฒนธรรมที่เหมาะสมกับบริบทพื้นที่ที่แตกต่างกัน

๓) ควรมีการศึกษาวิจัยแบบมีส่วนร่วม เพื่อให้ชุมชนเป็นทั้งผู้ให้ข้อมูลและผู้ร่วมสร้างองค์ความรู้ อันจะนำไปสู่การพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง

๔) ควรมีการศึกษาลผลกระทบของการสร้างเครือข่ายความร่วมมือโดยพลังสังคม ที่มีต่อความเข้มแข็งของชุมชน อัตลักษณ์ท้องถิ่น และความยั่งยืนทางวัฒนธรรมในระยะยาว

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย :

ข. ข้อมูลวิทยานิพนธ์

(๑) หนังสือ :

กรมการศึกษานอกโรงเรียน. แบบเรียนวิชาส่งเสริมคุณภาพชีวิตภาคตะวันออก. พิมพ์ครั้งที่ ๔.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๘.

กรมการศึกษานอกโรงเรียน. แบบเรียนวิชาส่งเสริมคุณภาพชีวิตภาคตะวันออก. พิมพ์ครั้งที่ ๔ กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๘.

กาญจนา แก้วเทพ และ สมสุข หินวิมาน. สายธารแห่งนักคิดทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองกับสื่อการศึกษา. กรุงเทพมหานคร : ภาพพิมพ์, ๒๕๕๑

กาญจนา แก้วเทพ. การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน : โดยถ้อยมนุษย์เป็นศูนย์กลาง. กรุงเทพมหานคร : สภา คาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา จัดพิมพ์, ๒๕๓๘.

กาญจนา แก้วเทพ. มรดกทางวัฒนธรรมและศาสนา : พลังสร้างสรรค์ในชุมชนชนบท. กรุงเทพมหานคร : สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา, ๒๕๓๐.

กิตติกุล ศรีสว่าง. แบบเรียนหมวดวิชาส่งเสริมคุณภาพชีวิต ๓ เลือก ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. กรุงเทพมหานคร : เสมาธรรม, ม.ป.ป..

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. การจัดการเครือข่าย : กลยุทธ์สำคัญสู่ความสำเร็จของการปฏิรูปการศึกษา. กรุงเทพมหานคร : บริษัทซัคเซสมีเดีย จำกัด, ๒๕๔๓.

เกื้อ วงศ์บุญสิน. ประชากรกับการพัฒนา. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

จันทร์เพ็ญ อมรเลิศวิทย์. การจัดองค์การทางสังคม. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๓.

จารุวรรณ ธรรมวัตร. คติชนชาวบ้าน. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, ม.ป.ป.

จำนง อติวัฒนสิทธิ์. สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่ง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

จำนงค์ อติวัฒนสิทธิ์ และคนอื่นๆ. สังคมวิทยาเบื้องต้น. พิมพ์ครั้งที่ ๑๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๘.

จำนงค์ อติวัฒนสิทธิ์. ประวัติ แนวความคิดทางสังคม. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕.

ชนิดา เสี่ยงไพศาลสุข. เศรษฐกิจของทรัพย์สินเชิงสัญลักษณ์. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โครงการจัดพิมพ์คปไฟ, ๒๕๕๐.

ชัยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. วาทกรรมการพัฒนา. กรุงเทพมหานคร : วิชาษา, ๒๕๔๒.

ชาติชาย ณ เชียงใหม่. “การเปลี่ยนแปลงทางสังคมกับพฤติกรรมทางการเมืองของชาวนาในภาคเหนือ”. รบกับหมู่บ้านในไทยศึกษา. กรุงเทพมหานคร : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๓..

เณรมาลย์ ราชภัณฑารักษ์. มนุษย์กับสังคม. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๑.

จิตยา สุวรรณขุ. “สังคมวิทยา” ในวิทยาศาสตร์สังคม. กรุงเทพมหานคร : สำนักวิจัยสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๔๗.

ณัฐนรี ศรีทอง. การเพิ่มศักยภาพภาวะความเป็นผู้นำในงานพัฒนาชุมชน. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์. ๒๕๕๒.

นฤมล นิราทร. การสร้างเครือข่ายการทำงาน : ข้อควรพิจารณาบางประการ. กรุงเทพมหานคร : โครงการระหว่างประเทศว่าด้วยการขจัดปัญหาการใช้แรงงานเด็ก องค์การแรงงานระหว่างประเทศ, ๒๕๔๓.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการทรัพยากร. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์, ๒๕๓๖.

นิยพรณ วรณศิริ. มานุษยวิทยาสังคมและวัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๐.

บำรุง บุญปัญญา. ๓ ทศวรรษแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เดือนตุลาจำกัด, ๒๕๔๙.

ประชิด สกฤษพัฒน์. วัฒนธรรมพื้นบ้านและประเพณีไทย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สุทธิสาร, ๒๕๔๕.

ประเทือง คล้ายสุบรรณ. วัฒนธรรมพื้นฐาน. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สุทธิสาร, ๒๕๓๑.

ประเวศ วสี. ภูมิศาสตร์กับวิถีชีวิตไทย. ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร องค์กรมหาชน. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้น ตั้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๓๗.

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร : ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์, ๒๕๕๖.

พระเทพวิสุทธิกวี (พิจิตร ตวณโณ). การพัฒนาจิต. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

พระธรรมญาณมุนี (วรรณ มนุญโญ). วัดช่วยชาวบ้านได้อย่างไร : การแสวงหาเส้นทาง การพัฒนาชนบทของพระสงฆ์ไทย. กรุงเทพมหานคร : การประชุมพระสังฆาธิการ กรมการศาสนา, ๒๕๒๖.

พระมหาสุทิตย์ อาภากร และสายชล ปัญญชิต. รูปแบบของเครือข่ายการเรียนรู้ทางสังคมในการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

พระมหาสุทิตย์ อาภากร. เครือข่าย : ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร : โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข, ๒๕๔๘

พระมหาสุทิตย์ อาภากรโ. พระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙.

พระมหาสุทิตย์ อาภากรโ. พระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙.

ยิ่งยง เรืองรอง. **พื้นฐานวัฒนธรรมไทย**. กรุงเทพมหานคร : อัมรินทร์ปริ้นตังแอนด์พับลิชชิง, ๒๕๔๙.

ยิ่งยง เรืองรอง. **พื้นฐานวัฒนธรรม**. อุบลราชธานี : สถาบันราชภัฏอุบลราชธานี, ๒๕๔๒.

ยุวัฒน์ วุฒิเมธี. **หลักการพัฒนาชุมชนและการพัฒนาชนบท**. กรุงเทพมหานคร : ส.ส.น.ไทยอนุเคราะห์ไทย, ๒๕๕๖.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**. กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์ จำกัด, ๒๕๔๖.

ร่ำไพพรรณ แก้วสุริยะ. **การอนุรักษ์ทรัพยากรทางการท่องเที่ยว : เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน**. กรุงเทพมหานคร : อักษราพิพัฒน์, ๒๕๔๓.

วิทยากร เชียงกุล. **การพัฒนาเศรษฐกิจสังคมไทย : บทวิเคราะห์**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ฉัณแกระ, ๒๕๔๗.

ศรีศักร วัลลิโภดม. **พัฒนาการทางสังคม – วัฒนธรรมไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : อัมรินทร์, ๒๕๔๔.

สนธิ สมัครการ. **การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาการของสังคม**. พิมพ์ครั้งที่ ๓ กรุงเทพมหานคร : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๔๒.

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. **การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม**. ขอนแก่น : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๒.

สัญญา สัญญาวิวัฒน์. **การพัฒนาชุมชน**. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๓.

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. **คู่มือการบริหารจัดโครงการทางวัฒนธรรมของภาคีเครือข่ายดำเนินงานวัฒนธรรมประจำปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๑**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์ การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๕๐.

สุเทพ เชาวลิตร. **หลักการพัฒนาชุมชน**. ขอนแก่น : โอเดียนสโตร์, ๒๕๖๔.

สุพัตรา สุภาพ. **สังคมและวัฒนธรรมไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๖.

สุมิตร สุวรรณ. **รัฐกับแนวคิดและทฤษฎีการพัฒนา**. นครปฐม : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๔.

สุริยา สมุทคุปต์ และพัฒนา กิตติอาษา. **อิตบ้านคองเมือง : รวมบทความทาง มานุษยวิทยาว่าด้วยสังคมและวัฒนธรรมอีสาน**. กรุงเทพมหานคร : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, ๒๕๔๔.

อเนก นาคะบุตร. **เครือข่ายการเรียนรู้ของชาวเขาที่ขายสินค้าในเขตเชียงใหม่**. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๓.

อมร รักษาสัตย์และชัตติยา กรรณสูต. **ทฤษฎีและแนวความคิดในการพัฒนาประเทศ**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมชนสหกรณ์การขายและซื้อแห่งประเทศไทย, ๒๕๕๕.

อมรา พงศาพิชญ์. **วัฒนธรรม ศาสนาและชาติพันธุ์ การวิเคราะห์สังคมไทยในแนวมานุษยวิทยา**.

กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

อาภรณ์ ภูวิทย์พันธุ์. **กลยุทธ์ในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์**. กรุงเทพมหานคร : เอช อาร์ เซ็นเตอร์, ๒๕๕๑.

เอกพงศ์ ประสงค์เงิน. **พื้นฐานที่สำคัญของวัฒนธรรม**. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๘.

(๒) ดุษฎีนิพนธ์/วิทยานิพนธ์/สารนิพนธ์:

เกตุวดี ทองร้อยชั่ง. “การศึกษาบทบาทและผลกระทบจากบทบาทด้านวัฒนธรรมพื้นบ้านภาคใต้ ของสถาบันวัฒนธรรมศึกษากัลยาณิวัฒนา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยทักษิณ, ๒๕๔๗

จิราวรรณ กาวิละ. “ทางเลือกของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม : กรณีศึกษาหมู่บ้านวัวลาย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่”. **การค้นคว้าแบบอิสระการศึกษามหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๔.

ทิพากร พลอยสมบูรณ์. “ชุมชนถิ่นโบราณถิ่นเดิมโคราช : แนวทางการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม จังหวัดนครราชสีมา”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๒.

ธราดล ชัยเดชโกสินทร์. “การพัฒนารูปแบบการประดิษฐ์ชุดการแสดงพื้นบ้านอีสานของวิทยาลัยนาฏศิลป์”. **วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๐.

บุญเจริญ บำรุงชู. “แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาหัตถ์ประมอัยอีสาน เพื่อส่งเสริมคุณค่าและมูลค่าทางวัฒนธรรมพื้นบ้าน”. **วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๓

บุปผาชาติ อุปถัมภ์นรากร. “โนรา : การอนุรักษ์การพัฒนาและการสืบสารศิลปะการแสดงภาคใต้”. **วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวัฒนธรรมศาสตร์**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาสารคาม, ๒๕๕๒.

บุปผาชาติ อุปถัมภ์นรากร. “โนรา : การอนุรักษ์การพัฒนาและการสืบสารศิลปะการแสดงภาคใต้”. **วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวัฒนธรรมศาสตร์**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาสารคาม, ๒๕๕๒.

ปฐมภรณ์ จันท์แก้ว. “การสื่อสารเพื่อการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและฟื้นฟูการท่องเที่ยวของตลาดสามชุก จังหวัดสุพรรณบุรี”. **นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, ๒๕๕๕.

- ประกอบศิริ ภักดีพินิจ. “ศักยภาพการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนริมกว๊านพะเยา : กรณีศึกษาชุมชนบ้านร่องไฮ ตำบลแม่ใส อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๕.
- ประจักษ์ ไผ่เจริญ. “การอนุรักษ์และพัฒนาารูปแบบการแสดงหุ่นกระบอกพื้นบ้านภาคกลาง”. **วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชานิติศาสตร์**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, ๒๕๕๒.
- มยุรี ปาละอินทร์. “คองสิบสี่ในวิถีชีวิตของชาวไทยพวน ตำบลบ้านฝื่อ อำเภอบ้านฝื่อ จังหวัดอุดรธานี”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๓.
- รณรงค์ ชมพูนันท์. “แนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมและมรดกทางวัฒนธรรม กรณีศึกษา : เทศบาลนครลำปาง”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๓.
- รัฐทิติยา หิรัณยหาด. “แนวทางการพัฒนาเพิ่มศักยภาพหมู่บ้านวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยว : กรณีศึกษาบ้านหนองขาว อำเภอท่าม่วง จังหวัดกาญจนบุรี”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : วิทยาการปกครองท้องถิ่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๔.
- วรุณี พิงษ์ภิญโญ. “ภูมิปัญญาชาวบ้านต่อการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน : กรณีศึกษาบ้านอัมพวัน หมู่ที่ ๘ ตำบลสำราญ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย, ๒๕๖๕.
- วีรพร รอดทัศน. “การจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของกลุ่มไทยพวน : กรณีศึกษาชุมชนตลาดเก่าห้อง อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี”. **ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, ๒๕๕๗.
- วีระพล วงษ์ประเสริฐ. “ความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรม的开รับข่าวสารทางการเมืองจากสื่อสารมวลชนกับบุคลิกภาพทางการเมืองแบบประชาธิปไตยของข้าราชการกรุงเทพมหานคร”. **สารนิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๐.

(๓) รายงานวิจัย:

- ชนกพร ไผ่สิทธิกุล. “การอนุรักษ์ชุมชนและสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรม ริมแม่น้ำกก จังหวัดเชียงราย”. **รายงานวิจัย**. มหาวิทยาลัยศรีปทุม, ๒๕๕๔.
- นุทิศ เอี่ยมใส. “ทุนทางศิลปวัฒนธรรมประเพณีกับการพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชนในจังหวัดเพชรบูรณ์”. **รายงานวิจัย**. มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์, ๒๕๕๕.

พระอธิการวิน ที่ปทุมโม อิมใจ. “บทบาทของพระสงฆ์ต่อการอนุรักษ์ประเพณีการแข่งขันเรือยาว วัดท่าหลวง อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร”. **รายงานวิจัย**. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

พลอยภัทรา ตระกูลทองเจริญ. “การศึกษาความตระหนักในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมผ่านกระบวนการมีส่วนร่วม กรณีศึกษา : หมู่บ้านศาลาแดงเหนือ เชียงรากน้อย”. **รายงานวิจัย**. มหาวิทยาลัยกรุงเทพ, ๒๕๕๗.

ยศ สันตสมบัติ และคณะผู้วิจัย. “การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ความหลากหลายทางวัฒนธรรมและการจัดการทรัพยากร”. **รายงานวิจัย**. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๗.

ยศพร บรรเทิงสุข. “การวิจัยแนวทางการอนุรักษ์ภูมิปัญญาเครื่องปั้นดินเผาแบบดั้งเดิม โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นที่ชุมชนบ้านหม้อ ตำบลเขวา อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม”. **รายงานวิจัย**. มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๖.

รัศมี ชูทรงเดช. “การสืบค้นและจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนในอำเภอปาย-ปางมะผ้า ขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน”. **รายงานวิจัย**. มหาวิทยาลัยศรีปทุม, ๒๕๖๔.

อรม กฤษณพันธ์. “การอนุรักษ์ชุมชนที่มีลักษณะภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรม กรณีศึกษา ชุมชนเรือนแพริมแม่น้ำสะแกกรัง จังหวัดอุทัยธานี”. **รายงานวิจัย**. สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง, ๒๕๔๗.

(๔) บทความ:

ปริศนา เพชรบุรณิน และอริวัฒน์ รัตนวงศ์แซ. “แนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูวิถีชีวิต วัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น และการใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพของชุมชนบ้านครัว”. **วารสาร สมาคมสถาบันอุดมศึกษาเอกชนแห่งประเทศไทย**. ปีที่ ๒๓ ฉบับที่ ๑ (มกราคม - กรกฎาคม ๒๕๖๐) : ๖๔-๗๘.

เพ็ญประภา ภัทรานุกรม. “การพัฒนาทุนทางสังคมโดยใช้ชุมชนเป็นฐานในชุมชนประสภัยพิบัติสินามิ : กรณีศึกษา ชุมชนในพื้นที่จังหวัดพังงา”. **วารสารร่มพญักษ์** ปีที่ ๒๘ ฉบับที่ ๒ (กุมภาพันธ์ - พฤษภาคม ๒๕๕๓) : ๑๒๑-๑๓๔.

สุจรีต บัวพิมพ์. “ความหมายของวัฒนธรรมพื้นบ้าน”. **วารสารคณะกรรมการแห่งชาติว่าด้วยการศึกษาฯ สหประชาชาติ**. ปีที่ ๒๗ ฉบับที่ ๑ (มกราคม ๒๕๔๙) : ๑๔-๒๘.

(๕) สื่ออิเล็กทรอนิกส์ :

จิตรกร โพธิ์งาม. **ทฤษฎี และหลักการพัฒนาชุมชน**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.lecture.cs.buu.ac.th>. [๒๕ มิถุนายน ๒๕๖๗].

๒. ภาษาอังกฤษ :

- Constantino. Renato. “ The Challenge of the Churches” . **Paper presented during the First Gregorio Aplipay Lecture on Nationalism Manila Philippines.** May 18, 1984.
- Dube. S.C.. Modernization and Its Adaptive Demands on Indian Society in M.S. Gore. I.P. Desai and Suma Chitnis eds. **The Papers in Sociology of Education in Indian.** New Delhi : National Council of Educational Research and Trianing, 1967.
- Freire. P.. **Education : The Practice of Freedom.** London : Writers and Readers Publishing Cooperative, 1972.
- Leslie. Gerald R. el. **Introductory sociology : Order and change in society.** New York : New York University press, 1980.
- McRobbie. Angela.. **The Uses of Cultural Studies: a Textbook.** Thousand Oaks: SAGE, 2005
- Misra. R.P. and Jonjo. M. ed.. **The Changing Perspective of Development Problems In Misra.** Hong Kong : Maruzen Investment Hong Kong, 1981.
- More. Wilbert E.. **The Impact of Industry.** Englewood Clifts. N.J. : Prertics-Hool, 1965.
- Myrdal. Gunnar. **Asian Drama.** London : Allen Lane. The Penguin Press, 1968.
- Paul Starkey. **Networking for Development.** London : International Forum for Rural Transport and Development, 1997.
- Richardson. J.. **Handbook of Theory of Research for the Sociology of Education.** New York : Greenword, 1986.
- Riggs. Fred W.. **Modernization and Political Problems: Some Developmental Prerequisites Development Nations : Guest for A Model Beling and Toten.** New York: Van Nostran Reinhold, 1970.
- Roger. Everette M. and Burdge Rabel J. **Social Change In Rural Societies.** New Jersey : Prentice – Hall, 1972.
- Taylor. Edward B.. **Primitive culture..** London : John Murrey, 1871.

ภาคผนวก

แบบสัมภาษณ์ (Interview Guide)

การพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชโดยพลังสังคม

คำชี้แจง : ขอความกรุณาให้ตอบแบบสัมภาษณ์ตามความเป็นจริงตามหัวข้อความที่ผู้สัมภาษณ์ได้สอบถามซึ่งข้อมูลที่ได้จะแปลผลเฉพาะในภาพรวมเท่านั้น ไม่มีผลกระทบต่อนานเป็นรายบุคคลแต่ประการใด

แบบสัมภาษณ์ฉบับนี้แบ่งออกเป็น ๓ ตอน ประกอบด้วย

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

ตอนที่ ๒ การพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชโดยพลังสังคม

ตอนที่ ๓ ข้อเสนอแนะ

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

๑.๑ ข้อมูลทั่วไป

๑) ชื่อ.....

๒) ตำแหน่ง.....

๓) ที่อยู่.....

.....

.....

ตอนที่ ๒ การพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชโดยพลังสังคม

๑. ประวัติความเป็นมาของชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชเป็นอย่างไร

.....

.....

.....

.....

๒. ระบบการจัดการชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชโดยพลังสังคมเป็นอย่างไร

.....

.....

.....

.....

๓. ทูทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชโดยพลังสังคมเป็นอย่างไร

๔. ความต้องการจัดการพื้นที่ทูทางวัฒนธรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชเป็นอย่างไร

๕. ท่านมีแนวทางในการออกแบบและจัดการพื้นที่แหล่งเรียนรู้ชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชโดยพลังสังคมอย่างไร

๖. แหล่งเรียนรู้ในพื้นที่ชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชโดยพลังสังคมมีอะไรบ้าง

๗. การพัฒนานวัตกรรมชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชควรอย่างไร

๘. การสร้างเครือข่ายชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชควรอย่างไร

๙. ทูทางวัฒนธรรมเชิงพุทธในพื้นที่ชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชบ้านเสมาเป็นอย่างไร

๑๐. แผนการพัฒนาพื้นที่ชุมชนโบราณถิ่นเดิมโคราชบ้านเสมาของหน่วยงานรัฐ และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรเป็นอย่างไร

ตอนที่ ๓ ข้อเสนอแนะอื่นๆ (ถ้ามี)

ประวัติผู้วิจัย

๑. หัวหน้าโครงการวิจัย

๑. ชื่อ - นามสกุล (ภาษาไทย) ดร.ไพวรรณ บุรีมาตร

ชื่อ - นามสกุล (ภาษาอังกฤษ) Dr.paiwan purimart

๒. ตำแหน่งปัจจุบัน อาจารย์พิเศษ สาขาวิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา

๓. หน่วยงานและสถานที่อยู่ที่ติดต่อได้สะดวก พร้อมหมายเลขโทรศัพท์ โทรสาร และไปรษณีย์อิเล็กทรอนิกส์ (e-mail) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา อ.เมือง จ. นครราชสีมา ๓๐๐๐๐ โทรศัพท์ ๐-๔๔๒๖-๔๕๖๐ E-mail : pichitpurib๒@hotmail.com

๔. ประวัติการศึกษา

วิทยาศาสตร์บัณฑิต มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา

บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต (การจัดการภาครัฐภาคเอกชน) มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา

พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (การพัฒนาสังคม) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (รัฐศาสตร์) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๕. สาขาวิชาการที่มีความชำนาญพิเศษ (แตกต่างจากวุฒิการศึกษา) ระบุสาขาวิชาการ

๖. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัยทั้งภายในและภายนอกประเทศ โดยระบุสถานภาพในการทำการวิจัยว่าเป็นผู้อำนวยการแผนงานวิจัย หัวหน้าโครงการวิจัย หรือผู้ร่วมวิจัยในแต่ละผลงานวิจัย

๖.๑ งานวิจัยที่ทำเสร็จแล้ว : ชื่อผลงานวิจัย ปีที่พิมพ์ การเผยแพร่ และแหล่งทุน (อาจมากกว่า ๑ เรื่อง)

๑. นักวิจัย “โครงการพัฒนานโยบายการสนับสนุนศักยภาพ อสม. ผู้ให้บริการระบบสุขภาพชุมชน จังหวัดนครราชสีมา ปี ๒๕๕๒-๒๕๕๓” สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล

๒. นักวิจัย “โครงการการไปทำงานต่างประเทศของพ่อแม่กับความเป็นอยู่ของครอบครัวในถิ่นต้นทาง” สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล

๓. นักวิจัย “โครงการพัฒนาเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันสำหรับอุตสาหกรรมแปรรูปใหม่ ภายใต้โครงการการรวมกลุ่มอุตสาหกรรมแปรรูปใหม่ (พ.ศ.๒๕๕๒ แหล่งทุนจังหวัดนครราชสีมาโดยความเห็นชอบของสำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัดนครราชสีมา)

๔. นักวิจัย “โครงการการพัฒนาการรวมกลุ่มอุตสาหกรรมและเชื่อมโยงอุตสาหกรรม (อาหารแปรรูปเพื่อสุขภาพ) ในจังหวัดนครราชสีมาและจังหวัดใกล้เคียง” ศูนย์วิจัยและพัฒนาธุรกิจท้องถิ่น คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา ร่วมกับศูนย์ส่งเสริมอุตสาหกรรมภาคที่ ๖ ปี ๒๕๕๕

๕. นักวิจัย “โครงการยกระดับคุณภาพผลิตภัณฑ์ผ้าไหมสู่มาตรฐานสากล และกิจกรรมพัฒนาทักษะทางด้านการแปรรูปผลิตภัณฑ์จากผ้าไหม ภายใต้โครงการยกระดับคุณภาพผลิตภัณฑ์ผ้าไหมสู่มาตรฐานสากล” ศูนย์วิจัยและพัฒนาธุรกิจท้องถิ่น คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา ร่วมกับสำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัดสุรินทร์ ปี ๒๕๕๖